

LELKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS LELKÉSZI SZAKFOLYÓIRAT

XVL. ÉVFOLYAM 9. SZÁM 1970. SZEPTEMBER

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Reformátori örökségünk és a szekuláris ökumenizmus (Dr. Pröhle Károly) — — — — —	513

MIT JELENT A REFORMÁCIÓ?

1. A reformáció az egyház tanításában (Magassy Sándor) —	522
2. A reformáció az istentiszteleti életben (Tóth-Szöllős Mihály) — — — — —	526
3. A reformáció a gyülekezet formálásában (Bodrog Miklós)	529
4. A reformáció a világi hivatásban (Baranyai Tamás) — —	533
5. A reformáció az egyház önértelmezésében (Muntag Andor)	536
6. A reformáció az emberiség szolgálatában (Nagy István) —	540

SZEMLE

Izraeli fiatalok Izraelről — — — — —	544

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

Szenháromság után 21. vasárnap (Bízik László) — — —	554
Szenháromság után 22. vasárnap (Bárány Gyula) — —	558
Reformáció ünnepe (Dóka Zoltán) — — — — —	562
Szenháromság után 23. vasárnap (Böjtös Sándor) — — —	566
Szenháromság után 24. vasárnap (Sárkány Tibor) — — —	569
Szenháromság után 25. vasárnap (Benzúr László) — —	573

LÉLKIPÁSZTOR

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Pröhle Károly

A szerkesztés munkájában a szerkesztő bizottság vesz részt
Előfizetési ár: havi 20,— forint, fél évre 120,— forint, egy évre 240 forint

Csekkszám: Lelkipásztor Kiadóhivatal, Budapest 220507
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest VIII., Puskin u. 12.
Telefon: 142-074

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya
70.3081/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. F. V.: Bolgár Imre

Indexszám: 26 451

Reformatori örökségünk és a szekuláris ökumenizmus

A HELSINKI EGYETEMEN 1970. április 27-én tartott előadás fordítása.

Ökumenikus eszmecsere

Ökumenikus eszmecsere a célkitűzése ennek az előadásnak. Ezt jelzi az, hogy a lutheri örökség és felelősség és a szekuláris ökumenizmus egy címben van összefoglalva. Az ökumenizmust eredetileg inkább egyházon belülinek és egyházközinek értették, jóllehet az ökumenikus mozgalomban a világra tekintés kezdettől adva volt a missziói célból való összefogás gondolatával. Az utóbbi évtizedekben viszont az ökumenikus látóhatár egyre inkább kitágul az egyházak diakóniai szolgálatával a nem keresztyén világ felé. Újabbán pedig a világi kérdések olyan túlsúlyba kerültek az ökumenében, hogy Uppsalában és azóta erősödtek a kritikus hangok azzal a tendenciával szemben, hogy a teológia és az egyház problémái háttérbe szorulnak. Ez a tendencia azonban tovább tart. Ökumenikus munkák az egyház és az emberiség egységével foglalkoznak, és a Lutheránus Világszövetség Teológiai Bizottságának az egyház egységéről az Ötödik Nagygyűlés elé készített dokumentuma is ebbe az irányba mutat. Most pedig egyre több szó esik a szekuláris ökumenizmusról. Ez is fontos témája a Nagygyűlésnek. Reméljük, hogy nem jut a gyorsan feldobott és még gyorsabban elfelejtett divattémák sorsára. Egy bizonyos, hogy ezzel újra érvényesül az „ökumené” szó eredeti tartalma, minthogy eredetileg az egész lakott földet, az emberiség egészét jelentette. A szekuláris ökumenizmus azonban mégis erősen vitatott ügy. Konzervatív és nem csak konzervatív körök követelik az egyház külön küldetésének tisztázását, amely túlmegegy a világban való szekuláris együttműködésen. Különösen lutheránusok és ortodox egyházak emelték fel hangjukat az egyház küldetésének szekularizált értelmezése ellen. Amikor tehát témánkban a lutheránus felelősséget és a szekuláris ökumenizmust közvetlenül fogjuk össze egy címbe, akkor jól tudjuk, hogy ezzel kapcsolatban szükség van ökumenikus eszmecsere. Szeretnénk a kettőt, a lutheri örökség s a belőle folyó lutheránus felelősség és a szekuláris ökumenizmus ügyét egyformán megérteni és egymásra vonatkoztatni — nem tradicionizmusból, hanem a mi mai világunkért érzett felelősségből.

1. Egyház a világban

Krisztus uralma és a világ

Talán megint egyszer az egyháznak abból a túlságosan is sokat idézett és elemzett meghatározásából indulhatunk ki, amelyet az Ágostai Hitvallásban találunk. Amikor itt azt olvassuk, hogy az egyház „minden hívő közössége, amelyben az evangéliumot tisztán hirdetik és a szentégeket az evangélium szerint szolgáltatják ki”, és hogy az egyház egy-

ségéhez „nincs szükség azonos rendekre és szertartásokra”, akkor ez nem valami semleges teológiai kijelentés az egyházzal, hanem Melanchthon finom formulálásával éles támadást rejt magában a római katolikus egyház koncepciója és hatalmi igénye ellen. Ezt a meghatározást tehát nem szabad teológiailag semlegesíteni, ahogyan az később az ortodoxia korában és még később, a neolutheranizmus idején történt. Az evangéliumot tisztán és igazán hirdetni a reformáció korában nem azt jelentette, hogy az ígéhirdetés visszahúzódik az egyes keresztyének belső problémáira. Magától értetődően személyesen is hirdetik az evangélium bűnbocsánatát és vigasztalását. De a feltétlen kegyelemről szóló evangélium eredetileg egy egész rendszert támadott meg és ingatott meg, amelyet az uralkodó egyház koncepciójának nevezhetünk. Miután ez a tiszta evangélium nyilvánvalóvá tette, hogy az üdvösséghez nem kellenek különleges, egyházzilag előírt jócselekedetek, a szerzetesek és apácák tömegesen hagyták el a kolostorokat, megszűntek a búcsújárások és a búcsúkereskedelem, egyházi alapok és alapítványok világi kézbe mentek át, és így megváltozott és megingott az uralkodó egyház egész politikai és gazdasági hatalmi helyzete. A reformáció gyülekezetei, amelyek az egyház ágostai meghatározását alkalmazták magukra, közvetlenül érezték és tudták, hogy teljességgel más helyzetük van a világban, mint a római egyháznak.

Szekuláris megszentelődés

Érthetőbbé válik ez, ha ismét visszatérünk az említett meghatározáshoz. Sokat beszéltek már arról, hogy az egyháznak ebben a meghatározásában miért hiányzik az evangélium szolgálata mellett a diakónia, a szeretetszolgálat. Többnyire abban látják a kiutat, hogy hiszen az evangélium hatása az igaz hit, ennek pedig gyümölcsei az igazán jó cselekedetek: a szeretet cselekedetei. Melanchthon ilyen értelemben pótolja ezt a „hiányt” az Augustana Variata szövegében, amelyben az egyház tagjairól úgy beszél, mint akiknek megvan az igaz hitük mellett az engedelmségük is Krisztusban. Luther azonban a szeretet cselekedeteit mint az igaz egyház lehetséges jeleit, egyáltalában nem felejtette el. Meg is említi ezt egyik legkésőbbi munkájában, „A zsinatokról és az egyházakról” 1539-ben megjelent iratában, és azt mondja, hogy a Szentlélek úgy szenteli meg a keresztyén egyházat, hogy tiszteljük atyánkat és anyánkat, tisztességesen neveljük gyermekeinket, egymásnak szívesen megbocsátunk és segítünk stb., vagyis úgy, hogy azt tesszük, amit Isten parancsol, teljesítjük kötelességeinket. Hosszú felsorolás után ezt mondja: „Ámbár ez a jel (ti. az ilyen jócselekedet) nem tekinthető olyan bizonyosnak, mert nem egy pogány is tesz ilyen jócselekedeteket, és bizony nemegyszer szentebbnek tűnnek, mint a keresztyének.” (B. II:161) E mögött tehát nem az a reformátori felismerés áll, hogy a jócselekedetek a hit gyümölcsei — ez is igaz! —, hanem az, hogy a bűnbocsánat evangéliuma nem törli el, hanem rendbe hozza a teremtés világát, és ezért nem a teremtett világ fölé emel, hanem annak életébe helyez bele. Az egész teremtett világ vár a szeretet cselekedeteire, és úgy van megteremtve, hogy az emberek kénytelenek ilyen mindennapi jócselekedeteket tenni. Isten feltétlen kegyelme pedig Jézus Krisztusban éppen attól szabadít meg, hogy üdvösségünkért különleges cselekedeteket tegyünk, és így szabaddá tesz arra, hogy egészen a felebarát felé forduljunk. Ebből következik azután, hogy az ilyen emberi cselekedetekről — kívülről — nem is lehet megállapítani, hogy a hitből folynak, és ezért

nem lehetnek különös ismertetőjelei az egyháznak. Kiélezetten azt mondhatnánk, hogy Isten kegyelme szekuláris megszentelődéshez vezet a világban. Itt tehát arról van szó, hogy a megszentelődés formája a „weltlich Geschäft”, a keresztyén ember világi hivatása, amiről Luther olyan gyakran beszél.

Egyház, szórványban

Az egyház tehát szórványban és rejtve van a világban. Ez ismét egyezik az egyháznak az Ágostai Hitvallásban található meghatározásával, amelynek értelme akkor világosodik meg, ha figyelembe vesszük, hogy alapszövege Luther fogalmazásában így szól: az egyház „közössége és összessége, vagy együttes minden keresztyének az egész világon, ... úgyhogy tehát a keresztyénség testileg szét van szórva a pápaság, a törökök, a perzsák, a tatárok között és mindenütt, de lelkileg egybe van gyűjtve az egy evangélium által.” (WA XXVI:506) Az egyház meghatározásában tehát Luthernek az a felismerése jut kifejezésre, hogy a keresztyének nem alkotnak keresztyén társadalmat és keresztyén államot, hanem szét vannak szórva a világban és kisebbségben vannak. Lehetséges, hogy Luther nem érvényesítette elég világosan minden helyzetben ezt a felismerését, nekünk azonban annál világosabban kell látnunk konzekvenciáit. Simán szoktunk beszélni egyházzól és világról, mint két egymás mellett vagy egymással szemben álló valóságról, és amellet túlságosan hamar gondolunk két különböző szervezetre, mégpedig az egyházra, amelyet hierarchikus hivatalviselői képviselnek, és a világra, amelyet az állam, a társadalom, a gazdasági élet funkcionáriusai képviselnek. Luther számára az egyház azok az emberek, akik egyúttal a társadalom tagjai és funkcionáriusai. Valamennyiüknek van valamilyen állásuk és hivatásuk az emberi társadalomban ugyanúgy, mint a nem hívőknek is. Azután ebből azt a következtetést is vonja, ami számunkra hasonlóképpen fontos, hogy ti. a keresztyének a világi állásukban Krisztust követik ugyan szeretetben, de éppen kisebbségi és szórványhelyzetük következtében egyáltalában nem gondolnak arra, hogy cselekvésük alapelveit, amelyek Krisztus-hitükből következnek, másokra rákényszerítsék. Ezen a ponton ismét világossá válik az, amit Luther a „simul iustus et peccator” tételével mond, ti. nemcsak azt, hogy a keresztyén ember Isten előtt megigazulása ellenére is bűnősként áll, hanem azt is, hogy embertársához való viszonyban nem felette, hanem mellette áll.

Lutheri örökségünk ma

Itt nem tudjuk Luther koncepcióját minden részletében kifejteni, ennyi azonban talán elegendő annak érzékeltetésére, hogy az Isten feltelesen kegyelméről szóló evangélium reformátori felfedezéséből az egyház új koncepciója adódott, amely véget vetett az uralkodó egyház és a keresztyén társadalom konstantinuszi koncepciójának, és újra visszaadta a világ világiasságának, mint Isten teremtésének becsületét. Ugyanakkor ugyanebből a reformátori felismerésből a keresztyén ember új helyzete következett a világban, minthogy a világban többé nem mint idegenben, hanem mint Isten világában élhet és dolgozhat együtt más emberekkel abban a tudatban, hogy éppen így tölti be Isten akaratát. A történeti tények megmásvítása volna, ha azt állítanánk, hogy Luther reformációja robbantotta ki vagy akárcsak támogatta is a világ szekularizálását. A szekularizálódás megelőzte a reformációt, azután párhuzamosan ha-

ladt vele, és továbbfejlődött az ellenreformáció restaurációja ellenére. Azt azonban elmondhatjuk, hogy a lutheri koncepcióban találjuk először annak a lehetőségnek az átgondolását, hogy a keresztyénség kisebbségi helyzetében, hatalmi igény nélkül, egy nem keresztyén világban mégis konstruktív szolgálatot végezzen, hitben és Jézus követésében. Az 1963. évi helsinki nagygyűlés előtt és után sokat vesződünk azzal, hogy reformátori felismeréseket a modern világban időszerűen és érvényesen szó-laltassuk meg, vagy fordítsuk le a mai nyelvre. Most azt mondhatjuk, hogy ennek a szándéknak a szekuláris ökumenizmus felel meg abban az értelemben, hogy az egyháznak nem különleges egyházi akciókkal kell belenyúlnia a modern világba, és annak folyásába — ezek volnának a középkori egyház különleges jócselekedetei modern formában —, hanem úgy, hogy más emberekkel együttműködik a szekuláris világban, mint Isten világában.

2. Egyház, külön küldetéssel

Békéltetés szolgálata

Ha reformátori örökségünk alapján felismertük felelősségünket a szekuláris ökumenizmusért, annál sürgetőbbnek tűnik, hogy felvessük az egyház külön küldetésének kérdését — ismét nem általánosságban, hanem különös tekintettel az egyház részvételére a szekuláris ökume-nizmusban. Mert az a koncepció, hogy az egyház a fejlődés folyamán egyre inkább átmegy a tökéletes társadalomba és feleslegessé válik, pl. Richard Roth elgondolása szerint, szerintünk az eschatológia jogosulatlan előrevételezésének, és ezért utópisztikusnak tűnik. Újabban, amikor az egyháznak az emberiség egységéért végzett szolgálatáról van szó, gyakran említik a békéltetés szolgálatát, utalással arra, hogy Isten Krisztusban megbékélt az emberrel, és az Istennel megbékélt ember az embertársával való megbékélést is keresi. Tökéletesen igaz, és hang-súlyoznunk is kell, hogy a békéltetés szolgálata, mint az evangélium hirdetése, az egyház külön küldetése és szolgálata, amelyet senki más nem vehet át tőle a világban. Az a ma gyakran hangsúlyozott követke-zetés is helyes, hogy a békéltetést nem lehet korlátozni az Isten és az ember közötti viszonyra és a lelki területre, hanem magába foglalja az embertársat és a teljes *sálomot*, vagyis az emberi társadalom jó rend-jét is, de bizonyára nem doktrinér-dogmatikus módon alkalmazják a kétféle birodalomról szóló tanítást, ha azt mondjuk, hogy a békéltetés szolgálata nem az egyetlen és mindenre jó gyógyszer. Vannak személyen túlmenő viszonylatok és struktúrák, amelyeket nem lehet megváltoztatni személyes megbékéléssel, még csak személyről személyig végzett pró-munkával sem. Másfelől viszont strukturális változtatásokat a békéltetés szolgálatától függetlenül is meg lehet valósítani az általános emberi jogérzés alapján és az általános emberi, morális erők segítségével. Sok esetben el sem fogadható, hogy társadalmi problémák megoldásával ad-dig várjunk, amíg a társadalmat a békéltetés szolgálatának remélt ered-ménye áthatja. Keresztyéneknél természetesen a megtapasztalt meg-békélés ösztönzésül szolgálhat arra, hogy elavult struktúrákat megvál-toztassanak, hogy keressék a béke lehetőségeit népek és fajok között, de a békéltetés szolgálatának ez a hatása nem azonosítható a békéltetés szolgálatával. Ha ezt tennénk, akkor ez a szolgálat elveszítené evan-géliumi jellegét, személyi viszonylatokon túlmenő struktúrákra alkal-mazva törvényté változtatnának, és ezzel meghamisítanánk. A társadalom

jólétét és strukturális változását célzó szekuláris akcióknak tehát párhuzamosan kell futniuk a Jézus Krisztus küldetése alapján végzett külön békéltető szolgálattal, s e kettőt nem szabad azonosítani. De mindkettőre szükség van ahhoz, hogy a békéltetés szolgálata evangélium maradjon, és a szekuláris akció hatásos legyen.

A prófétai szolgálat

Ebből következik az a kérdés, hogyan végezze az egyház külön küldetését, az ige hirdetését. Teljesen igaz az, hogy az ige hirdetés nem Istenről való beszéd, hanem Isten beszéde (G. Wingren). Ez azt jelenti: mivel az ún. szekuláris területek az Isten világához tartoznak, ezeket is bele kell vonnunk az ige hirdetésbe. A politikának olyan területként való denúciálása, mintha önmagában gonosz, istentelen, démoni vagy ördög volna, ellenkezik a reformáció legalapvetőbb felismeréseivel. A politika nem önmagában rossz, hanem lehet jó vagy rossz, jobb vagy rosszabb. A jó politikát igazi lutheri alapon belefoglalhatjuk a Miatyánk mindennapi kenyerébe, és így a jó politika az ige hirdetést sem szentségteleníti meg. Mindössze az a kérdés, hogy hogyan történjék. Mert igaz az, hogy a prédikáció Isten ígéje, de az is igaz, hogy a prédikátor nem maga az Isten, hanem ember, mégpedig olyan ember, aki ha hisz is Jézus Krisztusban, mégis két lábbal áll a földön, beletartozik az emberi közösségbe, és még a gondolkodása is függ ettől az emberi közösségtől, többnyire anélkül, hogy ennek tudatában volna. Az ilyen kötöttségek akkor lesznek nyilvánvalóvá, amikor más országba megyünk, amikor más társadalmi osztállyal kerülünk érintkezésbe, amikor másképpen gondolkodó ifjúsággal találkozunk, vagy amikor a társadalom struktúrája gyökeresen megváltozik, ahogyan ezt a forradalomban átéltük. Olyan világban, amely ennyire differenciált és részeiben mégis ennyire összefüggő („interdependens”), csak az hirdetheti Isten ígését, aki kiismeri magát ebben a világban, és megtanult másokat és idegeneket megérteni. Ha jó ige hirdetők és lelkipásztorok akarunk lenni, tisztában kell lennünk azzal, hogy a különböző politikai, társadalmi és gazdasági problémák hogyan függenek össze, és hogyan tükröződnek az egyes ember tudatában. Ezen túlmenően azonban a prófétai szolgálat is nélkülözhetetlen az egyház számára, különösen súlyos politikai döntések és mély, társadalmi változások idején, ahogyan az Ótestamentum nagy prófétái is éppen a válságos időkben léptek fel. A nagy próféták Isten ígését az új helyzetben új módon hirdették. Ezért nehezen vagy egyáltalában nem érvényesültek az udvari prófétákkal szemben, akik korábbi próféták szavait csak ismételték. Például szolgáljon egy tipikus eset. Ézsaiás korában veszélybe került Jeruzsálem. De a próféta azt az örömszenvedést hirdette, hogy Isten az ő szent helyéért meg fogja védelmezni a várost. És igaza lett. Erre az udvari próféták dogmává tették, hogy Jeruzsálem a szent hely kedvéért nem pusztulhat el. Ezzel a megokolással semmibe vették és elvetették a próféták felhívását megtérésre és társadalmi igazságosságra. Ekkor prédikálta Jeremiás, hogy a szent helyet is el fogják pusztítani, mert rablók barlangjává tették, vagyis a társadalmi igazságtalanságok védelmezésére használták. Jeremiás ige hirdetése ellenkezett a konszenzussal, a közvéleménnyel, de igazolódott Jeruzsálem tragédiájával. Prófétai szolgálatra az egyházban különösen szükség van, amikor az evangélium vizsgáztatásával visszaélnak, és arra használják, hogy eltereljék a figyelmet a vétkeiségről és elkötelezettségről a társadalmi bajokkal és igazságtalanságokkal kapcsolatban. Márpedig,

úgy látszik, erről van szó, amikor meggondoljuk, hogy az emberiség jólétben élő egynegyede jórészt a keresztyénséghez tartozik. Egy szempontot azonban még ki kell emelnünk ezzel kapcsolatban. A próféta i szolgálátat nem lehet kegyes dilettantizmussal végezni. A legtöbb ótes-tamentumi próféta a politikai döntések gyújtópontjában élt és működött, jól tájékozottak voltak az udvari politikában és a világpolitiká-ban, és vállalták politikai döntések kockázatát. Ez ma sem lehetséges másképpen.

A reménység távlatai

A szekuláris ökumenizmussal kapcsolatban rendszerint Jézus em-berré lételét hangsúlyozzák és az egyházzól mint a kialakuló új embe-riségről beszélnek. Valóban külön küldetése az egyháznak, hogy Jézust az emberré lett Istenként hirdesse. Az ő követésében valóban olyasmi alakul ki, amit az új emberiségnek tekinthetünk. De ebből az alap-állásból olyan következmények és igények vezethetők le, amelyek többé nem felelnek meg az evangélium eredeti értelmének. A reménység táv-latának helyes alkalmazása megóvhat minket a farizeusi fölénytől és a rajongó utópizmustól. Az egész emberiség egysége Jézus Krisztusban nem a jelen világra, hanem az eljövendő világra vonatkozó ígélet és reménység. Jézus, az igazi ember, a második Ádám valóban lebontott választó falakat, de a benne való egység még nem valósult meg ebben a világban. Az egyház sem képviseli még az emberiség egységét. Nincs is arra ígéletünk, hogy az egyház csak valaha is átfogja az egész em-be-riséget. A Szentírás azt mondja, hogy a hit nem mindenki dolga (2Ts 3, 2), és az evangéliumokban Jézus szavaként jegyezték fel azt a kri-tikus kérdést, vajon az Emberfia, amikor eljön, megtalálja-e a hitet a földön (Lk 18,8). Ezenkívül nem feledkezhetünk meg arról, hogy az egyház külön küldetése következtében az emberek közötti különbsége-ket még egy további különbséggel szaporítja, mégpedig a keresztyének és nemkeresztyének különbségével. Az emberiség és az egyház egysé-gének a célját tehát nem lehet azonosítani. Az a tény, hogy a keresz-tyének szétszórtan élnek a világban, és szolgálataikat az emberi társa-dalomban szekuláris formái között végzik, nem szünteti meg a keresz-tyénségnek azt a külön küldetését, hogy az evangéliumot hirdesse. E külön küldetés felől nézve az egyház egysége és az emberiség egy-sége eltérő jellegűvé lesz. Ehhez járul még a keresztyén reménység oldaláról nézve az eljövendő ítélet távlati is. Az újszövetségi bizony-ságtétel szerint az új világ — és természetesen az új emberiség is — nem ítélet nélkül jön létre. Akkor, az ítéletkor lesz majd nyilván-valóvá, hogy az ítélet határvonala nem az egyház és a világ között, ha-nem az egyházon és a világon keresztül fog futni. Amikor meg van írva, hogy az Uram-Uramozók elvettetnek, és a szeretet cselekedetei-nek végzői felvétetnek, akik erről semmit sem tudtak, akkor nyilván-való, hogy az egyház nem azonosítható egyszerűen az eljövendő új emberiséggel. Az egyház valóban a „béke sójaként” működhet (Mk 9,50 b), és a békéltetésre vonatkozó külön küldetése világi értelemben is termékeny lehet; de az a nézet, hogy az egyház megvalósíthatja az emberiség egységét, olyan utópia, amely szemben áll nyilvánvaló té-nyekkel, és Jézus ígéréteiben sem talál támpontot. Következésképpen az egyháznak mint a keresztyének összességének a maga szolgálata-t, tehát az emberiség egységéért végzett szolgálata-t is, az emberiség ré-z-szeként kell végeznie.

2. Egyház az Isten színe előtt

Folytonosság a hitvallásban

Láttuk tehát, hogy az egyház a szekuláris világban külön küldetésű egyház. Most hozzátesszük: amennyiben egyház, annyiban Isten színe előtt álló egyház is éppen azért, mert teljesíti külön küldetését a világban, és végzi általános emberi szolgálatát. Uppsalában és azóta sok vita folyt arról, hogy hogyan lehetne az ökumenizmus horizontális és vertikális vonalát harmonikus összhangba hozni. Aki keresztyénként tevékenykedik a szekuláris területen, és vállalja a kockázatot kisebb vagy nagyobb döntésekben, az tudja, hogy ezzel a horizontális dimenzióval a vertikális nem áll ellentétben, hanem éppen a horizontális dimenzióban való részvétel következtében válik a vertikális dimenzió életszükségletté. Emlékeztetek Bo Giertz elbeszélésére „Hitből élünk” című könyvében, amely szerint az a reformációkorabeli szerzetes, aki kilépett és családot alapított, elmondja testvérének, aki szerzetes maradt, hogy a szekuláris élet problémái között mégis hogyan él hitben Isten színe előtt. Ez a reformátori felismerés még mindig modern és nagyon időszerű a szekularizált világban. Hogy az egyház a szekularizált világban hogyan áll Isten színe előtt, tehát hogyan végzi istenszolgálatát, azaz istentiszteletét, arról szólunk most, amikor mindezekelőtt a sokat emlegetett folytonosságról, kontinuitásról beszélünk. Ha a gyökeres és gyors változások világában az egyház folytonosságáról beszélünk, ez tradicionálisnak és konzervatívnek hangzik. Valójában azonban mégis valóságos tény az egyház folytonossága ugyanúgy, mint az emberiség folytonossága is. Mi mind atyáink gyermekei vagyunk, és nem csak egyenként személyesen, hanem közösségekben is, a gyülekezet, a nép, az egyház a társadalom alakulataiban is magunkkal hordozzuk a múltat. A Zsidókhoz írt levél II. fejezete benyomást keltően mutatja meg a hívők egymásutánját, kontinuitását, ahogyan ez vörös fonálként húzódik végig a történelmen. Benne egyikünk sem első tag. Mi mind mások által lettünk hívökké, akik előttünk jártak. És ha más világban élünk is, és nehezünkre esik idősebb nemzedékeket és előző korszakokat megérteni, akkor is igaz az, hogy ugyanabban az élő Úrban hiszünk, mint ők. Ez a hitvallás kontinuitásának alapja. Jogos és szükséges ez, amennyiben a hitvallás kontinuitása annak az élő Úrnak a kontinuitását jelenti, aki volt, és aki van, és aki örökké ugyanaz (Zsid. 13.8). Viszont másfelől bűnné lesz a kontinuitás, ha azonosul a visszafelé tekintéssel és az egyiptomi húsosfazekakra való áhítózással. Ez azt jelenti: bármilyen szép lehetett az, de amikor Isten megszabadít minket az uralkodó egyház koncepciójától a világ szekularizálódása által, és újra szolgálatra hív el minket, akkor a fogságból szabadít meg minket, hogy az ő saját népeként végezzük szolgálatainkat. Ezért tartozik a hitvalláshoz mindig a bűnvallás is, ahogyan ezt éppen Luther újra meg újra belénk vési. De ezt nem szabad mindig kizárólag a személyes dimenzióban hagyni, hanem alkalmaznunk kell a társadalmi, közösségi dimenzióra is, aminthogy mindig egyúttal közösségekben élő emberek, és ezért közösségekben élő bűnösök vagyunk. Ezt a felismerést egyúttal át kell vinnünk a modern szekuláris viszonyokra, és így újonnan kell értelmeznünk. Erről az oldalról nézve hálát adhatunk Istennek, hogy az egyház ma kritikusaiknak pergőtüze alatt áll. Nekünk, mint keresztyéneknek, akik Isten színe előtt akarunk állni és élni, nagyon üdvösséges lehet szekularizált emberek kritikáját hallani.

De ezt is megfelelő szintre kell emelnünk. A modern körülmények között szükség van arra, hogy erre az egyházi öneszmélkedésre segítségül hívjuk a kritikus történettudományt és a kritikus egyházzociológiát. Ezek mutatják meg, hogy — gyakran öntudatlanul — mennyire egyoldalúan estünk történeti, nemzeti és társadalmi kötöttségek hálójába, amely megakadályoz minket az új irányvételben és szolgálatunk teljesítésében a világban. Történelmi és társadalmi tudományok lehetnek számunkra modern „gyónócédulává”, hogy megtartsuk a bűnvallás és a hitvallás folytonosságát, és az ilyen újraeszmélkedés révén Isten szabadító kegyelmében bízva tartsuk a szolgálat folytonosságát is.

Szolidaritás

Ha komolyan vesszük azt, hogy a szekuláris világban Isten színe előtt állva szolgálunk, akkor ismét aktuálisvá válik az a probléma, amit már az őskeresztényiségben kimondtak, és legalábbis teológiailag ma is sokfelé képviselnek, hogy az egyház mint Isten népe az idegenben vándorol, és ezért egyetlen irányzat pártjára sem állhat, hanem be kell tartania a három lépés távolságot és a semlegességet. Nem akarjuk az egyház ilyen szemléletének igazságtartalmát kétségbevonni, mégis felvetjük azt a kérdést, hogy ezzel helyesen írjuk-e le az egyház tényleges helyzetét a világban. Már emlékeztettünk arra, hogy az egyház valóságos emberekből áll, akik koruk és környezetük életével és gondolkodásával vannak összeszenőve. Erről éppen az ökumenikus diszkussziók adnak szemléletes képet. Az úgynevezett nem teológiai tényezők — vagy inkább: a szekuláris tényezők — az egyházban ma sokat vitatott kérdéssé váltak. Jóllehet sokan látják, hogy bizonyos esetekben a szekuláris tényezők egység felé viszik az egyházakat, ezeket a tényezőket mégis többnyire akadályozónak és terhelőnek érzik. Az egyháznak Isten színe előtt azonban Istentől kell szeretetet tanulnia. Amikor a gyülekezet Isten színe előtt jön össze, és a világ szétszakadozottságának egész problematikáját Isten színe elé viszi, akkor meg kell tanulnia, hogy ez az Isten Jézus Krisztusban a világ felé és az egész emberiség felé fordul. Következésképpen a gyülekezetnek ugyanúgy az embertárs felé kell fordulnia, mert éppen mint keresztény gyülekezet beletartozik a világméretű és ezért mélyen differenciált emberi közösségbe. Hogy ez a közösség nem semleges egyenlőséget jelent, hanem az ellen és mellette való döntés szolidaritását is magában foglalja, azt Jézus példáján kellene megtanulnunk, aki olyan szolidáris a legkülönbözőbb emberekkel, de nem ugyanazon a módon a szegényekkel és a gazdagokkal. Ezen túlmenően gyakorolnunk kell magunkat a megtérésben, mert ez a feltétele az egyház egységének ugyanúgy, mint az emberiség egységének. Az ilyen megértésre az egyház, amelyben szekuláris tényezők révén a sokféleség jelentkezik, egyenesen iskolává válhat, ha az egyház a sokféleség és az ellentétek ellenére is közösséget tart Isten színe előtt, megértésre törekszik, és közös döntések kockázatát vállalja.

Gyülekezet világtávlatban

Az ökumenizmussal és különösen a szekuláris ökumenizmussal kapcsolatban újra meg újra rámutatunk a helyi gyülekezet jelentőségére. A szekuláris problémák valóban itt érzékelhetők legközvetlenebbül. Ezért szükség van arra, hogy a hívők, amikor istentiszteletre jönnek össze, Isten színe előtt ne veszítsék el kapcsolatukat a világgal. Ma sokan beszélnek az istentisztelet megújulásáról. A római egyház liturgikus refor-

mokkal nagyrészt behozta körülbelül 400 éves hátrányát. Radikális liturgikus kísérletek történnék a protestáns világban is. Ezek a kísérletek gyakran zavaróan hatnak olyanokra, akik a templomban a világ vihara elől elrejtve a hagyományos liturgikus szélcsendet szeretnék élvezni. Ha a liturgiában a hitvallás folytonosságának kifejezésekképpen egy bizonyos folytonosságot akarnak őrizni, azt jogosultnak kell tekintenünk, de ez nem mehet a világtól vagy éppen a valóságos gyülekezettől való elidegenedésig. Emellett nem szabad elfelejtenünk, hogy a formák: a cselekmények és a nyelv mindig emberi viszonyok és tartalmak kifejezései. Ha pl. az ifjúság nem érti meg az istentisztelet vagy az igehirdetés nyelvét, akkor ez annak a jele, hogy megszakadt az igazi közösség. Ebben az esetben nem elég a jelszó: modern nyelvet és modern formákat, hanem a közösségben létrejött törést kell helyreállítani. Az ifjúság esetében ez azt jelenti, hogy távolról sem arról van szó, hogy átvesszük az éppen divatos zsargont, hanem hogy vállaljuk velük a „közösséget”, vagyis, hogy vállaljuk ügyüket és problémáikat.

Ebből következik az is, hogy amikor a helyi gyülekezet a közösségnek a problémáival vívódik, nem szabad elveszítenie a világtávlatot, mert a gyülekezetben a világ közösségi problémái tükröződnek, s ebben a világi összefüggésben mérhető a súlyuk és jelentőségük. Az egyháznak előbb idézett meghatározásánál találunk egy kicsiny, de lényeges különbséget a német és a latin szöveg között. A latin szöveg: „est autem ecclesia congregatio sanctorum”, az eredeti német szövegben így hangzik: „az egyház *valamennyi* hívő közössége”. Ez azt jelenti, hogy a hívők kisebb vagy nagyobb helyi gyülekezetben jönnek össze, de az egyház sohasem azonos a helyi gyülekezettel. Sőt a gyülekezet szektává lesz, ha elveszti az összes hívők közösségének világhorizontját. Az őskeresztységben az apostolok és küldötteik levelekkel és kölcsönös hírszolgálatlaltartották fenn ezt a kapcsolatot. A gyülekezeti istentiszteletekben, a gyülekezet összejöveteleiben elvileg és gyakorlatilag jelen kell lennie az egyház világának és az emberiség világának. Egyetlen igehirdetőnek sem volna szabad megfélekeznie szolgálata közéleti felelősségéről és világméretű dimenziójáról. Ismernie kell a világ problémáit és az egyházak kérdéseit, hogy a legelzugottabb gyülekezetet is bele tudja vonni a világméretű dimenziókba. Mert csak így funkcionálhat a helyi gyülekezet mint Krisztus testének a tagja és egyúttal mint az emberiség szerves része.

Ökumenikus felelősségünk

Végül röviden összefoglaljuk és értékeljük ökumenikus eszmecserénk eredményeit. A szekuláris ökumenizmus, vagy egyszerűen: a világi ökumenizmus nem idegen a lutheri-reformátori örökségünktől, sőt éppen annak vonalába esik, amikor a keresztények embertársaikkal együtt igazságos emberi társadalomért és közösségért küzdenek a világban. Ha így látjuk a kersztység helyét a világban, akkor annál inkább szükség van arra, hogy hangsúlyozzuk az egyház külön szolgálatát, azt hogy világméretű és személyes dimenzióban hirdesse az evangéliumot Jézus Krisztusról, a Megfeszítettől és Feltámadottról, hogy hihessem, hogy az, akinek adatott minden hatalom mennyen és földön, akit az embertársért végzett szolgálattal követünk a szekuláris világban, egészen személyesen nekem Uram.

Dr. Pröhle Károly

REFORMÁCIÓI SOROZAT

Reformáció hetében évről évre visszatérően *megemlékezünk* arról az egyháztörténelmi, sőt világtörténelmi fordulatról, melyben Istenünk irgalmas cselekvésének példaszzerű jelét látjuk. Emlékképek gyűjtögetése és különböző szempontú témásítása azonban önmagában súlyos hiba lenne: hasonló olyan múzeumjáráshoz, melyben a látogató érdeklődése nem terjed túl a tárlókba tett relikviák patinás szépségének megcsodálásán. És hiba lenne megelégedni az „Erős várunk” felekezeti öntudattól dagadó elharsogásával, a wittenbergi kalapácsütések koppánásának, vagy a gályarab-láncok félelmetes zörgésének felidézésével. Emlékekbe kövesedő reformációünneplés hamis és korszerűtlen látásra nevel. Abba a tévhitbe ringat, hogy elég megtapsolni a harcos múltat. „Tegnap manna” ez a magában. De önmagunknak és gyülekezetünknek *szembesítése* a reformátiro szóval és tettel önvizsgálatra, bűnbánatra és önkritikára készítet, érzékennyé teszi a korkérdéseket, a ma emberének gondját illetően és kényszerítő erővel mozdít ki a küzdőtérre kényelmes páholyunkból. Emlékezés és szembesítés *együtt*: friss és ízes kenyér, melynek fogyasztása erőgyarapodással jár és hasznossá tesz a holnap számára. Reformáció hetének kérdései ebben a szembesítésben kapják meg igazi fényüket, értelmüket és jelentőségüket.

1. A reformáció az egyház tanításában

1. Jelenti az evangélium újrafelfedezését.

Újra fel kellett fedezni az evangéliumot Isten atyai szeretetéről, Krisztus váltságáról és az ingyen kapott kegyelemről, mert mélyre rejtette mindezt a középkor egyháza.

Luthert olyan vallásos levegő vette körül családban, iskolában, kolostorban, melyben az Isten *félelme* az Istentől való *rettegéssel* azonosult. Hosszú évek keserves küzdelmében bizonyosodott meg arról, hogy a haragvó Isten előtti megállásra és az ítélettartásra eljövő Jézus kien-gesztelésére mennyire elégtelen a saját érdemszerző jócselekedet és Mária, vagy a szentek közbenjárása.

A „kegyelemből, hit által...” evangéliumának újrafelfedezése olyan energiaforrássá vált, mely szétrobbantotta az aprólékos múgonddal felépített skolasztikus teológia megingathatatlanak vélt falait. Világossá vált benne, hogy Jézus küldetésének értelme *nem valamiféle új tannak* meghirdetésében van, a „beavatottak” többé-kevésbé szűk köre számára, *nem is valamiféle vallásos törvénykódex* átnyújtásában, melyet aztán böngészgetni lehet a zajos világi élettől elhúzódva, megszentelt magányban; hanem Önmaga irgalmas odaadásában, közösségvállalásában és a Vele vándorlás ajándékának felkínálásában azon az úton, mely éppen a zajos világon keresztül, vezet.

Az evangélium újrafelfedezése a *humánium* igazi tartalmának megragadását is jelentette; azt a tartalmat, amely több volt a kor humanistáinak zöménél hangsúlyossá lett jószándékú segítőkészségnél. Több azért, mert ismételtlen egy szintre állított a másik emberrel, s mert félreérthetlenné tette, hogy „nincs különbség”. Nincs különbség származásunkat illetően: „mindnyájan egy vérből teremttünk”; nincs különbség Isten kegyelmét illetően: „úgy szerette Isten a világot” (és nemcsak a „választottakat”!). Ennek a humanizmusnak tartalmi többletét legpontosabban a „szolidaritás” szava jelöli, mert a *teljes melléállásra* mutat.

Nem állhatunk meg azonban a középkori skolasztika és humanizmus bírálatánál. Meg kell kérdeznünk: hogyan gazdálkodtunk a múltó évszázadok során az újrafelfedezett evangélium drága kincsével? S a kérdésre igen alázatosan azt feleljük, hogy általában rosszul. Az „egész” rendszerint kicsúszott kezünkéből, s csak „töredéket” szorongattunk göröcsöen.

Az ortodoxiában „*tiszta tanná*” merevedett az evangélium lüktetése. A pietizmusban dominánssá vált a Luthertől idegen (szemipelagiánus gyökerekről hajtó!) *szubjektív* „*döntés*” erőltetése, nem ritkán a „hívő göggel” és egészségtelen befeléfordulással párosulva. A felvilágosodásban az „*immanencia*” kötötte le az erőket és a figyelmet. A modern kor pedig a „*felekezeti öntudatra nevelésben*” látta a lényeges tennivalót. S nem szabad feledni azt sem, hogy az utolsó néhány emberöltőben felnőtt egy olyan réteg is egyházunkban (munkásság!), melyet elmulasztottunk megszólítani még a töredékes evangéliummal is.

Persze, hogy voltak elhanyagolhatatlan pozitívumok is! Imponáló az ortodoxia elmélyült felkészültsége, mely az újra éledő és támadó skolasztikával szemben, annak saját fegyvereit használva, állt helyt és védte az evangéliumi felismeréseket. És jó, hogy a pietizmus nem engedte a feledés homályába tűnni a hit személyes jellegét. És elismerésre méltó a felvilágosodás érzékenysége a haladás iránt, valamint állhatatos törekvése az emberibb élet kialakítására. Fontos részletek kaptak hangsúlyt mindegyikben, az „egészből” azonban mégiscsak „*torzó*” lett. S közben még felelősségérzetünk is csorbult: feleedtük, hogy „*tartozunk az evangéliummal mindenki számára*”.

A reformáció mai népének *nem* kell már *újra felfedeznie* az evangéliumot. Ezt már csaknem fél évezrede megadta az Isten. Arra van szüksége, hogy *megragadja az evangéliumot*, melyet a „szolidáris Jézus” ragyogtat fel. S arra van szüksége, hogy hálás szívvel váljék szolidárisrá az egész embervilággal, az evangélium formálta igaz *humánium* válogatás nélküli szétárasztásában.

2. Jelenti a korkérdések iránti nyitottságot.

A reformáció „indítóinata”: a 95 Tétel nyilvánvalóan mutatja azt a pásztori érzékenységet, mely felveszi és magába szívja a nyáj gondját. Luther búcsúüzerkedéssel szembeni fellépése akkor kapja meg különleges hangsúlyát, ha a mai gyülekezet számára már kétségtelenül küssé(?) régiesnek és elméletinek tűnő megállapításokat megtérésről, búcsúról, megigazulásról, tisztítóútról, pápa hatalmáról stb. konfrontáljuk a skolasztika tantételeivel. Igaz az az — egyébként katolikus forrásból származó — megállapítás, hogy a skolasztikus teológia tanfejlődésének jellemzője „egyesek mélyebb utánagondolása” a homloktérbe állított kérdések kapcsán; íróasztal melletti tudóskodás, és szinte kizárólag filozófiai töltésű elmefitogatás. (Pl. az úrvacsoratan fejlődése — a trans-

substantiatióig). Nem lehet pusztá véletlennek tartani, hogy az a Luther, aki olyan mérhetetlenül sokat irt és beszélt, nem hagyta örökül utódaira dogmatikájának és etikájának rendszerbe foglalt summáját. Ezzel szemben „napra készen” fogalmazta meg mondanivalóját minden eléje kerülő kérdésben. Egy-egy döntése, tanácsa, meglátása hordozott persze tévedést is (parasztháború, Jakab levelének értékelése, Hesseni Fülöp házassága), ám ezzel együtt is tiszteletre méltó, hogy mindig volt szava ott, ahol szólni kellett! A reformáció robbanásszerű hatásának titkát, ez „kulcs” nyitja: együtt látni a „totus homo”-t és a „totus mundus”-t, a társadalom és a kor problémáit Isten kijelentésével.

A reformátori megigazulás-tanítás (benne a búcsúkérdés kritikájával) *exisztenciálisan érintette* nemcsak az egyes embereket, hanem azt az egész társadalmat is, mely összenőtt a pápasággal. (Vezeklés, búcsúcédula-vétel, világtól elforduló morál *helyett* közhasznú intézmények felállítása és aktivizálódás a világi feladatok megoldására.) Újszerűsége és radikalitása jól érzékelhető *azokban a konzekvenciákban*, melyek a reformátori munka-etika sajátos veretét adják. Amikor Luthernél elkötelező hangsúlyt kap az, hogy „tedd hűséggel világi dolgot”, akkor ezzel egyszerre a feje tetejére állítja a középkori skolasztika etikájának azt az alaptételét, mely szerint üdvösségre éppen úgy juthat el az ember, ha *nem* a mindennapi munkáját végzi. Azt jelenti ez, hogy az üdvösség útján „a kötelező haladási irány KRESZ-táblája” nem a világból *kifelé* mutat, hanem a világba *befelé*! Összhangban azzal a jézusi mozdulattal, mellyel a Nála jártakat *visszaküldi* abba a körbe, ahonnan jöttek. A lutheri tantételtől nem következik az, hogy a földi hivatás megbecsülése és a hűséges munkavégzésre törekvés *önmagában záloga* lehetne az üdvösségnek, az azonban igen, hogy *ennek hiánya* feltétlenül *elzár* tőle!

Későbbi korok beszűkülései a „csak lelki kérdések” taglására és a sokszor csak individuális vetületek feltérképezésére, a reformáció örökségének: a dogmatikus-etikum világtávlatú látásmódjának feladását jelentették és megerőtlenedésekhez, megüresedésekhez vezettek. Mai teológiánk érzékenysége a korkérdéseket illetően a reformátori örökség megbecsüléséről tanúskodik.

3. Jelenti a messianizmus elutasítását.

Luther „theologia crucis”-ában dobog a reformátori tanítás szíve. Igaz az, hogy ezzel arról a Jézusról tesz bizonyosságot, aki élénk jön irgalmával és hidat ver az Isten és ember közti szakadék fölött. Igaz az, hogy ezzel nyilvánvalóvá teszi az emberi közbenjárásra és az érdemszerzésre épülő teológia tarthatatlanságát. Igaz az, hogy ezzel berögződött görcsöket old fel és lendületbe hoz a jó *hálából* fakadó cselekvésére. De mindezek mellett az is igaz, hogy lényeges vonásként mutatja fel az *egyház szolgai formájának*, mint a küldetés jó betöltése szempontjából egyedül lehetséges létformának kötelező elvállalását.

Ezt a döntő tartalmi elemet sokoldalúan vizsgálja és fejti ki. A kereszt teológiája — mint teológia a szolgáltató egyház számára — jelentkezik a „dikaiosüné theou” tételében, mely az emberi alkalmatlanság radikális mélysége mellett az isteni kegyelem mélységét mutatja meg, miközben leszámol az emberi erőfeszítések eredményes voltának illúziójával. A „simul iustus et peccator” tételében világossá válik, hogy a „megigazulás Krisztusért, ingyen kegyelemből, a hit által” nem jelenti bűnös emberségünk „átváltódását” valamilyen minőségileg jobb, sőt

radikálisan más emberségbe (perfekcionizmus!) s ezzel lehetetlen mindenféle büszkélkedést a kiválasztottság miatt, egyúttal illegitimé is tesz minden olyan törekvést, mely a keresztyén embert a nemkeresztyén ember fölé és az egyházat a világ fölé (és elé!) akarja állítani. Az „Isten kettős kormányzásáról” szóló tanítás az egyház és az állam sajtós munkaterületének (és munkamódszereinek) megmutatásával véget akar vetni egészségtelen örvöződéseknek, állandó „hatáskör-túllépéseknek”, és az egyház világhatalmi ambícióiban jelentkező végzetes teológiai rövidlátásnak. Ezek a felismerések *szorosan összefüggenek* egymással! Egymásra utaltságukban fejezik ki a teljes igazságot, s válnak alkalmassá arra, hogy a fogalmazásában negatív tantétel: „A messianizmus elutasítása”, megkapja és megtartsa pozitív töltését.

A messianizmus koncepciója, mely gyökerében „uralmi ideológia” (vagyis az, hogy Isten népe Krisztus vezetésével uralkodjék a világban) nemcsak a reformáció előtt, hanem a reformáció óta is folyamatosan jelentkezik az egész Anyaszentegyház teológiájában, közgondolkodásában és életmegnyilvánulásaiban. Nemcsak, mint *kísértés*, hanem mint kísértésben *elbukás is!* (Vö. Pröhle, Lp. 1970. jún.: 344k.)

Egy-egy kép rajzolódik elénk Bibliánk lapjairól, s kap mondanivalója különleges hangsúlyt ebben az összefüggésben. Jézust királlyá akarják tenni, Ő azonban szembeszáll a közóhajjal. Tanítványai a főhelyekért versengenek, mire Ő az utolsó székre mutat. Péter kardot ránt és megsebez. Ő „állj”-t parancsol és meggyógyít. És keresztes a „trónja”. Es tövis a „koronája”. Jézus szolgálai létformájának elhanyagolhatatlan jelei ezek.

Tudta és tanította ezeket az egyház, csak legtöbbször elfelejtette, esetenként meg éppen tudatosan mellőzte azt az összefüggést, melynek felismerésére Jézus mindegyre ösztönöz a „kövess Engem!” igényével. Felejtés és mellőzés cáfolhatatlan jelei a krisztológiai viták Rómából eredő „döntőbírói” beavatkozásai, a nevezetes húsvéti időpontvita (Kisázsia gyülekezeteinek időleges kiválásával!), a szkizmák, az investitúraharc, az inkvizíciós tisztogatások, személyek és gondolatok inxertételei, a reformáció okozta sokk-hatás csökkenésével megéledő ellenreformáció a legkülönbözőbb restaurációs intézkedéseivel, a tanfejlődés Péter primátusától és pápa tévedhetetlenségének dogmájáig. És persze a magunk portája előtt is van söpörnivaló. Nem értette meg és vállalta a lutheri koncepciót Kálvin sem: Genfben teokratikus társadalmi rend kialakításán fáradozott, s noha e törekvésében a demokrácia néhány fontos elemének adott polgárjogot, alapjaiban mégis a messianizmus teológiai tévútján igyekezett előbbre juttatni népét, egyházát és Isten ügyét a világban. És mi sem sáfárcodtunk jól a reformatori örökséggel. Gondoljunk csak arra, hogy a pietizmus milyen szilárdan épített arra az igeszerűnek vélt meglátására, hogy a világ vezetésére, fejlődésének szavatolására a megtért hívők hivatottak és jelentik a garanciát.

Hosszú és buktatókkal teli út vezetett el addig, míg új teológiai felismeréseink keretében, mi több: azok homlokterében és mintegy az összegezésüképpen döntő hangsúly került az egyház szolgálai létformájára, a messianizmus sokrétű és mélyen belénk rögződött, gondolkodásunkat meghatározó kísértéseinek felismerésére és azok radikális elutasítására. Ettől pedig elválaszthatatlan az önmentés, egyházmentés kényszerképzetével való leszámolás, az „önmagunk bátor elvesztésének útjára találás”, ami nem más, mint a földbekerült búzamag sorsának bizodalmas vállalása; egyéni, társadalmi és világméretű gondok vállravé-

tele; a szolgálat valódi tartalmának megragadása; egyszóval mindaz, amit ma a „diakónia teológiájának” nevezünk.

S miközben a reformátori teológia örökségével szembesítjük magunkat, szolgálatlátásunkat és egész teológiánkat, Isten iránti hálával ismerjük fel az élő kapcsolatot vele. Azért vagyunk hálásak, mert *vissza*-találásunk az *előrelépés* ígérését hordozza.

Magassy Sándor

2. A reformáció az istentiszteleti életben

Az egyház arca a gyülekezet. Amikor a keresztyének összegyülekeznek, ott az istentiszteleten valósul meg az a közösség, melyet Jézus szerzett övéinek. Amit a egyház tanít, az nem marad „szobatudomány”, hanem az istentiszteleten lesz élő beszéddé, Isten ígérévé.

Mi most azt nézzük, hogy mit jelent a reformáció az istentiszteleti életben — s ezt azért is meg kell vizsgálnunk, mert ha a reformációban új eszmélkedés, új teológiai gondolkodás, megújult tanítás született, akkor ennek hatása volt az istentiszteleti életre is. A tiszta tanításnak következménye kellett, hogy legyen a megújított istentisztelet. Luther többfelől kapott kérdéseket, melyek az istentisztelet dolgairól kérdezték a reformátort. Egy 1523-ban készült kis iratában „A gyülekezeti istentisztelet rendjéről” írt. Ebben mondja el, hogy „három nagy visszaélés csúszott be az istentiszteletbe”. Az egyik, „hogy abban az Isten ígését elhallgatták”, a második, hogy „sok keresztyénietlen mese és hazugság csúszott be oda”, a harmadik pedig az, hogy „az istentiszteletet mint olyasféle dolgot végezték, mellyel az Isten kegyelmét s az üdvösséget lehet kiérdemelni”. (D. Luther Márton művei. Sajtó alá rendezte: dr. Masznyik Endre. IV. kötet, 59—64 lap.)

A külső szemlélők általában csak abban látják a különbséget a római katolikus és az evangélikus istentisztelet között, hogy előbbi latin nyelvű, utóbbi anyanyelvű. Ez a helyzet csupán napjainkban változott meg, a római egyház is áttért a nemzeti nyelvű istentiszteletekre. Luther nem csupán ebben az első tényezőben látta a visszaélést, hanem nagyon helyesen az igehirdetés fontosságában és tisztaságában. A szentek legendái és más mesék nem pótolják az evangéliumot. Ez talán kívülről nem látszik annyira, de az istentisztelet reformációja szempontjából döntőbb kérdés mindennél. Mert hangozhat kinek-kinek anyanyelvén a prédikáció, de mégis lehet hamis és hazug beszéd, ha nem az evangélium hangzik. Végül a harmadik sem elhanyagolható szempont. Miért járunk az istentiszteletre? Isten előtt megjelenni, levizitálni, vagy azzal a tudattal, hogy most kedvében járok Istennek, nagyobb és több az érdemem, mennél buzgóbban járok? A reformáció idején az volt a fődolog, hogy ezzel szerez érdemet az ember Istennél. Luther keményen ostromozza ezt a felfogást a „Deutsche Messe und Ordnung des Gottesdienstes” című munkájában. „...Azért olyan átkosak a pápás istentiszteletek, mivel azokból törvényt, cselekedetet és érdemet csináltak s általuk a hitet elnyomták... úgy tekintvén azokat, mint nekik magoknak hasznos és szükséges dolgot az üdvösségre. Ez az ördögi a dologban.” (D. Luther Márton Művei. Sajtó alá rendezte dr. Masznyik Endre. IV. kötet, 439—488 lap.)

Láthatjuk, hogy Luther az anyanyelvű istentisztelet mellett döntött, a liturgiát is megtisztította a mise keresztyénségtől idegen elemei-

től, az áldozat misztériumától, de semmit nem engedett a tiszta igéből, Kriszuszus rendeléséből, a szentségekből, mert ezek teszik az istentiszteletet. „A keresztyének között az istentiszteleten mindennek az ige és a szentség érdekében kell történnie.” (Deutsche Messe, 487. lap.) Nyugodtan mondhatjuk, hogy az istentiszteleti életben a reformáció ezt az újat hozta: tiszta, erőteljes igehirdetés, aminek következménye, gyümölcse is van az emberek között. Ugyancsak a Deutsche Messe-ben írja: „... a szentséget ki lehet szolgáltatni a minden súlyt az igére, az imádságra és a szeretetre helyezni.” (443. lap.) Mennyire tisztán állt már ekkor Luher előtt, hogy az istentisztelet nem öncél, nem érdembiztosítás, általában nem valamilyen mechanikus cselekedet akár a lelkész, akár a gyülekezet részéről, hanem dinamikus valóság, melyben Isten szól, az ember imádkozik, nyeri a bűnbocsánatot és megtanítja a szeretetet embertársai iránt, sőt erre szüntelen buzdítást is kap. Nem kell sem külső, sem belső kényszert alkalmazni, mert „Istennek kierőszakolt szolgálat úgy sem kell s az hiábavaló és kárba veszett.” (Deutsche Messe, 486. lap.)

Ezek után azt is érdemes megnézni, mi lett ebből a felismerésből? Vajon mai gyülekezeti, istentiszteleti életünk egyenes folytatása-e a lutheri örökségnek? Amit Luther és a reformáció az ígéről, szentségről, imádságról és szeretetről vallott, azt két ponton érte támadás és ezzel együtt az egész vonalon elerőtlenedett az istentiszteleti élet. Először a szószer és oltár, ige és szentség egyensúlya borult fel. A szószer lett a győztes. Ez még magában nem lett volna nagy baj, csak hogy az igehirdetés tartalma és lényege is megváltozott. Az ortodoxia korában a tant prédikálták. Az egyház tanítását. Igaz, ennek is megvolt az oka, mert visszahatás volt a sok rajongó irányzat tevékenységére épp úgy, mint az ellenreformáció tanbeli támadásaira. Ezek a meglehetősen száraz, oktató prédikációk nem érdekelték a hallgatóikat. Kevés jutott el belőlük a hallgatók agyáig, szívéig és nem mozdította őket a szeretet gyakorlására. Erre is jött visszahatás: a pietizmus prédikálása. Ilyen előzmények után most az ellenkezőnek túlhangsúlyozása volt a jellemző: szubjektív élmények és érzelmek biztosítása, a szeretet gyakorlására sok indítás és lehetőség, de a hangsúly ismét úgy tolódozott el, hogy mindezt a jövődóért, valamiféle érdem céljából végezték. Újabb hatás az igehirdetésen a racionalizmus hatása. Már nem is nagyon mondják igehirdetésnek, hanem szószéki beszédnek. A szónoklat-jelleg domborodik ki. Mindent a ráció mérlegére helyeznek. Azt kapják az emberek a prédikációban, ami hasznos az életben. Így „prédikálni” kell a helyes gazdálkodásról éppúgy, mint az egészségügyi teendőkről. A misztikummal nem tudnak mit kezdeni. Igen, — de a misztikumra besoroltatik az úrvacsora éppúgy, mint a liturgia, a bűnbocsánat éppúgy, mint Krisztus halála és feltámadása. S ha ezeket hirdetik is, csak a természet elmúlásával és újjáéledésével kapcsolatban. Szónokló egyház lettünk, de a szónoklat tartalma nem az evangélium, hanem valami általános vallásos ideológia.

A prédikáció fölébe került az úrvacsorának, de tartalmában megszegényedett, elváltozott. Mi lett az istentisztelet másik alkotóelemével, az úrvacsorával? Háttérbe került. Először még megmaradt a liturgiában, azután onnan is lekopott, külön alkalommá lett. Hosszúnak érzik a teljes liturgiát az úrvacsorával, mint ahogy ma is sokszor hangzanak el ilyen kifogások, hogy az igehirdetéssel és úrvacsoraszóval tartott istentisztelet „túl hosszú”. Érdemes volna e ponton részletesebb vizsgálódást végezni, mégpedig a társadalom életének alakulása terén. Sokszor gondolok ui. arra, hogy a középkorban, a reformáció idejében nem volt hosszú a többórás istentisztelet sem. Akkor az emberek a templomban töltötték

életük egy részét. Ott találkoztak, ott gyakorolták a közösséget, helyesebben, ott élték át a közösséget. Azután később kezdett szekularizálódni az élet, más helyek, összejövetelek, alkalmak is adódtak a közösség-élmény átélésére, így mindig kevesebb idő marad a templomra, hosszúvá válik az, ami azelőtt nem volt az. Kellene ma is gondolnunk erre. Nem a templom az egyetlen olyan gyülekező hely, ahol az emberek közösségi életüket élik. Ha vannak igényeik az időtartam kérdésében, az bizonyára ezen a megfigyelésen alapul.

A reformáció egyházának istentiszteleti életében ez történt a századok folyamán. Hangsúlyt kapott a prédikáció, de elvesztette a tartalmát, az evangéliumot. Megszürkült, a liturgia, egyes elemei egészen elveszítették jelentésüket. Az úrvacsora alkalmi, nagyünnepi szokássá lett, mely emeli az ünnep fényét. Így változott meg az istentiszteleti élet a reformáció egyházában.

Történelmünk legutolsó szakaszában történt változás. A lutheri teológiai megújulás kb. a XX. szd. eleje óta az istentiszteleti élet vonalán is érezhető hatását. Megújodott az igehirdetésünk, átélünk egy liturgiai megújulást is, melynek eredménye mai istentiszteletünk. Az úrvacsora helye is egyre méltóbb életünkben. Ha nem is vagyunk ott minden külsőségben, mint a reformáció ideje volt — erre talán nincs is szükségünk —, de azt bátran mondhatjuk, hogy tartalmilag az istentiszteleti életünk benne gyökerezik a reformáció istentiszteleti életében, nem idegen attól, sőt a legteljesebb kapcsolatban áll vele.

Napjainkban ezt azért is tisztáznunk kell, mert a róm. kat. egyház is liturgiai reformokkal foglalkozik, tett és tesz újabb lépéseket és ezek nyomában sokan úgy gondolják, mi értelme van a reformációnak ma már? Nem helyesebb-e, hogy az egységet keresve mi is örömmel fogadjuk a felénk mutató liturgiai reformokat? Jó, ha evangélikus emberek tisztán látnak e kérdésben. A róm. kat. egyház tett lépést az irányban, hogy mindenütt a nemzeti nyelven folytassák az istentiszteletet. Nem kötelező tehát a latin nyelv a misénél. De ahogy megfigyelhettük Luthernél, vele együtt mondhatjuk ma is: ez még nem minden, ez nem a reformáció. Az anyanyelv használatától még nem tisztul meg az istentisztelet, nem lesz jobb az igehirdetés, nem feltétlenül az evangélium kerül a középpontba, az úrvacsora sem lesz még ettől azzá, aminek Jézus rendelte és a gyülekezet közösségének mozgatása a szeretet cselekedeteire sem magától értetődő. Mit mondhatunk hát ezekre a lépésekre? Csak azt, hogy a reformációra még mindig nagy szükség van. Az egész egyházban, minden felekezetben. Nálunk azért, mert — mint láttuk —, a történelem folyamán nem volt mindig egyértelmű, egyenes az út az istentiszteleti életben. Másutt megint azért, mert a reformok csak a külsőt reformálják, de a belső tartalom, a lényeg változatlan marad. Ne tévedjen senki, a külső dolgokból való egység még nem érinti a lényegben való egységet. Az Ágostai Hitvallás éppen a külsőket jelöli adiaforonnak az egység szempontjából. Az egységet nem az jelenti, hogy közösen tudunk-e istentiszteletet vagy misét tartani. Nem lesz nagyobb az egység, ha vegyesházások esketésénél a róm. kat. templomban az evangélikus lelkész is reverendában „asszisztál”. A mai róm. kat. reformtörekvésekben még nincs szó a lényegről: Krisztussal szemben Mária, hit és jócselekedetek, uralkodó egyház és szolgáló egyház, hogy csak három legnagyobb kérdéscsomót emeljek ki.

A reformáció hetében legyen tudatosá bennünk, hogy igenis, ma is szükségünk van a reformációra. Van mit tanulnunk belőle a magunk történelmi vargabetűje miatt és van mit tanulnunk akkor, amikor egységtörekvések és reformtörekvések megtévesztők lehetnek.

Mit jelent a reformáció az istentiszteleti életben — ma? Erre a kérdésre a reformátor szavaival nyugodtan felelhetünk mi is: ige — úrvacsora — imádság — diakónia. Most készakarva mondom így a szeretet helyett. Mert így értjük ma az egyházban, hogy a Krisztus szeretete szolgáló szeretetre szorogtat mindket. Nemcsak bent az egyházban, de mindenki felé, a világban. Istentiszteletünk: az egész gyülekezet Isten elé állása. Közösség az úrvacsorában — és csak örülhetünk annak, hogy sok gyülekezetünkben egyre nagyobb az igény, hogy minél gyakrabban legyen úrvacsoraszolgálat. A Krisztus evangéliumának meghirdetése a prédikációban — úgy, hogy az indítson cselekedetekre, diakóniára. Imádkozó életünk gyakorlóhelye, ahol nemcsak magunk vagyunk egyéni kérdéseinkkel, hanem az egész egyház és az egész világ imádságunk tárgya. Ez az istentisztelet többé nem félévadás vagy egyórás, hanem kiszélesedik szolgáló életté Rm. 12. értelmében. Így lesz az istentisztelet akkumulátor feltöltéssé és energia átadássá: istentisztelet lesz az egész élet!

Tóth-Szöllős Mihály

3. A reformáció a gyülekezet formálásában

Most arra keressük a választ: mit jelent a reformáció a *gyülekezet struktúrájában*, vagyis „szerkezetében”, belső felépítettségében, akciórendjében. Mindjárt kezdetben el kell azonban oszlatnunk azt a kísértő félreértést, mintha ezzel valami érdek-manőverről lenne szó. Induljunk ki 2 Kor 3,9-ből: „Istennek vagyunk munkatársai: Istennek vagytok szántóföldje, Istennek épülete.” Lényegében tehát *isteni ügy* megragadottjainak kell lennünk. Ennek értelmében:

Nem egyéni fészekbélelés a gyülekezet építése. Egy élelmiszer-, vagy ruhabolt a fogyasztók kiszolgálására készül, s a presszóban is azt kap az ember a pénzért, amit rendel. Ez így is van rendjén. De az egyházban más a dolgok belső rendje, amiből *jó energiák* szülehetnek s *jó medrekbe szorítottan* futhatnak metó célok felé. Kétségtelen ugyan, hogy a gyülekezetnek — főként irányítóinak —, komolyan számolniuk kell egyéni problémákkal és sajátosságokkal is, de még nagyobb igazság, hogy aki az egyháztól elsősorban egyéni igényeinek *kiszolgálását* várja, az csalódásra ítéli önmagát. Hogy miért? Mert nem számol saját bűnös önzésével, mely ösztönösen is azt szeretné, hogy az ő ízlése és kíváncsi körül forogjon az eklézsia; de nem számol hittestvéreinek ugyanilyen gyöngeségével sem. Márpedig *kölcsönösen* rászorulunk arra, hogy elviseljünk egymást szeretetben. A „fogyasztói beállítottságú” egyháztag többkevesebb lenézéssel könyveli el a többieket, mintegy a kielégítetlen hittelező érzésével, lelkében lehúzza a rolót embertársainak túlnyomó többségével szemben, s folyton csak azt lesi: mit kap ő egyénileg megértésben, szeretetben, megbecsülésben, törődésben, stb. Ha ez az inkasszálo magatartás kapja a főszerepet gyülekezeti magatartásunkban (talán nem is tudatosan!), akkor az viszont nemcsak a közösséget, de az egyént is kikezdi, bomlasztja, mert személyes egyensúlyunkat is csak közösségi kilettilással érhetjük el.

De nem is az „egyházi érdek” a döntő! Értsük ezt jól, s ne félre. Ahogy egy orvosi rendelőt nem azért építenek, hogy épp legyen, olyan is a községi kimutatásban, hanem azért, hogy embereket gyógyuláshoz se-

gítsenek ott, úgy a gyülekezet építés sem lehet öncélú, hanem csakis *szolgálati célú*. A német evangélikusok 12 évvel ezelőtti spandai egyetemes zsinatjukon ezt így fogalmazták meg (1. és 8. tétel): „Minden egyházi cselekvés értelmét veszi, mihelyst az egyház megfelelkezik arról, hogy feladata a világba küldi az evangéliummal. A misszionáló igehirdetés csakis a szolgáló cselekedettel legszorosabb összefüggésben történhet.” Küldetésünk pedig *az élet minden szintjén* érvényes: egyéni és kisközösségi törődéstől a világméretű diakóniáig. „Nem az az egyház marad meg, amely mindenáron és mindenféle ügyeskedéssel önmaga megtartására igyekszik, hanem amelyik Jézus Krisztusra figyelve az önfeláldozás készségével vállalja küldetését.” (LP. 1970. 330. o.) *Az egyén és a kisebb közösségek akkor fejlődnek egészségesen, ha be tudnak tagolódni nagyobb közösségek szolgálatába!*

Mindamellett az, hogy „isteni ügy” a gyülekezet-építés és minden hitből fakadó szolgálat, nem azt jelenti, mintha az egész valahogy „Isten érdeke” lenne, a mi kontónkra. Sőt: *az Isten mindig különbül szeret bennünket, mint mi magunk*, épp azért akar bennünket *közösségi munkatéripiára* fogni: erről van szó a gyülekezet építésben.

A reformációban megújult igei tanítás témánkra nézve egyik legjellemzőbb részletét hívjuk most segítségül, mivel az *EGYETEMES PAPSÁG* elve igen lényegeset mond arról: hogyan lehet valóban eleven, szolgálatképes az egyház. Nem érdektelen megjegyeznünk ezzel kapcsolatban, hogy „Luther reformátori szándékát és teológiai tanítását a mai katolikus teológia más megvilágításban látja, mint a reformáció korában, vagy akár még néhány évtizeddel ezelőtt” — mint azt *r. kat.* részről leszögezték. (Mérleg, 1969. 177. o.) A fordulat tulajdonképpen csak pár éve következett be észrevehetően. Yves M.—J. Congar neves szerzetes-professzor például kijelentette: „Katolikus részről a protestantizmusra vonatkozó kutató munkának mindaddig nem lesz pozitív eredménye, amíg Luther merő elítélése helyett igyekeznek őt komolyan megérteni és történeti szempontból nem szolgáltatnak neki igazságot.” Egy úttörő egyháztörténetésziükről ők állapítják meg: „Lortz *végre* leszámol a történeti ellentétektől és személyi indulatoktól fűtött célzatos magyarázatokkal, és *kat.* részről is nyíltan elismeri Luther reformációjának vallási indítóokait. Megállapítja elsősorban, hogy a későközépkor egyházi állapotai szükségessé tették a reformációt. Luther e visszas állapokat látva, Isten előtti felelősségének tudatában fogott a reformáció munkájához.” A New York-i *r. kat.* John M. Todd, alig valamivel később, 1964-ben így ír: „A reformátor hatásának titka, hogy az isteni fenségben, az emberi hitben és a hitből való megigazulásban látja meg újra a keresztyenség lényegét, s ezt a nép nyelvén fejezi ki.” Heinrich Fries müncheni professzoruk pedig egyszerűen kijelenti: „Luther teológiája nemcsak alapelemben, módszerében és kategóriáiban, hanem tartalmi elemeiben is megfelel a mai katolikus teológiának. Luther alapvető teológiai szándéka az volt, hogy Isten ígéje minden korlátozás és ferdítés nélkül érvényre jusson a hit tudományában.” De hogy témánkra térjünk vissza, az egyetemes papságra vonatkozóan megjegyzik: „A reformátori szándéknak teljesen megfelelnek azok a (vatikáni) zsinati döntések is, amelyek a Szentírásnak első helyet biztosítanak... elismerik a *laikusok jelentőségét* az Egyház életében és apostoli feladataiban...” Jó mindezt tudnunk, anélkül, hogy e nyilatkozatokat túlértékelnénk, vagy elbizakodnánk. Inkább oda akarunk megérkezni, hogy — valami papmentes egyházzal való álmódosítás nélkül (LP. 1970. 330. o.) — némi egyoldalúság látszatát is válalva kijelentsük:

Vagyis: most ő van soron, miután a századok folyamán kissé mintha elpaposodott volna az evangélikus egyház is. Nem jó az, ha szinte minden az „egy szólistára” épül, s aztán ez az egyszál profi-kereszttyén „csinálja” úgyszólván az egészét, amit egyháznak neveznek. Senki sem tagadhatja a lelkész speciális szerepét és kiemelt felelősségét, korunk körülményei közt azonban *ugrásszerűen megnőtt a laikusok jelentősége*, s az olyan gyülekezet, amelynek hívei csak lelki fogyasztók s nem hit által mozgósított emberek, inkább öntemetkezési egylethez hasonló.

1. A laikus a gyülekezet erőterében

„Isten szántófeldje vagytok” — mondja a már idézett ige, vagyis: az Isteni Úgy úgy kezdődik, hogy Gazdánk belénk veti szeretete jó hírének magvát. Hogy is mondta Luther? „Az evangélium a kenyér (=úrvacsora) és a keresztség előtt az egyetlen, legbiztosabb és legnagyobb ismertetőjegye az egyháznak, mivel egyedül az evangélium által fogantatik, az *formálja*, táplálja, szüli, neveli, legelteti, ruhazza, ékesíti, erősíti, vérteti s tartja meg. Röviden, az egyház egész élete és lénye Isten Igéjében rejlik... Nem az írott evangéliumról beszélek, hanem a szóbeliről.” Becsüljük meg nagyon az igehirdetést, természetesen nem a pap kedvéért, hanem mert az a gyülekezet szíve. Naponta könyörögjenek Istenhez a gyülekezet tagjai a lelkészükért, hogy képes legyen az ige mai üzenetét szívébe fogadni s világosan és hitelesen továbbadni, úgy, hogy az riadóztatás legyen a hitbeli engedelmség gyakorlati szolgálatára — de könyörögjenek önmagukért is, hogy ne a szomszédnak meg a világnak hallgassák az ígét, hanem maguknak, hogy ők maguk „induljanak be” a szeretet naponkénti praxisára, s ne akarják ezt másra bízni. Rendkívül fontos, hogy eltaláljon bennünket az ige s beledobjon a szolgálat sodrába, mert különben csak elkezd romlani, fájni az életünk, mint az a fog, melyet nem használnak, (inaktivitások pangás,) és akkor jön a *kivetítés* lélektani törvényszerűsége: az önző, engedetlen, magunk körül forgoló lustaság miatti rossz közérzetünket ösztönösen (s nem tudatosan!) „rámázoljuk” akárcikre-akármire, persze az igehirdetésre is, meg az egész egyházra, amiből minden lesz, csak gyülekezet-építés nem. Persze, hogy vannak gyenge prédikációk, de igen sok egyháztagnak nem azért nem kap egy-egy igehirdetésből semmit, mert az rossz, hanem azért, mert esze ágában sincs komolyan venni és mindennapi életére alkalmazni. Sőt, esetleg éppen ott kezdi „rossznak” érezni a prédikációt, ahol az megpróbál elevenére tapintani, világos mai nyelven, s nem kegyes általánosságokban merül ki.

2. A laikus képviseli az egyházat a világban

Igen érdekes esetet hallottam.

Munka végeztével az egyik „szaki” a gyárkapunál megkérdezte egy munkatársát, hogy nem volna-e számára egy-két órája, mert bizalmas és súlyos személyes problémáiról szeretne beszélni vele. A megszólított erre késznek mutatkozott, de merő kíváncsiságból megkérdezte az illetőt: ugyan mi indította arra, hogy a sok száz dolgozó közül pont őt tisztelje meg bizalmával. Erre a magyarázat így hangzott:

— Két éve kerültél a vállalathoz, de ez alatt az idő alatt soha káromkodni nem hallottalak, pedig ebből jópáran sportot úznek. Egyetlen lány-

nyal, vagy fiatalasszonnyal sem próbáltál kikezdeni, pedig tudom, hogy lett volna esélyed, ha akarod. A munkád megbízható volt, és soha a te kabátod alatt semmi ki nem került az üzemből, hogy „fizetésedet kiegészítsd a létminimumra abból, ami a miénk”. És a végső lökés: ma zuhanyozás közben hallottam, hogy egy zsoldárdallamot fütyülsz, amelyet én még édesanyámtól tanultam.

Hány ember van, aki meggyőződés tekintetében maga sem tudja, hányadán áll, s annál védtelenebb önmaga és a körülmények ellen; papra nem kíváncsi, hiteles, megragadó igehirdetést talán még nem is hallott, s a hit értékét környezetének vallásosain méri le. Mit nyújt nekik az *életünk*?! Milyen légkört, milyen melléállást?

3. A laikus képviseli a világot az egyházban

Közvetlen modorú, jókedélyű főorvos tartott előadást konfirmandusoknak „Egészségünk megbecsülése, vagy öngyilkosság részletre” címmel. Érezhető volt, mennyire küzd azért, hogy szakkifejezéseket mellőzve érthetően és érdekesen beszéljen a gyerekeknek. S még jó, hogy ez többnyire sikerült. Nagyjából ugyanígy vannak a *papok* a maguk „szakmai” nyelvével, amelyet a „legedzettebbek” talán értenek, de a többség aligha. De bajban vagyunk mi ezzel! Egyik evangélikáció nevelődött lelkészünk missziói hévvel kérdezett meg egy falusi leányt: „Magának van már új élete?” — „Nincs.” — „És miért?” — „Mert még nem mentem férjhez.” Aranyat érnek a normális szókincsű laikusok a lelkész közelében! Persze sok más vonatkozásban is, amikor kegyes hangszerelésben, vagy kétségbeejtő elvontsággal beszélne a pap, s észre sem veszi, hogy érthetetlen, vagy halálosan unalmas. Még felbecsülhetlenebb talán a laikusok szolidáris jelenléte az egyházban, amikor szinte kézzelfoghatóan sugárzik belőlük, hogy az ige nem tért vissza üresen s a lelkész nem áll egyedül, másrészt pedig személyükben „házhoz jönnek” a gyakorlati élet egyéni és közösségi égető problémái, melyek fölött éteri magasságokba elpredikálni „szabályos” cserbenhagyás lenne! Jól tájékozott, nyílt homlokú, hitben megalapozott és széles skálán felelősséget hordozó laikusok nélkül úgy maradunk, mint a csónakos, aki alól elapad a víz!

Mindebből sok kisebb-nagyobb gyakorlati konzekvenciát lehet levonni az egyes gyülekezetek sajtóságos helyzetétől függően. Fontos, hogy a komolyan vett ige gyakorlatilag *formálja egyéni és gyülekezeti életünket*, mert így vihetünk szolgáló légkört a világba és „adhatunk számot a bennünk lévő reménységről” (1 Pt 3,15), „szelídséggel és istenfélelemmel”.

Luther korábban említett írásában („A kialakítandó egyházi tisztességekről”, 1523, W. A. XII. 179. o.) arról beszél, hogy Jézus minden külsőség nélkül tette papokká tanítványait, s hogy 1 Pt 2,9 és Jel 5,10 értelmében minden keresztyén egyaránt pap: „Az első tiszttség, mármint az igeszolgálat, közösen minden keresztyéné.” Tartozunk a szó és tett bizonyosságtételével — anélkül, hogy összetévesztenénk a missziót az agresszióval — s életünk szolgáló egységével, egymásért és másokért, laikusok és papok, testvéri egymás mellé rendeltségben, elhivatottságunk jegyében. Nem lehet „örök elvekben” legszögezni, milyen legyen a gyülekezet struktúrája, erre nincs átmásolható tervrajz. De ha a *hit naponkénti harcában megújuló szeretet akciókészségének sodrában* élünk, akkor ez biztosít teret, áldást, épülést egyéni s kis- és nagyközösségi síkon.

Bodrog Miklós

4. A reformáció a világi hivatásban

Büszkén szoktuk hangoztatni, hogy a reformáció újra felfedezte és eredeti fényében ragyogtatta fel a középkorban elhomályosított evangéliumot.

Mint minden igazságot, ezt is félre lehet azonban magyarázni. Sokan egyszerűen úgy fogják ugyanis fel, hogy a reformáció nem tett egyebet, mint visszakanyarodott az egyház közel másfél évezred előtti szemléletéhez és gondolkodásához. Leporolta, restaurálta, mint valami nagyértékű műemléket. A reformátorok kitatarozták az egyház hitének és életének közel másfélévezredes épületét és mint lelkiismeretes „műemlékfelügyelőség”, gondoskodtak arról, hogy abba semmi új bele ne épüljön. Ha így lenne, éppen a reformáció egyházára állna a közelmúltbeli sláger refrénje: „Ez az a ház, ahol semmi sem változik, ez az a ház, ahol áll az idő...”

A reformáció nagy eredménye éppen az volt, hogy az evangélium örömhírében a maga korára vonatkozó aktualításokat fedezett fel. Komolyan vette a Jézus feltámadása óta eltelt évszázadokat és saját korát. Mélységes felelősséggel szembesítette az evangéliummal saját korának egyházát és társadalmát. Felismerte, hogy Isten kegyelmes szeretetének örök evangéliuma nem az „örök embernek” szól. Az evangélium mindig a történelmi, társadalmi helyzet és a tudományos kulturális szellem tényezői által meghatározott konkrét embert veszi célba.

Vessünk egy pillantást a korra, amelyben a reformáció időszzerűen és előremutatón hirdette újra az evangéliumot. Abból kell kiindulni, hogy a kor hatalmas új kérdéseket tett fel az akkori társadalomnak és benne az egyháznak. Hiszen azok a kérdések, amelyekben a reformátorok állást foglaltak, nem csupán az egyház belső kérdései voltak, hanem korkérdések, amelyekkel az egyház is szemben találta magát. A maga módján, a maga eszközeivel, a Szentírás alapján teológiailag kellett tisztázni ezeket a kérdéseket. A helyzet tehát röviden a következő volt.

A császári-pápai vezetésű — nagy-európai — impérium álmai egyre inkább szertefoszlottak. Hatalmas fejlődést ígértek az amerikai feldezőutak, Afrika, India mind több kincset kínált. Nagy lépéseket tett előre a modern, pénzforgalmú kereskedelem, iparosodott, polgárosodott Európa. Az addigi teljesen feudális rendszerű és jellegű társadalom már nem felelt meg az új követelményeknek. Az uralkodó szellemi áramlat a reneszánsz és a humanizmus volt. Az egyház addigi szellemi és tényleges hatalmi vezetése mind komolyabb ellenállásba ütközött. A középkornak visszavonhatatlanul bealkonyult.

Az egyház nagy kérdése volt, hogyan találja fel magát ebben az új helyzetben? Milyen legyen a *viszonya* az újkori társadalommal? Luther profétai látása éppen ennek a kérdésnek a felismerésében volt. Vitathatatlan, hogy nem rajongó módra és nem dilleltánsként értékelte az új helyzetet, hanem olyan mélységesen ismerte, mint kevesen abban a korban. És bár hosszú belső tusakodás árán, végül keserűség, ellenkezés nélkül nyitott szívvel elfogadta az új helyzetet. Nem kompromisszumot kötött a helyzettel az egyház „átmentése” érdekében, hanem az evangélium alapján keresett és talált új utat. Ha sok korhoz kötött látásával ma már nem is értünk egyet, illetve ma nem akarjuk alkalmazni azokat, ez a reformátori koncepció irányt mutat minden idők lutheránus egyházának. Luther az egyház helyét és viszonyát kereste a tár-

sadalomban. Hangsúly van a „viszony” szón. Benne van annak a ténynek a vállalása, hogy az egyház nem azonos a társadalommal, nem is vezetője a társadalomnak, hanem együtt él a társadalommal.

Az evangélium alapján, a Szentírás előtti meghajlással nyerte Luther azt a felismerést. És ebből egész sor új látás született. A témával kapcsolatos felismerések közül döntő volt az egyházi és a világi hivatal új tisztázása. Az evangélium „fegyverletételre” szólította fel az egyházat. A két kard teológiai koncepcióra kell itt gondolni.

Az egész középkor gondolkodásának jellegzetes vonása volt ugyanis az a nézet, hogy a világi hatalomnak nincsen saját, külön célja, érdeke és értéke önmagában, hanem az a feladata, hogy az embert fenntartsa és előkészítse az örök üdvösség számára. Mint ilyen, alá van vetve az egyháznak, mint üdvintézménynek. A bölcsőtől a feltámadásig az egyház garantálja és irányítja az ember életét. Az egyház nyilatkoztatja ki az igazságot és ellenőrzi annak teljesítését mind az állami, mind az egyéni élet területén. Az egyház öröködik azon, hogy helyes legyen az Istennel való viszony az állami és a magánéletben. Az egyház szabja meg a tudományok célját, módszereit és tartalmát. Az egyház szabja meg a művészet útját és szolgálatát. Az egyház gondoskodik a művelődésről és a szociális gondozásról. A misszió célja is az, hogy az egyház fennhatósága alá kerüljön az egész emberiség. Nincs olyan apró területe az életnek, ami ne lenne összefüggésben Isten országával. Tehát minden, ami itt a földön történik, annak a lelki hatalomnak van alávetve, amely az egyház kezében van isteni joggal.

E rövid kitérő érzékelteti, mennyire felette állt az egyház a világi hatalomnak és elgondolható, mennyivel nagyobb értéket tulajdonítottak az egyházi szolgálatnak, mint az egyházon kívüli, világi hivatásnak. Elismerték ugyan a világi hivatás szükséges voltát, de az igazi, teljes értékű, Istennek tetsző emberi életnek mégis az egyházi szolgálatot tekintették. Ezért volt megszámlálhatatlanul sok templom, kolostor, tele papokkal, szerzetesekkel, apácákkal. A világi hivatás csak amolyan „másodosztályú” életforma volt, szigorúan az egyház gyámsága alatt.

A lutheri reformáció a fenti szemléletet alapjaiban támadta meg az Isten kétféle kormányzásáról szóló tanításában. A két kard, a lelki és világi hatalom nem a földi üdvintézmény, az egyház kezében van. Az egyház joga és feladata az ige hirdetése és a szentségek kiszolgáltatása. Ehhez nem járul semmiféle világi hatalom. Sőt, a világi hatalom feladata szembeszállni az egyházzal akkor, ha olyan jogokat vindikál magának, amik túlmennek az ige hirdetésén és a szentségek kiszolgáltatásán. Az a középkori teológiai gondolat kerül a reformáció éles kritikája alá, hogy az egyház átengedi, „albérlésbe kiadja” a kormányzás jogát a világi hatalomnak, de azt mindig a maga irányítása, befolyása, ellenőrzése alatt tartja. Ez a kritika magával hozta a hivatások átértékelését is. A világi hatalom gyakorlása és a világi hivatások betöltése — legyen a legegyszerűbb, vagy legkevésbé értékesnek tekintett — nem alacsonyabbrendű, másodosztályú az egyházi hivatás mögött. Nincs is kevesebb kilátása a világi hivatásban mozgóknak, laikusoknak az üdvösségre, mint az egyházi szolgálatot végzőknek. A világi hivatást tehát sem a földi életet, sem az örök életet tekintve nem lehet diszkriminálni. Nem jelent fogyatékosabb, csökkent értéket az üdvösség szempontjából. Az evangéliumi szabadság éppen ott jelentkezik, hogy nem az egyházi, vagy világi hivatás eredményezi az üdvösséget, hanem Isten kegyelmének ajándéka az, bármilyen hivatást is tölt be az ember. Isten ügyét minden tisztességes szolgálatban, hivatásban lehet szolgál-

ni, illetve a legegyszerűbb hivatásban is lehet Istennek tetszően élni. A világi hivatásban élőknek nincs szükségük külön közvetítőre ahhoz, hogy az üdvösségre eljussanak. Istennek épp olyan kegyelembe fogadott és felelősséggel felruházott gyermekei, mint az egyházi szolgálatban állók.

A világi hivatás nem alacsonyabbrendű, hanem más szolgálat, mint az egyházi. Szekuláris szolgálat, de nem abban az értelemben, hogy Isten nélkül, vagy Isten mérsékelt tetszésére végezzük, hanem abban az értelemben, hogy Isten szekuláris viszonylatokba állít bele.

A reformáció után 453 évvel nem kell különösebben magyarázni, milyen értéke van a világi hivatásnak. Magától értődő dolog — és Isten akaratával egyező — hogy az emberi élet fenntartása, ápolása, fejlesztése, kiteljesedése a hivatások betöltése útján lehetséges. Hozzá tartozik az ember emberségéhez, hogy képességei szerint munkát végez. A hit mindenkinek személyes, szabad döntése a lelkiismereti szabadság alapvető joga alapján. A hit azonban nem szorítja háttérbe a világi hivatás értékét. Sőt, a hivatásban születik meg a hit gyakorlati gyümölcse. A hívő ember nem szükséges rosszat végez, amikor világi hivatást tölt be, ellenkezőleg, eleget tesz Isten minden emberre vonatkozó akaratának. Protestáns területen nem is ütközött komoly ellenállásba a reformáció óta ez a teológiai látás. Azt vizsgolt meg kell vallanunk, hogy nem tartott lépést reformátori módon a világ fejlődésével. Megállt a polgári humanizmus individualista szemléleténél. A világi hivatás teológiai elismerésből csak az egyéni boldogulás szempontjából vonták le a következményeket egészen századunk idejéig. Aki rátermetten, ügyesen helytáll a világi hivatásban, az méltán élvezi munkájának gyümölcseit. A „szabad verseny” polgári-kapitalista koncepciója tekinthet csak így a világi hivatásra.

A világi hivatás becsben tartása mellett nem lehet szemet hunyni afelett sem, hogy a társadalom, az emberi közösség nem csupán az egyéni boldogulás színtere, hanem felelős, minden tagjáért felelős közösség. Ez túlmutat az egyéni élet elrendezésén. Társadalmi rendek, struktúrák között él az emberiség. Bármilyen szép is a világi hivatás teológiai nagyraértékelése, ha a társadalmat olyan keretek határozzák meg, ahol csak bizonyos hányad részesülhet abban, hogy hivatása legyen és annak gyümölcseit élvezze. Hiábavaló a művelődés hirdetése, ha van olyan társadalom, ahol milliók számára egyáltalán lehetetlen az írás-olvasás elsajátítása. Szép dolog elismerni és hirdetni a munka értékét, de baj van, ha milliók munka nélkül maradnak, vagy munkájuk gyümölcset mások élvezik. Azok a tények, hogy milliárdok éheznek — nem a lustaságuk miatt, hogy sokkal kevesebb az írni olvasni tudó, mint az analfabéta — nem szellemi tunyaságuk miatt, hogy országok fegyvert fogni kényserülnek békés munka helyett — nem vandál ösztönből, hanem önvédelemből, azt mutatják, hogy a hivatásról alkotott szemlélet nem rekedhet meg individuális síkon.

Nemcsak az egyéni élet biztosítása az elemi feladatunk, hanem az egész emberiségé. Hivatásunk nemcsak a mi mindennapi kenyerünket kell, hogy szolgálja, hanem az egész emberiség nagy családját is. Amilyen magától értődő, hogy aki nem akar dolgozni, az ne is egyék, legalább annyira magától értődő az is, hogy fel kell számolni az olyan társadalmi rendeket, ahol az emberek nagy hányadának nincs kenyere, műveltsége, becsülete.

Unalomig hallott közhely, hogy az atomkorban kicsi lett a világ. Minden összefügg és minden kihat mindenre. Ezért egyre megbocsáthatat-

lanabb minden igazságtalanság, mert egyre nagyobb veszélyt rejt az egész emberi társadalomra. Az egész emberiség egy. Az egyháznak, a hívő embernek is át kell ezt éreznie. Ez az igazi modernség, a reformációhoz méltó szemlélet. Történetietlen dolog lenne Luther szemére vetni, hogy 450 évvel ezelőtt ezt nem hangsúlyozta különösebben, de embertelen képmutatás figyelmen kívül hagyni azon a címen, hogy a nagy reformátor-előd ezzel nem foglalkozott.

A jelen világ új problémái ugyanolyan becsületes vizsgálódásra készítetik az egyházat, mint annak idején a reformátorokat. Az evangéliumi szabadság a szolgálat szép új távlatait nyitja meg az egyház előtt. Tudjuk azt, hogy nem mi „váltjuk meg” a világot, hanem a Megváltó nyomába szegődve kell szolgálnunk ezt a világot. Mindazokkal együtt, akik érzik a felelősséget az emberiség jelenéért és jövőjéért. A lutheri hivatásatika éppen arra tanít meg, hogy a világi dolgokért való felelősségben és fáradozásban mindenkinek együtt van a helye. Az így együtt dolgozók között van, aki hívő, van, aki nem az. A hit nem visszatart, hanem széles kaput tár az együtt fáradozásra.

Az egyház tehát nem „az a ház, ahol semmi sem változik”, hanem a hívőknek úton lévő közössége. Ezen az úton nem a reformátorok készítette „konzerveket” majszolja, hanem a reformáció szellemében újra és újra körültekint a nagyvilágban, és megvizsgálja önmagát, hogy vajon szolgál-e és úgy szolgál-e, ahogyan ez előttünk járó Jézus megkívánja.

Baranyai Tamás

5. A reformáció az egyház önértelmezésében

A reformációról szólva legtöbbször azt szoktuk mondani, hogy Luther fő kérdése ez volt: hogyan találok kegyelmes Istenre? Azt mondhatnánk, hogy a reformáció rendezte az ember Istenhez való viszonyát, megoldotta az *egyéni kegyesség* problémáit. Ha azonban Luther írásait olvassuk és egy kicsit megvizsgáljuk az egyház 16. századi helyzetét, hamarosan rájövünk, hogy az egyéni kegyesség kérdésein kívül más kérdésekkel is szembe kellett nézniök az akkori embereknek. Az a tanítás, amellyel Luther szembeszállt, amely szerint az üdvösség elérésében jelentős szerepe van az érdemszerző jócselekedeteknek, a szentek közbenjáró szolgálatának, a mise engesztelő áldozati jellegének, a pokol, még inkább a tisztítótűz gyötrelmeinek, nemcsak egy sajátos istenképet és vele járó sajátos kegyességet alakított ki, hanem egyúttal az egyházzal magáról is az előbbieknél megfelelő tanítást formált. Mai szemmel nézve ennek a tanításnak legérdekesebb pontja az, hogy Lk 22,38-ra hivatkozva azt tanították, hogy Jézus az egyháznak adta mind a két „kardot”, ti. a lelki és a világi hatalmat. Így aztán az egyház nemcsak hogy beleszólt a világi felsőbbbség, az állam ügyeibe, hanem uralkodott is fölötte. Mivel pedig a római egyház tanítása szerint az egyházat elsősorban is a papi rend alkotta, azért annak életében jelentős szerepet kapott a *klérus*, elsősorban a főpapok, mindenekelőtt a római pápa. Innen érthető, hogy a középkorban a fejedelmek és királyok igyekeztek minél több egyházi tisztséget megszerezni, vagy elkötelezett-

jeiknek juttatni, befolyásuk alá keríteni és viszont a püspökök (első-sorban megint a pápa) igyekeztek minél több uralkodót hűbéresükké tenni.

Az egyház ennek a politikai hatalomnak a gyakorlására különösen is két intézményt használt fel. Egyrészt a *gyónást*, ezzel hatalmában tartotta a legegyszerűbb embert és a fejedelmeket, méltóságokat egyaránt. Másrészt pedig a rettegett egyházi bíróságot, az *inkvizíciót*, amellyel minden olyan megmozdulást, amely a legcsekélyebb mértékben is veszélyeztetni látszott az egyház tekintélyét és uralmát, szinte csírájában elfojthatott.

Az evangélium újrafelfedezése új egyházszemléletet is hozott. Ez már a 95 tételből is érződik, s még inkább kitűnik Luther későbbi irataiból. A 95 tételben Luther kijelenti, hogy az egyház igazi kincse nem a szentek jócselekedetei, hanem a Krisztus evangéliuma (62. tétel) és ez a kincs mindenkié, nemcsak a papok, hanem „minden igaz keresztyén, akár él, akár hal, Krisztus és az egyház minden javainak részese” (37. tétel). Később egyre hevesebben támadja az egyház és a pápa hatalmi igényét: a püspököknek a császár felett semmi hatalma nincs ... nem méltó az a pápához, hogy magát a világi hatalom fölé emelje” (A német nemzet keresztyén nemességéhez). Luther szüntelenül hangoztatja, hogy az evangéliummal ellenkezik az, ha az egyház magának igényli a világi hatalmat. Jézus maga tiltja meg tanítványainak, hogy hatalmasak akarjanak lenni (Lk 22,22 kkk), Ő a tanítványokat és az egész egyházat szolgálatra rendelte. Hazugság az, hogy Krisztus, vagy Péter a pápának adta volna a világi hatalmat (Az egyház babyloni fogságáról). Ez a néhány rövid megjegyzés is igazolja, hogy a reformáció nemcsak az egyéni kegyesség tekintetében hozott újat, hanem az egyház önértelmezésében is.

Mi volt a reformációban az egyház „önértelmezése”?

Az első, amit megállapíthatunk, az, hogy Luther és később a Hitvallási iratok az egyházat nem a szervezete, hanem a funkciója szempontjából nézi. Az egyháznak nem a hierarchia az alkotó tényezője, hanem a nép, azoknak közössége, akik hisznek Jézus krisztusban és az egyházát ott lehet megtalálni, ahol az evangéliumot hirdetik és Jézus Krisztus rendelése szerint keresztelnek és osztnak úrvacsorát.

Ebben a közösségben mindenki egyenrangú, mindenki pap, s ha vannak is olyanok, akikre rábízák az evangélium hirdetését, azoknak tudniuk kell, hogy ők az egyház közös kincsének „sáfárai”, akik Istennek és Isten népének a megbízásából viselik hivatalukat, de ezt a hivatalt Isten és a gyülekezet vissza is veheti tőlük. Ezért hangoztatja Luther, hogy a zsinat a pápa fölött áll és hogy a zsinatok is gyakran tévedtek.

Az egyház mibenléte és feladatának megállapítása tekintetében is *a Szentírás a zsinórmérték*. Ehhez kell mérnie magát az egyháznak: azt kell cselekednie, amit Krisztus rendelt és úgy kell azt cselekedni, ahogyan Ő rendelte. Az egyházatyáknak, pápáknak és zsinatoknak rendelkezéseit és tanításait is ezzel a mértékkel kell megmérni. Általában a Szentírás igéi szabják meg, mi a helyes és jó és mi a helytelen az egyház életében. Nem mint törvénykönyv, vagy „alapszabály”, hanem mint az a könyv, amely a Krisztusról tesz bizonyosságot.

Ha azt kérdezzük, hogy mit látott Luther *az egyház feladatának*, akkor azt kell mondanunk, hogy elsősorban is *az evangélium hirdetését*. De ha elolvassuk „A zsinatokról és az egyházról” c. munkáját, amelyet az ortodoxok a fenti tétel igazolásául idéznek, az egyház ismertetőjelei között a „hét főrész”-en kívül szól azokról is, amelyek a „Mózes máso-

dik tábláján” találhatók, *a szeretet cselekedeteiről* — akkor látjuk, hogy Luther sok mindent természetesnek vett, amit nekünk ma külön hangsúlyoznunk kell.

Nem szabad azonban elfelejtenünk azt, hogy azok a meghatározások, amelyeket Luther irataiban és az Ágostai Hitvallásban meg a többi hitvallási iratban találunk, harci helyzetben születtek. Abban a konkrét szituációban szükségszerűen a tiszta evangélium hirdetésére esett a hangsúly és arra, hogy meg kell szüntetni mindazokat a visszaéléseket, amelyek az evangélium akkori helyzetben értelmezéséből eredtek. *Luther állásfoglalását azok a problémák határozták meg, amelyek a középkori egyház gyónási gyakorlatából és a pápaság hatalmi törekvéseiből adódtak.* Ezekben pedig nem kereshetjük közvetlenül a mi mai problémáinkat. Luther számára természetes volt, hogy a császár, a fejedelem, a világi felsőbbség keresztyén volt. Így is beszélt velük. Nem gondolt arra, hogy az egyháznak mint egyháznak kellene valamiféle szeretetszolgálatot végeznie a világban, ezt ő egyszerűen a keresztyén felsőbbségtől várta el, hiszen a keresztyén ember egész élete istentisztelet. Úgy látta, hogy ha az evangéliumot tisztán hirdetik, akkor ennek természetes következménye lehet az emberek között a felebaráti szeretet gyakorlása.

A reformáció terjedésével azonban az egyház önértelmezése különböző területeken különböző formákat öltött. Európa északi országaiban az egész egyház a reformáció útjára lépett. Itt sok minden megmaradt a római egyház örökségéből. Itt volt legkevésbé szükséges az egyháznak önmagával foglalkoznia. Úgy tűnt, hogy az igehirdetés és a tanítás megújulásával minden kérdés megoldódott. *Az egyház tekintélye, befolyása változatlanul megmaradt.* Természetesnek vették, hogy a reformáció a római pápa uralmát csak emberi jögon ismerte el és annak elismerését, vagy el nem ismerését gyakorlatilag az egyes egyházakra bízta. Az ottani országokban azonban nem vált kérdésessé a püspök tekintélye és hatalma.

Azokban az országokban azonban, ahol csak részben fogadták el a reformációt, így pl. *hazánkban* is, nagy küzdelem indult meg a római egyház és a reformáció egyháza között. A római egyház eretneknek bélyegezte mindazokat, akik a reformációhoz csatlakoztak és csak magát tartotta az igazi egyháznak. Közjogi hatalmát is felhasználta, törvényeket hozatott, az államhatalommal üldöztette a reformáció híveit. Ezek viszont az evangélium új megértése és a belőle származó új egyházszemlélet alapján nem mondták azt, hogy csak az evangélikus egyház az igazi, egyház, de azt igényelték, hogy *az evangélikus egyházat éppen úgy egyháznak ismerjék el*, mint a rómain. Mivel a római egyház továbbra is politikai hatalommal rendelkezett, a harc nem csupán a teológia területén folyt, hanem hatalmi harccá lett, s egyre inkább azért folyt a küzdelem, hogy a reformáció egyháza is ugyanolyan jogokat élvezzen az államban, mint a római egyház. Az egyenlő jogokért folytatott küzdelemben azonban mind jobban feledésbe merült az új felismerés az egyházzól. A német protestáló rendek, vagy a vallásszabadságért, vallási egyenlőségért harcoló protestáns magyar főurak már nem elsősorban arra gondoltak, hogy az egyház a szentek közössége, Isten szent népe, akikre Krisztus nem az uralkodást, hanem a szolgálatot bízta. Mikor pedig hosszú küzdelem után kivívták a politikai egyenjogúságot, a küzdelem áttevődött kulturális t érre. Az egyház abban látta a feladatát, hogy kulturális téren nagyot alkosson. Kétségtelen, így nagy szolgálatokat tett mindenütt az emberiségnek új iskolák alapításával, tudósok, művészek képzésével. Ugyanakkor azonban ezzel is az egyház hatalmát,

tekintélyét, befolyását igyekeztek növelni. Nem volt mentes ettől az igyekezettől az a mozgalom sem, amely az egyház küldetését a „külmiszió”-ban látta.

Kétségtelen, hogy az előbbi küzdelmeket nem ítéltjük el egyoldalúan, mert nem mindenki feledkezett meg az egyház igazi feladatáról és nem vonhatjuk kétségbe sokak jóindulatát és jószándékát a leghevesebb harcban sem. Azonban a sok jó szolgálat mellett, amelyet a reformáció óta végzett az evangélikus egyház, különböző utakon és formákban *visszatért az az elképzelés, hogy az egyháznak vezető, irányító, uralkodó szerepet kell betöltenie a világ életében.*

Századunk első fele hatalmas változásokat hozott a világ életében. A tudomány és technika óriás léptekkel fejlődik és nagy változások mennek és mennek végbe politikai, gazdasági, társadalmi téren is. Ezekkel a változásokkal együttjár az emberek gondolkozásmódjának, lelkületének, alapvető beállítottságának megváltozása is. Ez részben oka, részben következménye ezeknek a nagy változásoknak. Ez ember ma már nem feltétlenül és alapvetően vallásos beállítottságú. Az emberiség és az egész világ problémáinak megoldásánál nem veszi feltétlenül számításba Istent, inkább csak az emberi értelemmel és a természet törvényeivel számol. Ebben az értelemben revidálta a múlttól való véleményét és alakítja a jövődőről való elképzeléseit. Ez az új helyzet, amelyet a maga összességében *a világ szekularizációjának* szoktunk nevezni, az egyházat megint az önértelmezés problémája elé állítja. Újra fel kell mérnie: minek van az egyház a világban.

Az, hogy mi a reformáció egyháza vagyunk, először is arra kötelez, hogy Jézus Krisztus evangéliumának hordozói legyünk a világban. Az egyháznak ez ad létjogosultságot. Jézus Krisztus az evangéliummal, az Isten szeretetéről szóló örömhírrrel küldte tanítványait a világba. A reformáció egyháza mai öneszmélésének fő vonása ez a küldetéstudat: *„elküldettünk a világba az evangéliummal.”* Jézus Krisztus evangéliumával azonban nem egyeztethető össze az a szemlélet, hogy az egyháznak uralkodnia kell a világban. Azért a reformáció ma azt jelenti az egyház számára, hogy tudatosan szembeszáll azzal a kísértéssel, amely az egyházat az uralkodásra csábítja és nem engedi urrá lenni azt a keserű és csüggedést soraiban, amely az embereket kísérti amiatt, hogy az egyház elveszítette vezető pozícióját a világban. Az uralkodó egyház napja szerte a világon leáldozóban van. Ez Isten ítélete. Ideje már felismerni — nem a történelem eseményeiből, hanem az evangéliumból —, hogy *Jézus Krisztus egyházának küldetése nem az uralkodás.*

Nem az uralkodás, hanem a szolgálat. „Aki nagy akar lenni közöttetek, legyen a ti szolgátok, aki első akar lenni, legyen mindenki szolgája. Mert az Ember Fia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon és adja az ő életét váltságul sokakért.” (Mk 10,43 kk) Jézusnak ezek a szavai mutatnak irányt az egyház számára. Az evangélium éppen az az örömhír, hogy Jézus Krisztus a legnagyobb szolgálatot végezte és végzi a világnak. Mit sem érne az egyház olyan evangéliumhirdetése, amely mellett nincs ott ez a szolgáló szeretet.

Már az első keresztyének megmutatták, hogy *ez a szolgálat nem csupán valami „lelki” szolgálat.* Ezt Jézustól tanulták, aki kenyeret adott az éhezőknek, meggyógyította a betegeket és arra tanította tanítványait, hogy mindig adják meg az embernek azt, amire szüksége van; ne csak jó szót, hanem ételt, italt, ruhát is; ne csak beszéljenek Isten szeretetéről, hanem betegeket gyógyítsanak, halottakat támasszanak fel, azaz: tegyenek meg mindent, amit meg kell tenni az emberek életében.

A küldetés, amelyet az egyház kapott, így hangzott: menjetek *e széles világra* (Mk 16,15). A tanítványok előtt csak a Római Birodalom volt ismert, ez jelentette a széles világot. A mi számunkra az egész világ egy nagy „társbérlet”: percek alatt eljut a hír a legtávolabbi országból hozzánk, sőt az eseményeket megtörténtükkel egyidőben láthatjuk és néhány óra alatt eljuthatunk bárhova a világon. Akkor vagyunk a reformáció hú örökösei, ha ezt az egész világot magunk előtt látjuk szolgálatunkban, minden embert, akinek testvéri szolgálattal tartozunk. A reformáció az egyház önrterelmezésében ma azt jelenti, hogy az egyház felveszi, hordozza és segít megoldani a világ sok nagy gondját és problémáját, akár a háború és béke, akár az éhség, akár a természeti csapások, akár a társadalmi igazságtalanságok jelentik ezeket a problémákat.

Reformáció hetében, amikor hálát adunk Istennek azért, hogy megújította egyházát, azért is hálát kell adnunk, hogy a reformáció nem rekedt meg a négy évszázaddal ezelőtti állapotában, hanem most is megújul az egyház felismeri mai küldetését. S éreznünk kell az elkötelezést, hogy erről az útról le ne térjünk, hanem végezzük azt a szolgálatot, amelyre elküldtünk.

Muntag Andor

6. A reformáció az emberiség szolgálatában

A reformáció örökségeként igen sokszor hangzik gyülekezeteinkben az a mondat: „Az igaz ember hitből él”. Nagyon gyakran gyülekezetek és igehirdetők, a hit által való megigazulás elvének hangoztatása mögé bújva szeretnének a hitből fakadó keresztyén életfolytatás elől elmene-külni. A Szentlélek által létrehívott keresztyén élet mindig magában foglalja a hitet és a felelős keresztyén cselekedetet. A hit által való megigazulást kiemelő emberek „elvi” „tanbeli” síkon mozoghatnak, míg a keresztyén munkás szeretet valami „látható”, „kézzelfogható” valóság. A hitet és a keresztyén életfolytatást meg tudjuk különböztetni, de a lutheri tanítás értelmében soha nem lehet őket szétválasztani. Vallásos értelemben valóban hangsúlyozni kell: Az igaz ember hitből él. Etikai értelemben a hangsúly erre a szóra esik: él. Mindkettő Isten ajándéka, s a hit és élet így együtt alkot csak organikus egészet. A hívő ember számára az életnek vallásos értelmezése van, s az élet számára cselekvési lehetőséget, területet jelent. Ez a dinamikus értelmezés foglalja magában azt, amit az Írás így mond: Isten munkatársai vagyunk. A keresztyén hitből fakadó életfolytatás „megismételése” annak a szeretetnek, amit Isten cselekedett velünk Jézus Krisztusban.

Isten a Jézus Krisztusban adott váltság által felszabadítja az ember akaratának cselekvésére a világban. Keresztyénnek lenni azt jelenti, elfogadni azt, amit Isten Jézus Krisztusban cselekedett az egész világ üdvösségére. S ezáltal a „megváltott” emberek felszabadulnak az „embertárs”, felebarát szolgálatára. Boldog örömmel vallják, életüket a „világért”, annak javáért való munkás tevékenységbe beállítva: „Megigazultunk hit által kegyelemből a jó cselekedetekre! A hívő életben nem lehet ábrándozni, elmélázni, henyélni és unatkozni. A megtérés után soha nincs helye annak a kérdésnek: mi jót kell cselekednem az embertárs, a világ javára? Amikor a fákat tavasszal az életnedvek átjárják, kizöldülnek és gyümölcsöt teremnek. Így van ez a gyümölcsstermő keresztyén élettel is. Az embertárs, az emberiség szolgálatába beállított keresz-

tyén élet által lesz a keresztyén új élet életvalósággá és nem csupán íróasztalnál megfogalmazott elméletté. Isten nem valami „probléma”, nem dogma, hanem élő és valóságos „Akarat”, Aki bennünk a gyümölcs-termést és a növekedést munkálja.

Az igehirdetés úgy tölti be Istentől kapott feladatát a modern társadalomban, ha az embereket lelkileg felszabadítja arra, hogy Istentől kapott hitük és értelmük felelősségével vegyenek részt előrelendítő erőként a politikai, gazdasági és társadalmi életben. A reformátori tanítás szerint a hűségesen és jól elvégzett földi munka istentiszteletnek számít. Így és ilyen értelemben a keresztyének munkája a felebarátért és az emberiségért, Istenhez kötöttségük jelvévé lesz. Nem igazi az a hit és keresztyén élet, amivel a „gyakorlati életben” semmit nem lehet kezdeni. A keresztyének nem kereshetik csak a saját békességüket, hanem a másik emberre, az emberiség érdekeire is tekintettel kell lenni. A keresztyéneknek nemcsak Krisztushoz kell térni, hanem az embertestvérhez is. Hitben élni azt is jelenti: testvéri szolidaritásban élni az emberiséggel. Olyan világban élünk, amelyiket óriási gazdasági és társadalmi különbségek jellemeznek. Az iparilag fejlett országokkal ellentétben a „szegény” országok mindig szegényebbek lesznek. Évente kb. 40 millió ember pusztul el éhen. A harcoktól és éhínségtől meghatározott világban a keresztyének helye azok mellett van, akik szenvednek és segítségükre, felelős szeretetükre szorulnak. Az Isten akaratának való engedelmesség mindig a felebarát iránti hűségben és szeretetben lesz konkrét valósággá. Úgy ahogy Luther mondja: „Az én jó Atyámnak, aki engem fölös jókkal ingyen elhalmozott, megteszek én is önként, szabadon és ingyen mindent, ami neki tetszik és leszek a felebarátaim iránt én is keresztyén, mint Krisztus irántam lett és nem teszek egyebet, csak amiről tudom, hogy nekik szükséges, hasznos és üdvösséges.” A reformátor szavainak tükrében kell lemérni: organikus egészet alkot-e a feltámadott Jézushoz kapcsolódó hitünk és az emberiség javát munkáló életünk?!

A reformáció a társadalmi igazságtalanság ellen. A hűbéri társadalom felépítésére jellemzően Luther korában a parasztság viselte a terheket. Ez a teher lett egyre elviselhetlenebbé. Ezért írja Luther: „A világi kormányzatban nem teszték egyebet, mint nyúztok és kincset harácsolatok... Mennyi baj van napjainkban csak a hamis pénzzel és a kereskedelem, az üzleti élet mindennapos nyomorgatása és megterhelése miatt azok részéről, akik önkényükkel a szegény köznépet nyomorítják, s fosztják meg a mindennapi kenyértől. Ezek az uzsorások nem útonállók, nem betörők és titkos tolvajok, kik a középszent dézmálják, ezek a gazok nyíltan mutogatják magukat, nemeseknek címezik őket, tisztességes polgárok, akik szép külső alatt lopnak és rabolnak.” A reformáció öröksége ma is arra indít, hogy evangélikusok, akik szerte ezen a világon élnek, felemléjk szavukat minden kizsákmányolás, zsarnokság és kegyetlenség ellen. A reformátor ajkáról vehetjük a szót: „Tudnotok kell, kedves uraim, Isten rendeli úgy, hogy a ti zsarnokságotokat az emberek nem képesek, nem akarják, sőt, nem is tartoznak eltűrni.” Nem hallgathatjuk el Luther korhoz kötöttségét sem. Kora társadalmi szemléletéből, korának a társadalomról vallott teológiai nézeteiből nem tudott túllépni. Társadalmi szemlélete: patriarchális. „A világi felsőbbtség atyai hivatás mindenestül és a legtágabb körre terjed ki... Aki tehát engedelmes, készséges és szívesen megad minden tiszteletet, az tudja meg, hogy Isten tetszésére cselekszik... Ha viszont megveti előljáróit és ellenkezik, vagy lázadozik, akkor tudja meg azt is, hogy nincs része kegyelemben” (Luther) Bár az előzőekben rámutatott és tiltakozott Luther az

igazságtalan, zsarnoki kormányzás ellen, mégis másutt — ami teológiai ismereteink szerint tévesen —, azt vallotta: „Ha a felsőség igazságtalan és gonosz, az nem ment semmiféle csődülést és lázongást... A keresztyén jog nem abban áll, ellenkezni a jogtalansággal, kardot ragadni, védekezni, bosszút állni; hanem abban: testet és vagyont feláldozni, hadd rabolja el, aki rabol, elég vagyonunk van nekünk az Úrban, aki mint megígérte, nem fog elhagyni. Szenvedés és szenvedés, kereszt és kereszt a joga a keresztyéneknek és semmi más.” Erre a tanításra hivatkozva az egyház századokon keresztül „isteni intéssel és vigasztalással” igazolta a társadalmi elnyomást hirdetve: a földön, a „siralomvölgyében” túrni és szenvedni kell, majd a mennyben Isten kárpótol minden szenvedést, jogtalanságot és könnyet. A világ, annak történelmi, strukturális rendje függ az embertől, s ugyanakkor az ember is függő viszonyban van az általa létrehívott történelmi struktúrákkal. „Ez azt jelenti, ha az ember gonosz, embertelen, kapzsi, egoista és önző, olyan a környező világ is. S egy embertelen, önérdkehajhászó társadalom egyedei is embertelenednek.” (A. Rich.) S így születhet meg a mondat: „A pokol, az a másik ember”. (P. Sartre.) Isten az embert felelős lényvé teremtette. Az a dialógikus felelősség, amelyik a „másik” emberre vonatkozóan tett minden embert felelőssé, „monológikus”, felelősséggé torzult. Az ilyen ember csak önmagáért — s nem az emberiség sorsáért —, érez felelősséget, s felteszi a kérdést „Vajon őrizője vagyok az én atyámfiának?” A csak magával törődő, monológikus felelősséget hordozó ember megalkotja azt a világot, ahol a másikat leigázó hatalmi struktúra lesz a domináns, embert ellen állít, önző nyereségvágyból egyik a másiknak kiszipolyozására törekszik. S így az ember által létrehívott „világ”, társadalom produkálja a személyes bűnt, ahol már nem lesz fontos az, hogy a „másik”, az embertárs belepusztul a munkába, a nyomorba, a gyarmati sorba, egy a fontos: „az én javaim szaporodjanak”. S a személyes bűn, a felelősségnek elhárítása olyan „társadalmi bűnben” éri el tetőfokát, amelyik egy olyan „világot”, társadalmat, „jogrendet” alkot meg, amelyik a „monológikus felelősséget”, tehát az önző önmagával törődést „intézményesen” teszi lehetővé és biztosítja. Ahol a személyes gonoszság győzedelmeskedik, ott a „strukturális gonoszság” állapotába kerül a világ, s ahol a strukturális gonoszság vert tanyát és kapott helyet, ott szinte elkerülhetetlen, hogy a személyes gonoszság a „monológikus felelősség” megélésében ne törne elő. Gondolni kell csak a nácizmus korára, amikor gyűlölni és pusztítani, népeket megsemmisíteni és „bekebelezni” tömegek számára „szent elkötelezés volt”. Emberek milliói veszítették el a „dialógikus felelősségük” tudatát.

A reformáció kétségtelenül arra tanít minket: Isten parancsa tiltja az embertárs életének kiuzsorázását, s elkötelez arra, hogy minden ember beállítsa életét az emberiség szolgálatába. Isten parancsa óv attól, hogy az ember erőszakra törekedjék, vagy másoknál ilyet jóváhagyjon. Minden erőszakkal, faji megkülönböztetéssel szemben a keresztyéneknek munkálkodni kell s minden törekvést támogatni, amelyik arra irányul, hogy az ember elnyerje emberi méltóságát, s így minden ember boldog, szabad, megelégedett életet élhessen. Ezért tudjuk igenelni azokat a forradalmakat, amelyek a rabszolgaságból az embersorsba kerülést vívták, vagy vívják ki. A zsarnoki uralom, a gyarmati sorból való felszabadulást munkálták, vagy munkálják. „Kárhozott és átkozott minden élet, amelyet valaki a maga hasznára él és keres. Átkozott minden tett, amely nem szeretetből való. Szeretetből valók a tettek akkor, ha nem az egyéni kívánság, haszon, tisztelet, kényelem és boldogságból fakadnak, ha-

nem őszinte szívből mások hasznára, dicsőségére és boldogságára irányulnak.” (Luther)

A keresztyének az egész emberiség sorsáért és jövőjéért érzett felelősségük tudatában vesznek részt a gazdasági, társadalmi, politikai, életben. A gazdaságitársadalmi és politikai élet is Jézus Krisztus uralma alatt áll. Ez nem jelenti azt, hogy Jézus belép a politikai társadalmi és gazdasági élet világába. Éppen olyan kevéssé van keresztyén politika, mint ahogyan nincs keresztyén orvosság sem, de a keresztyéneknek éppen úgy szükségük van a gazdasági, társadalmi, politikai életre, mint ahogyan orvosságra is szükségük van. A keresztyének nem azért vesznek részt az egész emberiséget érintő társadalmi, gazdasági és politikai életben, mert a Szentírásból, vagy a „dogmatikából”, szeretnék irányítani ezen életterületek munkáját, hanem azért, mert ott is szolgálni akarnak az egész emberiségnek, ahogyan Jézus Krisztus is szolgálatával az egész emberi életet átfogta. A felelős, egész emberiségre tekintő szeretet szabadít fel a merev normák megkötözöttségei alól, hogy mindig azt kérdezzem: mi az, ami legjobban szolgálja az egész emberiség érdekét?!

Mióta Isten emberré lett, azóta az ember minden dolog mértéke. Az embernek kell és szabad az egész emberiségért élni. Annak életéért, életlehetőségéért kiállani, érte magát feláldozni munkás szeretetben. A keresztyén embernek emberséges embernek kell lenni minden olyan törekvéssel szemben, amelyik az embert szimpla tárggyá akarja tenni. Az ember soha nem lehet eszköz, hanem minden eszköznek és dolognak az embert kell szolgálnia.

A reformáció népe munkálkodik, hogy földünkön nagykorúságra fel szabadult emberek éljenek. Erre tanít a reformáció öröksége. (Luther írása a „szabad akaratról”.) Azon kell munkálkodik a reformáció népének, hogy minden ember megszabaduljon az emberi gyámság alól. A másiktól való függőség viszonyától. Az „úr” és „szolga”, „szegény” és „gazdag” megkülönböztetésből. Létrejöhhessen a kölcsönös megbecsülésen alapuló egymás mellett élés, egymásért élés. Az a veszély, hogy a keresztyének által is támogatott „emberjogok” hitelétvesztettek lesznek, mivel ezek a jogok csak kiváltságosok „emberjogát” van hivatva biztosítani.

Minden embert megillet a szabadság, mert Isten ilyennek teremtette az embert. „A mi időnkben a felszabadítási mozgalmaknak együtt kell munkálkodikni, mert a világ nyomorúsága, s egyik embernek másik által való kizsákmányolása nem csökkent, hanem növekedett, s az idő sürget.” (A. Schweitzer.) Korunkban az apáthia és a cinizmus nem ülheti meg a keresztyéneket. A népek egyre inkább a „nagykorúság” állapotába jutnak, s saját maguk veszik kezükbe történelmük irányítását. Minden népnek joga van arra — gyámsági függőség nélkül —, hogy maga irányítsa életét.

Az atombombák árnyékában felelősek vagyunk az emberiségért. Korunkban az atomháború az emberi egzisztencia pusztulását rejti magában. Isten ma felelőssé tesz minket Európa biztonságáért, az élet megmaradásáért, a puskák ropegésének megszüntetéséért. A keresztyén felelősség tiltja, hogy a közelebbi felebarátért nagyobb felelősséget érezzünk, mint a távoliért. A tűz, amelyik ma kilométerek ezerein túl pusztít, s pagodákat emészt meg, holnap a mi otthonainkat, templomainkat perzselhetné fel.

Reformáció népe hite által Krisztusban él, s felelős szeretetével átöleli a felebarátot, akiért Krisztus meghalt és feltámadott.

Nagy István

Izráeli fiatalok Izráelről

IZRÁELI ZSIDÓ ÉS ARAB FIATALOK nyilatkozatait erősen rövidítve közöljük a *Student World* 1969. évi első száma nyomán. Érdekes meghallgatni azokat, akik közvetlenül vannak érdekelve az izráeli problémában, és mint fiatalok a felső vezetéstől többé-kevésbé függetlenül keresik a kibontakozás útját. A helyzet súlyosságát érzékelteti a belső feszültségek sokfélesége ugyanúgy, mint a szerintük elképzelhető megoldások széles skálája az elfoglalt területek bekebelezésétől a szocializmusig. Nemcsak politikai, hanem teológiai szempontból is elgondolkoztató a cionista messianizmus keveredése a független államiság eszméjével, ami a nyilatkozatok szinte egyöntetű állásfoglalása szerint a bajok egyik fő forrása. Viszont örvendetes az, hogy a megoldást majdnem mindig az állam cionizmustól mentes szekularizálása és nacionalizmustól mentes humanizálása irányában keresik.

IZRÁELI ZSIDÓK

A megoldás: az elfoglalt területek bekebelezése

Nézetem szerint a következő alapfeltételeket kell figyelembe vennünk: 1. Izráelnek, mint zsidó államnak a léte vitathatatlan politikai tény. 2. Az arab államok nem hajlandók olyan megegyezésre, amely több volna, mint pusztán aláírás egy papíron, vagyis hiányzik a készségük arra, hogy békében éljenek ennek minden következményével. 3. Erős Izráel biztos határokkal: ez a feltétele annak, hogy megsemmisüljön az arab reménység Izráel államának elpusztítására. E feltételekből következik, hogy Izráelnek meg kell maradnia az elfoglalt területeken, és azokat annektálnia kell.

Az elfoglalt területek annektálása megadja azt a történeti lehetőséget Izráelnek, hogy a menekültkérdést saját kezdeményezésére oldja meg. És ez meg is oldható nemzetközi segítséggel. Megvolna így a lehetőségünk arra, hogy elhárítsuk az arabok legerősebb érvét az ellenünk folytatott háborújuk mellett, hogy ti. „visszaállítsák elvesztett jogaikat”. Ha erről van szó, akkor annál inkább annektálnunk kell a területeket, és bekebelezni az arab népeiséget minden menekülttel együtt, felajánlva nekik ugyanazokat a jogokat, amelyeket a zsidó polgárok élveznek Izráelben. Az arab menekültek visszatérése Izráel határai közé és teljes joguk biztosítása — ez az arab követelés Izráellel szemben. Miért ne adnánk meg nekik ezt a lehetőséget, ha nekünk magunknak megvan az a kivételes lehetőségünk, hogy magunk kezdeményezésére tegyük meg ezt a lépést?

EHUD OLMERT pszichológus

A megoldás: kompromisszum

Az arab—izraeli problémát könnyen zsákutcába lehet vinni. Vegyük az ellentétes kiindulópontokat, és nincs visszavonulás. Például: „A zsidók elrabolták Palesztinát az araboktól, és kiűzték az elnyomott arabokat országukból. Az egyetlen megoldás a zsidók számára, hogy ezt tudomásul vegyék, vessék el politikai létesítményüket, és legyenek vallásos vagy kulturális kisebbséggé egy arab állam keretei között.” Ugyanez az eredmény adódhat a másik oldalról is: „A zsidó nép kötelessége, hogy megvalósítsa a bibliai ígéretek, amelyeket Isten adott Izraelnek. Ez azt jelenti: Izrael rendeltetett arra, hogy bírja azt a földet, amely az Eufra-testől az egyiptomi folyóig terjed. Az araboknak ezért ezen az alapon kell megegyezniük velük. Minden más alap elfogadhatatlan.”

A zsidó nép sohasem adta fel saját jószántából itteni politikai függetlenségét. A történelem tanúsága szerint veszélyeztetve volt a zsidóság nemzeti léte, amíg a zsidók bárhol is kisebbségként maradtak más népek között. Ezért nem lehet hibáztatni a zsidókat azért a vágyukért, hogy visszatérjenek Erec Izraelbe. Ez volt az ő országuk.

Ez az ország az arabok hazája is. Elfoglalták Palesztinát, és itt voltak több mint 1300 évet. Amennyire én látom, ez éppen elég ahhoz, hogy érveik világosak legyenek. Igaz az, hogy ők a zsidók után jöttek. Ugyanúgy igaz, hogy nemzeti öntudatuk valamivel később ébredt fel, mint a zsidók nemzeti öntudata. Ez azonban szórszálhasogatás. A megváltozhatatlan tény az, hogy itt éltek évszázadokon át.

Tisztáztuk tehát, hogy mindkét népnek joga van ehhez az országhoz és itteni nemzeti létehez. Nyilvánvalóvá vált az a pont, amelyen mindkét fél kikerülhetetlenül zsákutcába jut. Lehetetlen a kompromisszum a szélsőségesek számára mindkét oldalon. Zsidóknak és araboknak tehát egyformán le kell mondaniuk maximális történelmi követeléseikről. A szélsőségesek mindkét táborban kétségtelenül az árulás vádját és a belső logika hiányát hozzák fel ellenünk, mert lemondunk arról, amit jogunknak tekintünk. Viszont ilyen kompromisszum nélkül nem látok semmiféle megoldást ebben a konfliktusban.

DAN BITAN izraeli zsidó történész

A megoldás: izraeli öntudat

Izrael állama zsidó bevándorlási folyamat eredményeként jött létre, különböző országokból, a világ minden részéről. A cionista ideológia szerint minden zsidónak Izraelbe kellett volna jönnie, és itt folyamatos változásnak kellett volna végbemenni a zsidó népben, hogy létrejöjjön „az új zsidó” típus. Ez a folyamat nem ment végbe teljesen. A körülmények változása, a bevándorlás és a fejlettebb társadalom kialakulása azonban ennek ellenére is változást idézett elő azokban, akik eljutottak ebbe az új állami keretbe. Tény az, hogy ma már léteznek az izraeli és ez különbözik a zsidótól. Bárki, aki izraeliekkel találkozik Izraelen kívül, tudja, hogy maguk között találkoznak. Kapcsolataik gyengék a zsidóközösségekhez. A szójelentésben való világos különbségtétel az „izraeli” és a „zsidó” között bizonyítja ennek a különbségnek a realitását. Ami nem változott, az az ideológia, amely Izrael polgárait a zsidó nép tagjainak tekinti. Ez az ideológia elnyomja a jellegzetesen izraeli öntudat te'jesebb kifejlődését. Sok házban szigorúan őrzik a zsidó hagyományt és világnézetet. Az egész izraeli nevelésügy törekszik alátámasztani Izrael kapcsolatát a zsidó néppel. Viszont nincs lényeges alap arra, hogy azonosítsuk magunkat az Izraelen kívüli zsidókkal. Nem tekinthetünk el attól a ténytől, hogy itt va-

gyunk, itt van a jövőnk, és aki csatlakozni akar hozzánk, azt szívesen látjuk. Az izráelit jellemzi az exkluzív és önmagába zárt vallásos közösség érzésével szemben a demokratikus és egyenlőségi szellem. Az izráeli mindenek előtt és mindenek felett hazájával szemben lojális anélkül, hogy előnyben részesítené bármely csoport érdekeit a nemzeti érdekekkel szemben. Ha az izráeli hazaszeretete és függetlenségi érzése nagyon erős, és elidegenedett a zsidó vallástól, és eltávolodott az Izráelen kívüli zsidóktól, akkor mindez annak a nevelésnek ellenére áll fenn, amelyben részesült, és annak az ideológiának ellenére, amely a zsidóság érzését akarja éleszteni. A zsidó tudat fejlesztésének a gondolata alapvetően ideger az izráeli ifjúságtól.

Mármost hogyan függ össze ez a kérdés a békével? Amíg Izráel állama és társadalma zsidó, addig nem lehetséges igazi béke más származásúakkal és más vallásúakkal. Csak akkor teremthetünk békét, ha munkánk és tudatunk alapja az az új típus, amelyet azok alakítottak ki, akik Közel-Keleten laktak, ha ez a tudat a demokrácia és az igazi egyenlőség alapjaira épül, tekintet nélkül eredetre vagy vallásra, és ha hajlandó elfogadni indításokat minden polgárától a demokratikus és haladó társadalom irányában, — akkor, és csak akkor lesz béke.

ATAR ORNAN pszichológus

A megoldás: kölcsönös megértés és megbecsülés

A cionizmus akkor kelt életre, amikor a hagyományos zsidóság a messiás jöveteleének várásával együtt elhomályosodott és elerőtlenedett. A zsidóság elhatározta, hogy a maga messiásává lesz, a maga kezébe veszi sorsát, hogy megtalálja zsidó nemzeti hazáját, oltalmul az üldözések elől. Amikor az élő és eleven zsidóság elapadt, abban a pillanatban robbant ki a cionizmus. Viszont a cionizmus szükségszerűen magába foglalta legalábbis felszínesen a zsidó vallás minden értékét és tartalmát, és a megváltás jövődő reménységét. Erec Izráelt a cionizmus szentelte meg, és ez lett fő és nélkülözhetetlen eszméjévé. Bár a messiás végső napjaival kapcsolatos megváltás hagyományos zsidó vallásos gondolatát megváltoztatták és elvetették a cionizmus fejlődése során, mégis továbbra is ez a formáló eleme minden zsidó gondolkodásnak és cselekvésnek. Ezenkívül azok, akik közöttünk vallásos zsidók, szilárdan hisszük, hogy a Mindenható rendelt el mindent a világ kezdetétől az idők végéig, és egyedül Ő adja meg értelmét a történelem eseményeinek. Ezért a cionizmus, mint minden más mozgalom, csak egy az Isten rendelkezésére álló sokféle eszköz között.

Kívánhatja-e a zsidó igazán a békét, miközben tartja azt a meggyőződését, hogy az isteni gondviselés irányítja a történelem eseményeit? Hiheti-e igazán, hogy az idők vége egyrészt az a nap, „amikor az Úr házának hegye magasabb lesz minden más hegynél, és minden nép oda fog tódulni”, és másrészt az a nap, amelyen a népek „kardjukat kevéssá kovácsolják és lándzsájukat sarlóvá”?

A választottság eszméje, amely mélyen gyökerezik a zsidó tudatban, lényegileg Izráel népének kötelezettségét jelenti Alkotójával szemben. Mivel egyedül Isten az, aki Izráelt kiválasztotta a népek közül, a kötelezettség iránta csak egyféleképpen róható le: a bibliai parancsolatok cselekvése és betöltése révén. Izráel népe sohasem látott választottságában szabad kezét katonai hódításokra más népek felett. Sohasem törekedtünk politikai hatalomra, amely óriási területekre terjedt ki. A bibliai kötelezettségek teljesítésének következménye csak az lehet, hogy következetesen

tartózkodunk a vérontástól, az idegen elnyomástól. Szeresd az idegent, és becsülj meg minden embert — ez Izráel törvényének igazi rendelkezése az emberi viszonylatokban. Egyetlen átlagos zsidóra sem jellemző a hódítás és hatalom ideológiája.

Az izráeli kész harcolni ezért az országért, elsősorban és mindenekfelett azért, mert itt született, és másodsor azért, mert nincs más hazája. Igazi őszinteséggel hiszi, hogyha nem győz, akkor ő és testvérei elpusztulnak. Nem hordozza magában a területi kiterjeszkedés célját vagy kívánóságát, és csak olyan helyzetet kíván, amely megszabadítja az állandó bizonytalanság szorongásából. Az expanzív álmok luxusát diszkvalifikálja. Valóban, az izráeli készsége a békére nem a hódítási törekvés álcázása, hanem az elemi szükség őszinte megnyilatkozása.

A palesztinai arabnak nemzeti szempontból megvan a jogcíme arra, hogy hazájában éljen, mint minden más embernek, aki egy adott területen született. Izráel ezt az elemi jogot sohasem tagadta meg. Viszont mindkét itt élő nép, a zsidó és az arab előre látta, hogy az egyik vagy másik fél politikai veresége közvetlen összeütközéshez vezet. Az arabok a maguk szempontjából jogosan néztek a zsidókra mint idegen elemre. A zsidók a maguk részéről jogosan látták Erec Izráelben az egyetlen természetes hazájukat. A kérdés, amelyre feleletet kell adnunk, így hangzik: van-e megoldás, amely kárpótolja az arabokat az élet, a tulajdon és a becsület elvesztéséért, és amely meggyőzi az izráelit arról, hogy az arabok nem akarják a mi pusztulásunkat vagy kiüldözésünket? A béke csak az egyensúly és mérséklet eredménye lehet. Minél szélesebb a kölcsönös megértés és megbecsülés alapja, annál nagyobb a reménység az őszinte és tartós békére.

**YTZHAK GOLDSTEIN szociológus és történész,
az ifjúsági szervezet elnöke Tel Avivban**

A megoldás: belső integrálódás

Az Izráel társadalmát jellemző sokféleség között a legáltalánosabb különbség a szefard és az askenázi közösség különbsége. Az utóbbiak Európából és Nyugatról, az előbbieket Közép-Keletről és Észak-Afrikából jöttek. Felesleges mondani, hogy ez a megkülönböztetés nem egészen tökéletes sem földrajzi, sem történeti szempontból. De most kielégítő. Az askenáziak a nyugati kultúra hordozói és ennek jellemzői: széles körű tapasztalat, Európa irodalmi és művészi gazdagságával telített műveltség, szabadabb és hajlékonyabb viszony a valláshoz és az erkölchöz, és a modern társadalmi eszmékhez, amelyekben a család nagyon csekély szerepet játszik. Tőlük eltérően a szefardok általában alacsonyabb kultúrából jönnek, és gyakran irástudatlanok. A keleti kultúra, amelyben éltek, nem ment át a nyugati jóléti kultúrák dinamikus változásain és tapasztalatain. Az alapvető társadalmi egység Keleten a család, amelyben szigorúan őrzik a hagyományt és a vallásos-erkölcsi értékeket. Az askenáziak és szefardok közötti különbségek szükségszerűen vezettek összeütközésekhez és ellentétekhez, amelyeknek hatása van Izráel mindennapi életére, pl. a munkások között, a gyárakban és intézményekben és különböző eredetű szomszédok között.

Az integráció tehát a mai izráeli társadalom legfőbb feladata. Az elmondottak alapján, úgy gondolom, az első lépés a nevelési úr betöltése az európai és a keleti bevándorlók között. Gyakorlatilag nincs lehetőség erre az idősebb nemzedékben, de fő reménységünk az ifjabb nemzedék, amely Izráelben nőtt fel. A képzettség alacsony színvonalára vesztélyesen kapcsolódik a keletről bevándoroltak alacsony gazdasági színvonalával,

különösen a fejlődő városokban. A képzettség színvonalának emelése nélkül nem várható javulás a gazdasági helyzetben, és viszont alacsony gazdasági helyzetben élő szülők számára lehetetlen több befektetést tenni gyermekeik tanulmányának folytatására. Át kell törnünk ezt a bűvös kört. A keleti zsidók ifjabb nemzedékének magasabb képzettségét nemzeti feladatnak kell tekintenünk.

Közismert Izráelben, hogy a keleti bevándorlóknak nincs meg a népesedési számunknak megfelelő politikai képviselőjük. A probléma eredete az askenáziak kiemelkedő aktivitása az állam megalapításában és formálásában. A szefard zsidó, aki a vezetőségben keresi helyét, a veteránok ellenkezésével találkozódik. Így az askenázi vezetőség önmagát tartja fenn. A megoldás kulcsa, hogy a szefardok képesek legyenek versenyezni a nyugati eredetű zsidókkal, és egyenlő szintre jussanak a tényleges ismeretekben és készségekben. Persze sok időbe telik, amíg a hagyományos vezetőség megtanulja elfogadni az újonnan jövőket.

Izráel állama a nyugati kultúra és haladás reprezentánsa a Közel-Keletnek ezen a részén, de ez a tény növeli a kapcsolatok megteremtésének szükségességét Izráel és szomszédai között, és ez teszi egyúttal nélkülözhetetlenné a keleti országokból jövő bevándorlók különleges segítségét. Az arab világ ismeretével és a keleti gondolkodásban való jártasságukkal messzemenően segíthetnek hidat építeni Izráel és a környező népek között. A hatnapos háború után egészen nyilvánvaló volt, hogy Izráelnek szüksége van a keleti zsidók jártasságára és szimpátiáira, és ez még fontosabb válhat, ha helyreáll a béke a mi területünkön.

CHARLES BAR ISAAC fizikus

A megoldás: feltétele a helyzetismeret

Abszolút különbséget teszek Izráel állama és a cionizmus között. Élesen különböztetni kell a cionizmus és a zsidóságnak Erec Izráelhez való ragaszkodása között is. Ez a kapcsolat 4000 éves, amióta az ősi héber törzsek elfoglalták és betelepítették ezt a földet. Az egyiptomi kivonulás, amely 3500 évvel ezelőtt történt, ténylegesen az első nagy rabszolgafelkelés volt, amelyet az emberi nem története ismer. A II. században i. e. Júdás Makkabeus eredményes felkelést vezetett a görög birodalom ellen, amely jele és példája volt a közel-keleti népek általános lázadásának. Azóta a zsidók híresek arról, hogy szabadságra szomjazó nép, és lelkiük ragaszkodik Izráel földjéhez. A zsidók egész történetük folyamán őrizték a mottót: „Emlékezzél meg, hogy idegen voltál Egyiptom földjén”, és „az idegent, aki közötted lakik, ne nyomd el”.

A politikai cionizmus sohasem volt forradalmi mozgalom a szó elfogadott értelmében. Törekvése az volt, hogy megoldást találjon a zsidó problémára a cionista ideológiának megfelelően, ezért vezetőinek politikája az volt, hogy megegyezésre jussanak az Izráel földjét ellenőrző hatalommal ugyanúgy, mint azokkal a kormányokkal, amelyek alatt a zsidók többsége élt. Ez a politika az állandó együttműködést diktálta a cionista mozgalom és a reakció és imperializmus erői között. Herzl először megegyezést keresett a török szultánnal, aki Erec Izráelen uralkodott, és a cári Oroszországgal, ahol akkor a zsidó nép többsége élt. Ugyanez a cári vezetőség közvetlenül volt felelős a pogromokért a cári Oroszországban. Az első világháború kitörésekor a cionista mozgalom kettészakadt, egyik része Németországgal, másik része Angliával kívánt kooperálni. Az angol győzelem következtében ez az irányzat győzött, és ez a tény nagy jelentőségűvé vált az arab—izráeli viszonyban. A második világháború végén a

brit kormány elzárta Izráel földjét az európai zsidóság maradéka elől, és arra kényszerítette őket, hogy visszatérjenek abba az országba, amelyből jöttek. Miután elhatározták Izráel államának felállítását, a britek arab katonai inváziót kezdtek szervezni Izráel földje ellen, hogy megakadályozzák a zsidó állam és az arab-palesztinai állam felállítását egyaránt. Végeredményben a zsidóság függetlenségi harca volt az első eredményes háború az imperializmus ellen a Közel-Keleten a második világháború után. Így látták ezt az egész világon, és a segítség nemcsak a zsidó világból jött, hanem a keleti blokk országaiból is. Izráel fegyvert, tanácsot, politikai segítséget és önkénteseket kapott ezekből az országokból. Ettől fogva a cionizmus állandó krízisben van. Elvesztette tekintélyét és vonzó erejét a diaszpóra ifjúsága előtt, sőt Izráel ifjúsága is elidegenedett tőle.

A hidegháború hatása Izráelre halálos volt. Az állam felállítása előtt és után a cionista vezetőség nyugat oldalán állt a keleti országoktól kapott tekintélyes segély ellenére. Ez politikai vakság volt, és ezért a vakságért Izráel magas árat fizet mind a mai napig. A kiegyensúlyozatlan nyugatbarát álláspont következtében az izráeli vezetőség olyan lépéseket tett, amelyek teljes ellentétben vannak minden politikai értelmességgel. Kihívóan támogatták a Nyugatot a Szovjetunió elleni harcában, visszautasították a diplomáciai kapcsolatokat Kínával, amikor az még lehetséges volt, szembehelyezkedtek az arab nemzeti mozgalommal, amikor antiimperialista erők merültek fel benne, s mindennél rosszabb volt a szoros politikai és gazdasági kapcsolat Nyugat-Németországgal. A helyzetet súlyosbította a hatnapos háború. Mindez elidegeníti a baloldalt Izráeltől, és megerősíti azt a benyomást, hogy Izráel a nyugati hatalmaktól függ. Pedig a fejlődés más irányba is mehetne.

Égetően szükség van a közel-keleti helyzet ismeretére, hogy helyesen lehessen állást foglalni a fellángolt és dühöngő ellentétek között. A helyzet ismerete az első lépés a megoldás felé.

ERIK BEN SCHACHAR szociológus

IZRÁELI ARABOK

A megoldás: forradalmi szocializmus

Izráel államának felállítása óta gyors és gyökeres változás állott be az arab falu struktúrájában. Míg az arab azelőtt mezőgazdaságból élt, most a napszámosmunkás jövedelméből él, és a falun kívül a zsidó szektorban dolgozik. Az arab munkást, különösen az állam első éveiben az jellemezte, hogy nem volt szakképzettsége, ami azt jelentette, hogy olyan kemény fizikai munkát kellett vállalnia, amelyet a zsidó munkás lehetőleg elkerült. Figyelemre méltó, bár elégtelen változások történtek az arab munkás helyzetében 1965 óta, de a diszkrimináló munkakörülmények még mindig fennállanak. Az arab munkásba mélyen beleivódott az elnyomás érzése, amelyet nem lehet rövidesen kiirtani belőle. Mivel úgy érzi, hogy kisebbséghez tartozik, nagyon megnőtt a diszkrimináció iránti érzékenysége. Ezenkívül a zsidó munkaadó és az arab munkás közötti hatalmi egyenlőtlenség is növeli az arab munkás keserűségét és érzékenységét. Növeli antikapitalista, sőt antijudaista érzelmeit is, nem egyszerűen azért, mert a munkaadók zsidók, hanem mert a munkaadó és a munkás közötti tényleges helyzet miatt a munkás úgy érzi, hogy ki van zsákmányolva, meg van fosztva munkája gyümölcsetől. Az a veszély ezzel kapcsolatban, hogy ezek az osztályellentétek a zsidó munkaadó és az arab munkás között nemzeti ellentété lesznek.

Az arab értelmiség Izráel felállításával továbbfejlődött. Közöttük két csoportot kell megkülönböztetnünk. Az első kategóriába általában azokat kell számítanunk, akik az oktatás területén munkálkodnak, többnyire olyan tanítók, akik felsőbb oktatásban részesültek, némelyek az arab tanítók kollégiumában. Ez politikai szempontból viszonylag passzív csoport, mivel nincs hatalma anyagi függősége miatt. A második kategória alkotja az izráeli arab értelmiségiek élétezős rétegét. Többnyire olyan értelmiségiek ezek, akik független hivatásban dolgoznak, pl. orvosok és más akadémiai végzettségűek, akik magasabb izráeli tanintézetekben, főként Jeruzsálem és Haifa egyetemén végeztek. A probléma akkor éleződik ki, amikor az arab hallgató elvégzi akadémiai tanulmányait, és olyan munkát keres, amely megfelel képességének és képzettségének. Nézetem szerint két oka van ennek: 1. az elégtelen munkapiac, amely felvehetné az arab diákokat, és 2. a hallgatólagos megegyezés, hogy nem alkalmaznak arab hallgatókat és értelmiségieket a zsidó szektorban. Ez a helyzet belső konfliktusba és feszültségbe viszi az arab értelmiségit, mivel akadémiai képesítésben részesült, de kérdéses, hogy sikerül-e egyáltalában munkát kapnia.

Az arab—izráeli konfliktus megoldása az, hogy mind a két fél kiutasítja a széthúzó elemeket nemzeti tudatából. Az izráeli kötelezve van arra, hogy feladja cionizmusát, és azt a törekvését, hogy megőrizze az állam zsidó jellegét. Viszont az araboknak el kell ejteniük azt az elemet, amely azt hirdeti, hogy az izráeliek nem fogadhatók el Közel-Keleten. Különböző lehetőségek állnak nyitva, mint pl. a Szémita Akció, amely Izráel integrációját kívánja a sémita világban, vagy a forradalmi szocialista fejlődés, amely mindkét felet egyesítheti és közös akcióba viheti. Nézetem szerint ez az utóbbi legésszerűbb megoldás az arab és a zsidó konfliktusra, és a legjobb lehetőséget biztosítja az izráeli integrációra az arab terü-

MUSTAFA YAHIA szociológus

A megoldás: szekuláris állam

Az 1948. évi függetlenségi nyilatkozat Izráel államát zsidó államként állította fel. Ugyanez a nyilatkozat megállapítja: „Az ország minden lakosának társadalmi és politikai jogait biztosítani kell, tekintet nélkül vallására, fajára, vagy nemére.” Garantálták „a vallás, a lelkiismeret, a nyelv és az oktatás szabadságát”. A zsidó lakosság ezt a függetlenségi nyilatkozatot az arab lakossággal való tanácskozás és együttműködés nélkül készítette. Húsz év története folyamán világossá lett, hogy ez a két elem: a zsidó állam és a kisebbség garantált jogai ellentétben vannak egymással. Az állam zsidó jellegének fenntartása azt jelentette, hogy a politikai és gazdasági hatalomnak zsidó kézben kell maradnia. Nem volt lehetősége az araboknak arra, hogy jelentős politikai pozíciókat szerezzenek a kormányban, pedig a teljes politikai jogok magukba foglalják a politikai hatalom megszerzésének szabadságát is.

Az 1948 után Izráelben maradt arab népesség főként falusi volt, aki gazdasági munkát végzett. A húsz év folyamán az arab tulajdonban levő föld nagy részét vagy elkobozták, vagy felvásárolták a zsidó nemzeti alap révén. Ez azt jelentette, hogy az arabok nagy része napszámos munkára kényszerült, főként az építőiparban, mivel nem volt lehetőség a megfelelő képességekkel rendelkezők számára, hogy kis vállalkozásokat állítsanak fel, vagy részt vegyenek a nagyobb nemzeti vállalkozásokban. Míg zsidó polgárok és bevándorlók pénzügyi engedményeket kaptak, hogy saját vállalatot alapítsanak, ilyen engedményeket nem ajánlottak fel arabok-

nak, és a feltételek olyanok, hogy nem lehet reményük ilyen vállalkozásra.

A mezőgazdaság területe is diszkriminálva van az arab szektorban. Akik megmaradnak a mezőgazdasági munkában, azok kevés segítséget kapnak a mezőgazdasági módszerek javítására, és azok a termények, amelyeket csak arab farmerek termelnek, mint pl. az olaj, nem részesülnek védelemben az importárakkal szemben, míg a zsidó mezőgazdasági termények védve vannak az ilyen versennyel szemben.

Izraelben nincs arab ipar. Ezen a területen is az a helyzet: mivel az arab népesség főként falusi, nem volt lehetősége, hogy megtanulja a tőkegyűjtés módszerét.

További nehézség jelentkezik a nevelésügy területén, különösen az arab történelem és hagyomány tanítása szempontjából. A gimnáziumi és egyetemi tanterv szerint az arab történetet nyugati orientalisták szerint értelmezik, és nem az arab történészek szerint. Ez érvényes az Izráelt körbezáró arab államok múlt és folyó történetére egyaránt. Mivel ezek az államok ellenségei Izráelnek, folyó történetüket inkább negatív, mint objektív módon tanítják, így az arab gyermekeket megfosztják attól a lehetőségtől, hogy kialakuljon arab történelmi tudatuk és az arab nemzetiség megértése. Ezzel szemben a tanterv a zsidó történet hangsúlyozására törekszik. Az arab és zsidó történelem találkozáspontjaival kapcsolatban a magyarázat mindig azt mutatja, hogy az arabok elnyomták a zsidókat. A hangsúlyt inkább azokra a korszakokra teszik, amikor az arabok és zsidók ellentétben voltak egymással, pl. hangsúlyozzák, hogy Mohamed, a próféta megölt néhány zsidót, mert ellenkeztek mozgalmával, de átfutnak azon a tényen, hogy a zsidóság felvirágzott az abbaszidák korszakában és nehézség nélkül írhatták meg a Babiloni Talmud kommentárjait.

Egyetlen megoldásnak látom ebben az alapvető konfliktusban, ha Izráel állama szekuláris állammá lesz teljes vallásszabadsággal. Teljesen el kell választani az intézményes vallást és az államot. Pl. a kóser kérdést, a szombatnapi szállítást és a polgári házasságot a világi törvény szerint kell szabályozni, és biztosítani kell az egyén szabadságát, hogy vallásos hite szerint cselekedjék.

MOHAMED HIRHAN jogász

A megoldás: a nagyhatalmak közbelépése

Az arabok azzal érvelnek, hogy az arabok ezen a területen éltek, amelyet most Izráelnek neveznek, évszázadok óta, és magukat az arab nép elválaszthatatlan és szent részének tartották. Mély kapcsolatuk ezzel a területtel tovább tart. Ez a kapcsolat megegyezik azzal a hagyománnyal, hogy Mohamed próféta Jeruzsálemből ment a mennybe. Ez a hagyomány megszenteli Jeruzsálemet minden moszlim szívében, úgyhogy olyan szent városnak tekintik, amely mindjárt Mekka és Medina után következik. A moszlim ezt a területet még többre értékeli az arab nemzeti érzés felvirágzása óta, mert az arab nacionalizmus fő törekvései közé tartozik az arab világ egyesülése egyetlen központi hatalom alatt, és ez az arab világ minden részének felszabadítását jelenti az idegen uralom alól, még ha azok moszlimok is. Így az arab nacionalizmus felébredése sarokba szorította a kérdés vallásos vonatkozását, és a tisztára nacionalista szempontot tette helyébe. Ez az arab nacionalizmus azonban először az ottomán törökkel, azután a brit és a francia uralommal találkozott szembe. Második fontos ellenfele volt a világméretű cionizmus. A zsidó állam felállítására Palesztinában kiragadott egy részt az arab világból, és megbontotta földrajzi egységét. Idegen elemet telepítettek az arab világ szívébe.

Izráel államának felállítása és a cionista mozgalom győzelme után is sokan remélték, hogy a közeljövőben sikerül Izráel államának kapcsolatot teremtenie a környező arab államokkal. Végeredményben a zsidók unokatestvérei az araboknak, és hosszú éveken át együtt harcoltak az arabokkal, hogy szembeszálljanak az idegen törekvésekkel. Arab körök azt gondolták, hogy szimpátia érzése megvan a zsidó nép szívében is, és ezért megbékéltek a zsidó állam létével Palesztinában. Sokan még szövetséges egyesülés létesítését is követelték. A sinai hadművelet azonban megmutatta minden arabnak, hogy Izráel az imperializmus előrenyújtott csápjá.

Izráelen kívül és belül sokan gondolták, hogy az Izráelben maradt kis-számú arab — körülbelül 15%-a Izráel népességének — a béke hídjává lehet a két nép, az arab és a zsidó között. Az Izráelben élő arabok többsége úgy vélte, hogy a zsidóknak joguk van ahhoz, hogy a világnak ezen a részén letelepedjenek, és hogy békében éljenek az üldöztetés és a szenvedés ideje után, amelyet a „gojok” okoztak neki. Hasonlóképpen emlékeztek az arabok azokra a fényes korszakokra, amikor a zsidóknak arab uralom alatt biztonságos életük és kölcsönös együttműködésük volt az arabokkal. Ezenkívül faji és nyelvi rokonság is van köztük. Akkor könnyű lett volna bekebelezni az izráeli arab lakosságot az állam normális életébe. Az izráeli kormányzat azonban éppen az ellenkezőjét tette. Az arab társadalmi struktúrák fejlesztése helyett fenntartották hagyományos feudális és családi struktúráját. Hasonlóképpen az arab városok gazdasági fejlődésének támogatása és a zsidó városokkal egy szintre emelése helyett a hatóságok állandósították az arab város szegénységét, és nem segítették gyors fejlődését, mint azt a zsidó városokkal tették. Nemcsak ez történt, hanem az izráeli hatóságok az arab kisebbséget az ötödik hadosztálynak tekintették, és nem is gondoltak arra, hogy megváltoztassák ezt a nézetüket. Mindebből azt emeljük ki, hogy az izráeli arab a bizonytalanság és a féltreértés helyzetében él, amelyben nélküli a bizalom minden feltételét. Ez áll minden arabra, Izráel államában, és így marad is, tekintet nélkül vallására vagy közösségére, amelyhez tartozik. Arról beszéltem, hogy az arabok Izráelben hídként szolgálhattak volna az arab és a zsidó nép között, ha megtehették volna, ez azonban most nem lehetséges. A hatnapos háború az izráeli arab lakosságot megfosztotta minden szerepétől, amelyet játszhatott volna a konfliktus enyhítésében, és megszüntette minden lehetőségét annak, hogy a béke hídjává legyen.

Honnan várhatjuk akkor a megoldást? Nyilvánvaló, hogy az arab népek a maguk részéről nem egyezhetnek bele végső romlásukba, és nem fogadhatják el Izráel feltételeit a közvetlen békétárgyalásokra. Ezt a lépést arab meghódolásnak tekintenék Izráel előtt. Ezért nézetem szerint a nagyhatalmak szerepe a döntő, és bízom abban, hogy ők segíthetik a két hadviselő felet a megegyezésre. A nagyhatalmak az ENSZ együttműködésével kivizsgálhatják a konfliktus okait, mindkét fél nézeteit, jogait és törekvéseit. Ilyen gondos elemzés után kell döntenüök, és döntésüknek érvényt szerezniök, akár megfelel a hadviselő felek kívánságának, akár nem. Így volna lehetséges megoldani a palesztinai problémát és lezárni az arab—izráeli konfliktust mindkét fél becsületének megőrzésével.

NABIH KASSEM történeész

A megoldás: integrálódás a közel-keleti szocializmusba

Ki vagyok én? Néha találtam erre feleletet, néha nem. Emberi lény vagyok: ezt bizonyítja az, hogy írok vagy beszélek. Palesztinai arab, állan-

dó címem: 608/11, Názáreth, Izráel. Azt hiszem, mégpedig joggal, hogy elidegeníthetetlen része vagyok Palesztina népének, a 20. század igazi szőrvány népének. Palesztina népe viszont elválaszthatatlan része az arab nemzetnek, amely kb. 90 millió lelket számlál. Nem vagyok izráeli polgár. Nagy különbség van az alárendelt és az igazi polgár között, és én csak alárendelt vagyok. A különbség olyan nagy, mint a különbség a személyazonossági igazolvány és az igazi útlevél között. 1948-ban, amikor 5 éves voltam, családom elmenekült Libanonból, kivéve édesatyámat, aki visszamaradt, mert gondoskodni akart a földről. Kénytelen volt elszakadni családkunktól terrorista cselekmények miatt, amikor a cionizmus radikális jobbszárnya hibátlan szervezéssel és előre megfontolt szándékkal hajtott végre példátlan öldöklést. 1949-ben sok nehézség árán visszatértünk. De mind a mai napig nézhetem személyi igazolványomat, amely a gimel betűvel kezdődik, és tudom, hogy mindazok, akik elmenekültek, szintén a gimel betűt kapták. Családomnak valamikor egy darab földje volt Názáreth közelében. Dokumentumok és mindenféle formális eljárások segítségével el is ismerte a kormány a mi jogunkat. De amikor megakartuk munkálni a földet, engedélyt kellett szereznünk a katonai kormányzattól. Bátyám benyújtotta a folyamodványt, és a válasz ez volt: nem. Miért? Biztonsági okokból. Az elmúlt tíz év alatt, amíg a szomszédos kibbuc kihasználta a földnek ezt a részét, egyrészt nem kaptunk semmi jóvátételt, másrészt pedig világossá lett, hogy ennek semmi köze sincs biztonsági okokhoz. Ez a gazdasági és lélektani nyomás egyik eszköze, amelyet velünk, arabokkal szemben alkalmaznak, hogy eladjuk földjeinket.

Nem törődöm azzal, hogy van-e a zsidóknak történelmi joguk Palesztinában élni vagy sem. Nem a múlt érdekel engem, hanem a jelen és a jövő. Érdekel engem ennek a területnek a derűs jövője, a szocialista jövője, mert nézetem szerint a szocialista út fogja megoldani az arab—izráeli konfliktust. Közös alapra van szükség, amelyen a két fél találkozhat, és ez az, amit a szocializmus nyújt.

Az arab nemzeti mozgalom története mutatja, hogy az arab államok már jó ideje az igazi szocializmus irányába haladnak. Az arab nacionalista mozgalom indítéka eredetileg az a vágy volt, hogy lerázzák az idegen uralom bilincseit, de amikor elérte célját, a belső tartalom felé tájékozódott, és ez a szocializmus. A helyzet véglegesen megfordult az 1952. évi egyiptomi forradalommal, amelyre a forradalmak hulláma következett. Így gyors fejlődés indult meg az arab világban az igazi szocializmus felé, és Izráelben is felcsillannak a reménység sugarai. Izráel jövője azon fordul meg, hogy milyen mértékben tud integrálódni a Közel-Keletbe, és elhatárolni magát a cionizmustól és a világimperializmustól. Izráelben vannak ma erők, amelyek egy napon ezt majd lehetővé fogják tenni.

Engedjessék meg egy végső szó: az a nép, amely elnyom és szolgásgába hajt más népet, maga sem szabad. Egy nép sem pusztíthatja el a másikat. Az izráeli nép nem pusztíthatja el az én népemet, a palesztinai népet, és ugyanígy az én népem sem pusztíthatja el őket.

WALID FAHOUM pszichológus-filozófus

Az igehirdető műhelye

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 21. VASÁRNAP

Lk 22,31—34

Ingajáratkozásunk közben

I. Textus és a készülésünk között

a) *Exegetikai* szempontból a textus sajátossága, hogy az első két vers Lk különanyagához tartozik. Ez a rendelkezésére álló anyag (31 és 32a) feltételezi, hogy Péter kivételével valamennyi tanítvány elbukott, de nem ismeri a megtagadás-történetet. Lk betoldása (32b) így az anyag és a megtagadás-történet összhangba hozatalát szolgálja (a „*megtérés*” tárgyatlan igei formája Lk tipikus kifejezése, 17,4 és Cs-ben 8-szor). — A teendő tehát nem a textus általános, szinoptikusokkal megegyező részeinek boncolása, hanem Lk külön, jellegzetes szándékának a respektálása. — A „*sátán kikkért titeket*” Jób könyvéből ismert kép (1,12) s mivel ott a sátán azokra pályázik elsősorban, akiket Isten szeret, a szöveg implicite utal Péter Jézushoz különösen közelállóságára. — A *megrostáljon, mint a búzát* Mt 3,12-t idézi: ami kihull a rostából, az értéktelen szemét. — Érdekes, hogy Jézus először a „*Simon*”, később a „*Péter*” megszólítást használja, mint Mt 16,17k-be. — Nem szükséges semmi különösebb, rejtett értelmet keresni sem a „*kakas*” szó, sem a „*háromszori*” megtagadás, sem az „*ismersz*” kifejezés mögött; az első egyszerűen időmegjelölésül szolgál, a megtagadás *háromszorisága* a visszavonhatatlanságra utal s az „*ismersz*” sem tartalmaz különösebb krisztológiai háttérrel, pusztán a személyes ismeretségre vonatkozik.

b) *Meditációkban* a történet jólismeretsége nehézséget is okoz, ugyanis erősen bőjti íze van. Feleslegesnek érezném a passió-történet egészébe való újbóli beállítást s ennek hangsúlyozását; legyen csak az egész *mögött* háttérként a folytatás (megtagadás, sírás, Genezáret-tavi beszélgetés s további életútja) tudattalan asszociációként.

Nincsenek a tanítványok soha *bebiztosítva* hűtlenség ellen, mind-egyikükben csak Jézus tartja a lelket s Péter éppen olyan gyenge, mint akinek nevében főszónokként beszélni szokott (9,20).

Jézus tanítványokért *imádkozó* szolgálata (Jn 17,11) nem formai kérdéseket foglal magában, hanem a lényegét: célja nem az, hogy Péter ne tagadja meg őt, nem az, hogy megspóroljon számára egy keserves sírást, nem az, hogy nagyhangú, látványos kiállásra készítse, hanem hogy mindezek meg nem történte ellenére se (!) vesztse el végleg lába alól a talajt (Júdásnál éppen ez a talaj ingott meg véglegesen akkor, amikor — lukácsi koncepcióban maradván — Jézus aktív működése ideje alatti átmeneti visszavonulás után a sátán újra színre lépett).

Itt derül ki, mennyire nevetséges a tanítványok *önhittsége*. A megelőző versekben éppen az a legfőbb problémájuk, melyikük a legnagyobb s most az egyik legesélyesebb ilyen kínos helyzetbe kerül! (V. ö. Jn. 13 lábmosás utáni Péter-tagadás megjövendölését, mint példát arra, hogy mennyire hasonlít és a többiektől eltérő Lk és Jn redakciója). Anélkül, hogy dogmatikai tételt akarnánk erőszakosan visszavetíteni az igébe, nyilvánvaló az összecsengés a naponkénti megterés szükségszerűségének dogmatikai tétele és ígénk szituációja között: *újra meg újra* szükség van megtérésre, még a legbiztosabbnak vélt meggyőződés esetében is. (a „pote” egyedül itt futurikus értelemben.) Azok a pillanataink, amikor aránylag szilárdnak gondoljuk hitünket, nem mibőlőlünk eredő határozottság és rendíthetetlen meggyőződés, hanem Isten megindokolthatatlan velünk-törődésének gyümölcse.

Megint *Jézusnak lett igaza!*, bármennyire is elkésérítő ez a tanítványok számára ebben az esetben. Mennyivel jobban kellene ezért bízunk Jézus mondatainak igazságtartalmában, ígéreteinek valóraválásában s egész evangéliumának realitásában akkor, amikor azok nem ellenünkre, hanem örömünkre és boldogulásunkra céloznak!

Kitörő „bizonyágtételekben” s az ígéretesekben nagyok vagyunk, ebben sem mi lelkeszünk, sem a gyülekezet „bizonyágtévő” tagjai nem szűkölködünk, annál inkább a kitartásban, s Jézushoz tartozásunk *konzekvenciáinak levonásában* akkor, amikor nem csak szánkat kellene használni a szépre, hanem értelmünket, kezünket, lábunkat a jóra és hasznosra.

II. Készülés és a prédikációnk között

a) A *szkopusz* megfogalmazásában számbajöhető lehetőségek: lehetséges lenne Jézus imádságos szolgálatát kiemelve, *közbenjáró* szerepét részletezni. Lehetséges lenne általában az *imádság erejét* taglalni s egymás ilyen módon való hordozására tenni a hangsúlyt (hallatlan erőt jelent számomra, ha a szombatunkénti virrasztásom alatt tudathatom, hogy vannak, akik imádkoznak készülésemért — lelkesztársaim között is.) Lehetséges lenne bőjti hangulattal elkéseregni *gyarló ember voltunkon*, alaposan kielemezve Péter és a „mai Péterek” pszichológiai habitusát, miközben élénk színekkel megfestenénk azokat a *bukatókat*, ahol a sátán megkísérti a világban élő keresztyéneket.

Egyiket sem érzem sem igeszerűnek, sem evangélium-hirdetésnek. Az igehirdetés drága idejét nem érdemes a közbenjáró-szolgálat megtanítására, az imádság tematikus feldolgozására, vagy a buktatók feltárásán kesergő kor és helyzetkép elemzésére fordítani. Akkor hirdetünk textusunk alapján evangéliumot — s ez lehet a *szkopusz* is — *ha megértjük a sokféle kísértésnek kitett ingadozó hitű és ingadozó szeretetű embertársainkat, szolidaritást vállalva kételkedésükben, s ha biztatjuk őket a kölcsönös egymást-segítés, erősítés, újrakezdés, felelősségvállalás lehetőségével.*

b) Igehirdetésünk *gondolatmenetében* azonos hangsúlyt kell tenni a *szkopusz* első felére (31—32a és 34) ugyanúgy mint a másodikra (32b). Ennek megfelelően ez lehet a vázlatos vonal: a keresztyének meggyőződéses hite nagyon gyenge lábakon áll. Emiatt senkinek nem kell szomorkodni, mert ez természetes emberi tulajdonságunk. — Ingadozásunk a kételkedés és bizalom, Istenközelség és eltávolodás, sikerélmények és kudarcok, törvénytől való megrettenés és evangéliumhoz menekülés,

jószándékaink és rosszakaratunk, erőnk és gyengeségeink között úgy leng naponta, mint az óra ingája jobbra-balra, úgy mozog, mint komp, egyik oldalról a másikra, mint a villamos végállomástól végállomásig. Amikor Jézus emberek iránti megértő szeretetéről szólunk, nem csak azokra vonatkozik az, akik „biztosan megtértek” ugyan, de azért egyszer-egyszer nagyrítkán megbotlanak, hanem azokra, akik örökösen csak *bukdácsolnak*, akiket mindig telibetalálna Jézus előrelátása, mert naponta meg kell küzdeni hitükért. Azoknak szól, akiknek minden istentiszteletet azzal a szorongással kell végigülni: Jaj, csak legalább itt a templomban, vasárnap sikerüljön egy óra hosszát úrrá lenni kétségeimen, vajon meggyőz-e Isten a lelkész szavai által arról, hogy mégis érdemes újra összeszednem magam!/? — A mi feladatunk a biztatás: érdemes! Mégpedig azért, mert hitünk csak addig áll bizonytalan lábakon, amíg önmagunkra figyelünk, s mindent saját gyengeségünk szemüvegén keresztül nézünk, de Jézus értünk imádkozó szolidáris szeretete, bűnbocsánata erőt ad, hogy — még ha bizonytalan járással is, de — tudjuk cselekedni mindazt, ami jó másoknak. Ezzel a hozzáállással kell a *nem-keresztényeknek* is viszonyulnunk: nem ellenséges felhánytorgatással, hanem megértő egymástól tanulással és értük, mindenkiért végzett önfel-lelt segíttéssel.

Ez a segítség a voltaképpeni helyes biztonyságtétel.

Az istentisztelet alatt három ilyen *erősítő prédikációnak*, állásfoglalásnak kell megtörténnie. Az *első* prédikáció Jézus állásfoglalása Péter mellett s egyben mindannyiunk mellett, magában az igében. A *második* a templomon belüli tagok — hívek és a lelkész — állásfoglalása egymás(!) hitének, szeretetének megerősödésére. Jó látni egymást, mert prédikál nem csak a lelkész szavakkal, hanem mindenki a templomban pusztán ott-létével, éneklésével, imádságával, figyelésével, rendes ruhájával és néhány kedves szavával. A *harmadik* állásfoglalás — prédikáció — pedig az egész gyülekezet egyöntetű állásfoglalása a világ mellett, a templomon kívüliek mellett, közös emberi dolgaink megoldásáért fáradásunkon, jó ügyeket erősítésünkön keresztül. Hogy megszabadultunk a „rangvitáktól”, annak éppen az a jele, ha merünk „saját” körünkön kívül is felelősséget hordozni és úgy követni a szolgáló Jézust.

Ennek a menetnek megfelelő *ének*: bevezető 414. főének 257, vagy 437.

III. Prédikáció és a hétköznapjaink között

a) A *kapcsolópontot*: Jézus és egymás iránti hűtlenség illusztrálását talán túl sokat is találunk. A kereszteselési „hiszek, akarjuk, vállaljuk”, a konfirmációi „akarom, vallom, ígérem”, az esketés „szeretem, kész vagyok, esküszöm” mennyi péteri fogadkozás! S azután — miközben már azt sem tudjuk, mit meg nem tennénk, csakhogy megtartsuk valahogyan gyermekbiblia-órássainkat, ifjúságunkat, házasságainkat — szépen elszívároggnak. S ráadásul még meg se tagadják olyan pregnáns formában a lényegyet, mint Péter tette! (Figyeljük csak meg, mindig az a konfirmandus lép le először, aki a nagy fogadalom-szöveget mondta!)

b) Ezt a jelenséget bizonyára igehirdetésünk *visszakapcsolásának* a hiánya okozza. Ahogyan a számítógépekkel végzett prognózis csak akkor megbízható és eredményes, ha a kiértékelő, hatásvizsgáló *visszakapcsolás* újra megtörténik, úgy igehirdetésünkben is csak akkor van előreha-

ladás, ha két visszakapcsolást végzünk. Az egyiket az elmúlt vasárnap prédikációjának felelevenítésére, hogy érezzék meg a vasárnap jellegének beilleszkedését a nagyobb témakör sodrásába („Járjunk elhivatásunkhoz méltóan” — a hit harcában), mert csak így nem lóg minden vasárnapi prédikáció önálló zárt egységként valahol az időben. — A másik visszakapcsolást pedig a jövő időbe kell megtenni, vissza a gyakorlati élethez: a templomból az utcára, lakásokba, munkahelyekre, közösségekbe, hazai és nemzetközi viszonylatokba.

c) Egy felhasználható *illusztráció* egyik napilapunkból: A szín a gödöllői HÉV szokott utasításával hazafelé. Ingázók (bizonyára nem csak formálisan, de „lelkileg” is). Sok az utas, vannak, akik állni kényeszerülnek s bosszankodnak, mert az egyik ülés tartóvasa eltörött, s így a pad használhatatlan. Az egyik utas — nyolc órai gyári munka után — kinyitja az aktatáskáját, szerszámokat, acéllemezt, csavarokat vesz elő s fél órai munkával megjavítja. Mások javáért — ingázás közben.

Bízik László

Laikus kérdések és szempontok Lk 22,31—34-hez

Szüksége van az embernek a Péteréhez hasonló kijózanító élményekre — mert ellenét van Péter neve és megingása között, s ezt magának Péternek is fel kell ismernie — mert a legnagyobb próbatételre, az életveszélyre van szükség, hogy mindent vállaló, szilárd ember lehessen később, — mert Péternek éppen úgy, mint nekünk, önmagába vetett hite volt, s ez a hit nem megbízható, — mert így tanuljuk meg, hogy nekünk nincs érdemünk, mert a hit a próbatételben erősödik, mert ha valakinek valami sorozatban sikerül, a siker a fejébe száll, mert az ember akkor tanulja meg megbecsülni a másik embert, ha nem becsüli túl önmagát, mert a beképzeltség alkalmatlanná tesz a közösségi életre, mert erősíteni a gyengét az tudja, aki ismeri az emberi élet mélységeit, mert nem elég valamire csak gondolni, a tapasztalatok érlelik az embert... (22) — Az egyik résztvevő feltette a kérdést: Hát mindig a saját kárán kell tanulnia az embernek? A többiek véleménye: Éppen az az igehirdetés egyik értelme, hogy ne legyen szükségünk a magunk kárán okulni. Szükséges az önbizalom és az elbizakodottság megkülönböztetése. Mindennapos tapasztalatunk, hogy az önbizalom és az elbizakodottság között elmosódott a határ. Beszélhetünk-e úgy a bűnről, hogy az az egészséges önbizalmat is összetörje? (22) — Péter esete egyedi vagy tipikus? Péter azt a keresztyén embert példázza, aki megtértnek tudja magát, s ezért hitben megingathatatlanak hiszi magát. Péterben a hívó ember gőgje mutatkozik meg. Ma különösen fontos, hogy hitünkben szerények legyünk. A rajongó hit után két út van: Vagy meghallom a kakasszót és összetörök, vagy próbálom a magam erejéből rendbehozni az életemet (22) — Van-e valami jelentősége a kakasszónak a történetben? Csupán a reggel közeledtét jelzi, vagy pedig veszt-csengő, amely Pétert bukására ébreszti? Júdás útjában miért nem akadt olyan momentum, amely ráébresztette volna őt tettének súlyára, hogy ő is megtérhessen Péterhez hasonlóan? (22) — Néhány irodalmi alkotásban találkozunk már „a sátán kiker” fogalmával: Jób és Az ember tragédiájában. De hogyan tudja ezt a mitikus képet a lelkész modernül kifejezni anélkül, hogy elvenné annak életét? Mindenesetre a sátán rostája lehet kísértés, vagy viszontagság, életünk vizsgaideje. (27b) — Péter

botránkoztat, s magatartásával az Isten ügyének árt. Ma pl. sokat olvashatunk arról, és sajnos tapasztaljuk is, hogy ifjúságunk egy részét nem érdekli az élet komolyabbik oldala, nem szívügye a munka, művészet, tudomány, könnyen szeretne élni, áldozatvállalás nélkül. Feltétlenül helyes és szükséges, hogy ezzel kapcsolatban is hallassuk véleményünket. De segítünk-e a megoldásban, ha közben rólunk is nyilvánvaló, hogy szolgálatunkban a minél nagyobb kényelem, munkánkban az anyagiagi hajszolása vezet bennünket? Nemcsak a kívülről állókat, hanem a „kicsinyeket”, gyülekezetünk reánk figyelő részét is megbotránkoztatjuk.

Bizonyára nem véletlen, hogy a szelíd szívű Jézus éppen erre — a látszatra talán nem is olyan hatalmas bűnre, a botránkoztatásra — hirdet ilyen kemény ítéletet: „Jobb annak, ha malomkövet vetnek a nyakába és a tengerbe dobják.”

2. *Dorgáld meg a te testvéredet, ha vétkezik!* Jézusnak ez a második parancsa is nehéz probléma elé állítja a tanítványokat és a mai keresztyéneket. Elismeri józanul, hogy az övéi között is van széthúzás, harag, bűn. A békítés nem könnyű feladat. Különösen nem könnyű ilyen személyes formában, ahogy Jézus parancsolja. Nem azt mondja, hogy általánosságban prédikáljatok a vétkezők ellen, hanem konkrétan, szemtől szemben. De hangsúly van azon is, hogy „ha vétkezik”. Vigyázni kell tehát a tanítványnak, hogy ne tévedjen. Nehogy ostorozzon ott, ahol vigasztalnia kellene, vagy oldozzon ott, ahol kötöznie kell. Félelmetes, Isten jogkörével találkozó feladat. De, ha figyel a tanítvány arra is, hogy Jézus a „testvér”-ről beszél, akkor egyszerűen enyhül a félelem, mert tudja, hogy nemcsak igazságszolgáltatásról van szó, hanem ugyanakkor szeretetszolgálatról is. Mégis nem csoda, ha éppen ennél a szolgálatnál volt az egyház életében a történelem folyamán a legtöbb visszaélés, és ma is itt uralkodik leginkább a bizonytalanság.

A legtöbbszor egyszerűen nem merünk feddni, vagy dorgálni. Félünk attól, hogy az illető megsértődik, nem jön el többet templomba, talán még az „egyházi adóját” sem fizeti meg. Ha nem templomos keresztyénről van szó, fölmentve érezzük magunkat, nem tartozik reánk. Ha mégis megpróbálkozunk a feddéssel és dorgálással, nem találjuk meg a megfelelő módot és alkalmat, sőt a megfelelő szavakat és mondatokat sem, s érezzük, hogy eleve kudarcrá ítéltetett a próbálkozásunk. De vannak ezeknél nagyobb bajok is fegyelmező szolgálatunkban: ha nem Istennek, hanem embereknek akarunk tetszeni. Ha a személyre nézünk, s attól tesszük függővé „feddés”-ünket, hogy ki az illető. Vagy, ha különbséget teszünk bűn és bűn között. (Pl. Feltétlenül üldözzük a lopást, ha egyik ember a másiktól vesz el valamit. De mit teszünk az ellen, ha ugyanez a bűn abban jelentkezik, hogy valaki a gyárból, irodából, tsz.-ből visz el valamit joggatlanul?!) — Csak megszegyenülve olvashatjuk, hogy az Újtestamentum emberei, vagy reformátoraink milyen bölcsességgel gyakorolták ezt a nehéz feladatot. Nekik talán könnyebb volt, Nem valószínű. Inkább az lehetett a titkuk, hogy engedelmesen figyelték Jézus szavára. Minket sok minden megbénít. Leginkább a szeretet hiánya. Nekik valószínű az adott erőt, hogy dorgálni is szeretettel tudtak.

3. *Bocsáss meg egy nap akár hétszer is.* Ez Jézus harmadik parancsa. Ha nehéz botránkoztatás nélkül szolgálni és szeretettel fegyelmezni, megbocsátani még nehezebb. Mert a megbocsátás is akkor igaz, ha az Jézus mértéke szerint történik. Ez a mérték pedig ennyi: véglegesen és

korlátlanul. Megbocsátani úgy, hogy nem emlékezni többé a megbánásra, hogy a bocsánatot kifejező szavak után a szívben sem marad tövis. És korlátlanul, akár „hetvenszer hétszer” is, ahogy Jézus máshol mondta. Jézusnak ez a parancsa nemcsak a természetes emberi ésszel ellenkezik, hanem a farizeusi törvényt magyarázókkal is. Az őt hallgató farizeusok és írástudók nyilván meglepődtek ezen. De a tanítvány ilyen parancsot kapott Jézustól; sőt nemcsak parancsot, hanem példát is. És a tanítványnak követnie kell Mesterét.

Amikor mi kapjuk a megbocsátás parancsát, elméletben teljességgel helyeseljük. Az a legtermészetesebb, hogy Krisztus követői tudnak megbocsátani, hiszen ez az alapja annak is, hogy az Atya nekünk megbocsásson. És a gyakorlat mennyire más! Papi méltóságunkban megsértettek. Egy életen át hordozzuk magunkban a keserűséget, és könnyen magyarazzuk úgy, hogy nem is minket, hanem az egyházat, sőt az Istent sértették meg. Évtizedekig egy gyülekezetben szolgáló lelkészek egész csokorra valót tartanak számon azon híveikből, akik valaha megbántották őket. De nemcsak a gyülekezet felé vagyunk ilyen érzékenyek. A lelkési franternitás után sóvárogva vágyódunk, s jól induló ilyen közösségeket milyen hamar tönkre tud tenni a megbocsátani nem tudás. Nem menthetjük magunkat. Nem mondhatjuk, hogy egyszer megbocsátottam, és a megbocsátásnak is van határa. Nincsen határa: a hétszer azt jelenti, hogy végtelenül, korlátlanul. — Ha Isten népe között ilyen megoldhatatlan kérdés a megbocsátás, nem csodálkozhatunk azon, hogy a világban oly sok szenvedés és könny van a bosszúállás, a megbocsátani nem tudás miatt. A sok példa közül gondoljunk csak azokra a békés falvakra, amelyeknek lakosságát egy szálíg kiirtották bosszúból Indokínában. Pedig talán névleg keresztyén volt az is, aki a szörnyű parancsot kiadta, és azok is, akik végrehajtották. Csak éppen Jézus parancsát és példáját nem követték.

Bizonyára nem véletlen, hogy az a Jézus, aki azt mondta magáról, hogy ő „az Igazság”, mégis a megbocsátást tette legfőbb értékmérővé arra nézve, hogy ki igazán tanítványa. A magunk helyén, de az egész világ boldogsága érdekében, nagyobb hűséggel kellene engedelmeskednünk Jézus ezen parancsának is!

II.

Aki komolyan belegendol Jézusnak ebbe a három parancsába, és józanul meggondolja saját képességeit, tehát, hogy mennyire képes megvalósítani a Krisztustól kapott feladatot, egyetlen eredményre juthat: lehetetlen teljesíteni. Valószínű erre az önismeretre jutottak el az apostolok is, akik pedig mindannyiunknál különbek voltak, sőt Jézus választottai voltak. (Vajon nem ezt akarja-e hangsúlyozni Lukács is, amikor itt nem tanítványoknak, hanem apostoloknak nevezi őket?!) Emberi erő, mégha akármilyen nagy is, kevés ilyen nehéz feladatokra. De az apostolok megtalálták az egyetlen megoldást. Így szóltak az Úrnak: „Növeld a hitünket!” (Pröhle: „Adj több hitet!”). Kicsiny hittel, vagy hit nélkül nem lehet Jézus parancsait teljesíteni, és prédikálni is nehéz ezekről. Hittel viszont olyan csoda is elérhető, hogy egy erős gyökérzetű fa a tengerbe plántálódik, olyan is, hogy tudunk botránkoztatás nélkül dorgálni és korlátlanul megbocsátani, sőt még olyan is, hogy mindenről képesek leszünk bizonyágtételként prédikálni, talán ilyen vázlat alapján:

Amit Jézus vár tőlünk, sokszor lehetetlennek tűnik. Ma is ilyen feladatot tár elénk:

1. Szolgálat — egész szívvel
2. Feddés — testvéri szeretettel
3. Megbocsátás — korlátlanul

Összeroppanjunk a feladat nagysága alatt? Kitérjünk előle, mert úgysem tudjuk teljesíteni? Nem! Könyörögjünk: „Adj nekünk több hitet!”

Bárány Gyula

Laikus kérdések és szempontok Lk 17,1—6-hoz

Az első verset rosszul fogalmazták. Mintha kellenének a szöveg szerint a botránkozások, pedig azok egyszerűen vannak a bűn miatt és a botránkozás is bűn. Tolvaj is mindig van, mégis mindig bűn a tolvajlás. A botránkoztatás azért nagyobb bűn a botránkozásnál is, mert bűnre visz másokat, de a botránkozó is felel bűnéért. Gyakorta olyasmin botránkoznak emberek, ami nem is botránkoztató. Vannak, akik egyenesen keresik az okot arra, hogy botránkozhassanak. Az az érzésem, hogy a botránkozást sokan használják fel öngazolásra. (7) — Természetünk, adottságaink milyen összefüggésben vannak ezzel? A kisebbség vagy lelki gőg okvetlen szerepet játszik itt. Az ördög problémája is elem bukkan itt, bár azt a pokollal és a mennyországgal együtt nem hiszem. (7) — Kicsinyeken kiket értsek? A gyerekeket, keresztyéneket, hívó embereket, a gyermeteg hitűeket vagy általában mindenkit, aki így vagy úgy az élet megrövidítettje? Fontos, hogy erre világos választ kapjunk, mert úgy látszik, hogy nagyon számontartottak és védelem alatt vannak a „kicsinyek”. (7) — Ugyancsak élére állítja a dolgot a malomkőves példa. Azt értem ezen, hogy jobb a botránkoztatástól mentő halál, mint az élet botránkoztatással? Mire lehet ráépíteni sikeresen ezt az intelmet: Vigyázzatok magatokra? A világi erkölcs is nem ilyen fajta intelmekkel próbálkozik? (7) — Mit jelent a dorgálás? Azonos a hétköznapi dorgatóriumával? Beláttatása a bűnnek? De hogyan megy ez? A megnevelést a legbotránkoztatóbb dolognak mutatja az ige. Csak a vétkét bánónak vagyunk adósok a megbocsátással? Ha valaki nem bánja, annak meg kell bocsátanunk? Bizony komoly hit kellene ahhoz, hogy mind a botránkoztatás, mind a botránkozás eltűnjék az életünkből. Nem túlozza-e el itt Jézus a hit jelentőségét? A bocsánat ismételtetése nem alkalomadás-e a visszaélésre? Nevelési cél ez, vagy a hit bizonyítéka? Hogyan lehet a hitet növelni? Vagy Jézus éppen arra mutatott, hogy nincs és adatik? (7) — Szigorúnak és megvalósíthatatlannak tartom a jézusi mércét. Hiszen maga Jézus is „lehetetlen dolognak” tartja azt, hogy valaki meg ne botránkozzon. Mi nem szoktunk talán megbotránkozni? (35) — Igaz, hogy Jézus itt tanítványaitól csak „mustármagnyi” hitet kért, miért nem volt nekik ennyi, pedig a „legjobb környezetben” lehetett volna?! Mert ők is emberek voltak? Mi is azok vagyunk! (35) — Hogyan értem az „eperfát” — s más helyen! — a „hegyeket mozgató” hitet? Szép az, hogy az apostolok korában, egészen a forrásnál még tudunk olyan hitről, mely gyógyított és halottat támasztott fel: Cs 9,32—40, de ennek a kornak már régóta vége. S mert nincsenek ma ilyen látványos csodái a hitnek, ez azt jelentené, hogy a hitünk évszázadok során depraválódott? A tanítványoknak és apostoloknak csak száználmas, sajnálmivaló „epigonjai”

lettünk? Hiszen két évezred óta van egyház, vannak imádkozó emberek ma is, akik nem hazug álmok kergetői, hanem életbe, sorsba, eseménybe beavatkozó Isten bizonyágtévői? Hogy áll hát a kicsi és sok hit ebben az összefüggésben? (35) — Természetes és magától értetődő Jézus figyelmeztetése a 17,1—2-ben. Nem kellene-e már egyszer nekünk komolyan venni azt a vádat, hogy a körülöttünk élő embereknek igaza van, amikor különböző megfogalmazásban értésünkre adják azt, hogy miattunk nem tudnak hinni. (35) — Nincs ellentét Lk 17,3b—4 versek és a Hegybeszéd között? Miért fordítja meg Jézus itt a sorrendet? Mt 5,23—25. 39. 42 versekben egészen másképpen nyilatkozik a megbocsátásról. Miért tér vissza a „Miatyánk” végén újra az 5. kérésre? A keresztény ember feltételekhez köti a megbocsátást: Vagy a Hegybeszéd alapján feltétel nélküli megbocsátó? (35)

REFORMÁCIÓ ÜNNEPE

Máté 21, 33—46

A textus

A példázat *csattanója* (s egyben befejezése is!) a 41. v. A kérdő forma is erre hívja fel a figyelmet: „Mit tesz azokkal a munkásokkal?!” (40. v.) Tehet-e mást? A feleletet Máténál maguk a hallgatók (23. és 45. v.!) adják meg, s ezzel önmagk ítéletét mondják ki: Isten elveti Izráelt, mint választott népet, s új népet gyűjt magának! (43. v.!)

Az ítélet *indoklása* a példázat „szokatlan vonásaiban” (E. Linnemann) van. Kikerülhetetlen az ítélet, mert noha a gazda „érthetetlenül” türelmes, a munkások „érthetetlenül” gonoszok és kemények. Ugyanakkor vakok is, mert nem számolnak a gazdával, aki él! Istennek mérhetetlenül sok próbálkozása, hívogatása hiúsult meg Izrael makacs keményszívűségén. Betelt a mérték! Lejárt a türelem ideje! Útban van az ítéletre jövő Isten! (40. a.)

Az *utolsó küldött* a gazda fia. Kérdés, hogy az eredeti példázatban — ha valóban jézusi példázat áll a jelenlegi szövegek mögött — Jézus a „fiú” szerepeltetésével rejtetten önmagára célzott-e (J. Jeremias: Gleichnisse, 70. k.), vagy pedig a példázat képi anyagán belül maradva (!) csak azt akarta kifejezni, hogy az érthetetlenül türelmes gazda valóban elment a végsőig, mielőtt elpusztítja a munkásokat. Ez utóbbi jobban illik Jézus példázataihoz és általában ígéhirdetéséhez. Egyébként a „fiú” szerepeltetésének indoklásához elegendő már az a példázaton belüli motívum is, hogy „a fiamat meg fogják becsülni!” (37. b.). Korabeli szokás szerint ugyanis a felnőtt fiú teljes jogú képviselője volt az apának, és így joggal számíthatott nagyból megbecsülésre, mint egy szolga (Linnemann).

A szinoptikusoknál persze a „fiú” és vele az egész példázat is nyílt *krisztológiai* értelmet kap: Jézus a megölt Fiú! Máté és Lukács még Márk szövegét is kiigazítják a történeti valóságnak megfelelően: a munkások előbb kidobják a szőlőből a fiút és azután ölik meg (39. v. = Lk 20,15 v. ö. Mk 12,8), mert (!) Jézus is a városon kívül ölték meg (v. ö. Zsid 13,12. k.). A 42. v. új képet kapcsol a példázathoz: a Zs 118,22. k-ból (LXX!) vett idézetben a „megvetett kő” maga Jézus, vagyis a megölt Fiú, akit Isten feltámasztott, és az „épület”, az új nép, az egyház szegeletkövévé, alapjává tett (v. ö. Cs 4,11; 1Pt 2,7). A 44. v.-ben még ez a kép is magyarázatot kap. Ez a talán Dán 2,44-re és Ezs 8,14-re utaló megjegyzés a kikerül-

hetetlen pusztulást hirdeti mindazoknak, akik a szegeletkövé tett Jézus-szal szembeszegülnek. Máténál még az összefüggésben is van krisztológiai utalás: a két engedetlen fiú példázata (21,28—32) után itt látjuk „a harmadik fiút” (Grundmann), aki mindhalálíg engedelmes fia az apának (Fil 2,8).

Mindhárom szinoptikus számára fontos a példázat *ekkléziológiai* vonatkozása. A szőlőt a gazda „másoknak” (Mk és Lk), „más munkásoknak” (Mt) adja. Isten nincs Izraelhez kötve. Nem neki van szüksége népére. Ha Izrael megkeményedik, Isten nem jön zavarba. Új népet gyűjt. Máté ezt külön is aláhúzza a 43. v.-sel, amely csak nála olvasható: „Elvétetik tőletek Isten országa, és olyan népek adatik...” A *basilea* Máténál többnyire Isten uralmának végső teljességét jelenti, tehát futurikus. Itt azonban történeti valóságként szerepel, és Jézus földi működésének alkalmára (kairós!) vonatkozik, amelyben az üdvösség végső teljessége már most realizálódik (v. ö. G. Strecker: *Der Weg der Gerechtigkeit*, 110. k, 169. kk.). Isten eljövendő országa tehát Jézushoz van kötve, és Isten uralmi igényét jelenti már a jelenben. Izrael addig Isten népe, amíg ezt az igényt elfogadja. Jézus elvetésével azonban ezt az igényt is visszautasította, s így a *basilea* üdvösséges ígérését is elvesztette. Ezért történt a nagy „helycsere” Izrael és az egyház között. De az egyháznak is vigyázni kell! Ugyanúgy elvetetik, ha szembehelyezkedik Isten igényével! Erre célozhat Máté, mikor a 43. v.-et beszúrja a valószínű eredeti összefüggésbe a 42. és 44. v. közé (v. ö. Lk 20,17—18). Vagyis: az új népre, az egyházra is érvényes a 44. v.: „Aki erre a kőre esik, az szétzúzódik...” Nem antiszemitizmusról van tehát szó. Mindhárom szinoptikus megkülönbözteti a nép vezetőit, akik ellen a példázat szól, a néptől, amely Jézus oldalán áll (45—46. v.). Nem a zsidó nép vettetik el tehát, hanem a nép vezetői által képviselt kultuszközösség. Más szóval: Jézus halálával véget ér Izrael üdvtörténeti szerepe. Az új nép az Izraelben megvetettekből áll: „a vámszedőkből és parázna nőkből” (21,31. k.), a szegényekből és kicsikből (5,3—11), a pogányokból (8,11 k.; 12,41 k.) és minden népből (28,19 k.), *akik* — s itt jön Máténál az utolsó hangsúlyos vonás — „megadják a termést a maga idejében” (41 b.).

Nála az üdvtörténeti, krisztológiai, ekkléziológiai alkalmazás erős *etikai* színezetet kap. Csak itt hangsúlyos szó a „gyümölcs”. Háromszor is visszatér rá (34. 41. 43. v.). A 43. v.-ben szó szerint ez áll: „... annak *gyümölcseit megcselekvő* népnek adatik Isten országa”. A fogalmazás kilép tehát a képből, és máris értelmezi a gyümölcset: cselekedetekről van szó! A „gyümölcs” fogalma az egész evangéliumban is gyakran szerepel (3,8—10; 7,16—20; 12,33; 13,8—26). A képnek közvetlen magyarázata sehol sincs. De éppen ez jelzi, hogy Jézus etikájában nem törvényeskedésről, kazuisztikus aprólékoskodásról van szó, hanem egyszerűen: jót cselekvő aktivitásról. Az evangélium összképe alapján a *gyümölcs a szeretet parancsában összefoglalt isteni akarat konkrét* („a maga idejében”) *cselekvése*. A példázatban is ezt hangsúlyozza Máté: Isten az egyháztól, amely Jézusban Isten országa ajándékát és ígérését kapta, tétlen szemlélődés és elvakult önhittség helyett a szeretet engedelmes aktivitását várja.

Az igehirdetés

A textus nagyon gazdag. Sokféleképpen megragadhatjuk. Néhány lehetőség:

1. ISTEN SOKAT ADOTT, SOKAT IS VÁR TÓLUNK! Bevezetésül éppen az említett hamis, öntetszelgő múltbanézésről szólhatunk, mint a re-

formáció ünnepének kísértéséről. Izrael is e kísértésben bukott el! A múlt nem a mi vagy a reformátorok dicsőségét hirdeti, hanem az ajándékozó, türelmes Istenét! a) *Isten ajándékozó irgalmával és türelmével van telve a múltunk!* Legfőbb ajándéka Jézus Krisztus, az evangélium. De ajándék az egyház- és gyülekezettörténet útja is, amelyen az evangélium hozzánk érkezett. Ehhez az úthoz tartozik a reformáció is. Meg egyéni és gyülekezeti életünk minden alkalma is, amelyben bocsánatot, vigasztalást, reménységet és új erőt kaptunk. Éppen ezért: b) *Akaratát cselekvő életet vár tőlünk az Isten!* Azt, hogy igéjét halálosan komolyan vegyük! Fenntartások nélkül bizzunk Benne, és valóban szeressük azokat, akiket ő is szeret! Idején tett cselekedeteket vár, amelyek táplálják és erősítik mások életét, mint a gyümölcs. c) *Jaj nekünk, ha Isten hiába vár!* „Az irgalom percei múlnak”, s Izrael nagypénteki tragédiája holnap a mi tragédiánk is lehet!

2. **DÖNTŐ PILLANAT**, mikor ellentétes lehetőségek válaszútja előtt állunk. Nagyszerű pillanat: a jövődő alakulásába szólunk bele! De féltelmes is: soha nem térhetünk vissza a pillanat, a döntés elé! Ilyen döntő pillanat a példázatban a munkások számára a gazda küldötteinek érkezése. Ilyen volt Izrael számára Jézus igehirdetése. Ilyen volt az egyház számára a reformáció. Ilyen *számunkra* minden alkalom, amikor Isten igéjét halljuk. — A döntő pillanat azonban nem a miénk. Istené. Ő adja, ő veszi el. Luther szerint (a 89. tétel magyarázatában) nem ember, hanem Isten hozza el a reformáció idejét! Így értendő a „semper reformari” is! Nem élünk állandóan a döntés lehetőségében! Ha ismétlődik a pillanat, ha újra szól az ige, az nem természetes, nem érdem vagy szerencse, hanem kegyelen. Isten türelmes! — ezt hirdeti minden új alkalom. De nem azért, hogy tesspszen, hanem hogy riasszon: lehet, hogy most szól utoljára! — De miért e riasztás? Mi baj van velünk? Hiszen mi jó evangélikusok vagyunk, akik igent mondtunk Jézus evangéliumára és a reformációra is! Csakhogy Istennek elege van már a „mondott” hitből, s a „tett” hitre vár! A valódi hitre, amely gyümölcsöt terem! (Konkrét példák!) Ezért a riasztás: „Elvéteitek töletek...” — Befejezésül a késő bánatról szólhatunk. Vannak, akik későn indulnak a vonathoz..., későn hívnak orvost..., későn hagyják abba az ivást..., halottól kérnek bocsánatot stb. Szánalmas, reménytelen emberek, mint a jeruzsálemi siratófalnál kesergő zsidók! De holnap mi is lehetünk ilyenekké! Akinek van füle, hallja!

3. **ISTEN ISTEN!** Ph. S. Watson e címmel foglalja össze Luther teológiáját: Hadd legyen Isten Isten! (Let God be God.) Valóban! A reformációban nem valami kis részletkérdésről, hanem Isten istenségéről volt szó. Arról, hogy Isten nem üzletársa az embernek, nem játékszere a kegyeseknek, nem beosztottja püspököknek és pápáknak, hanem Isten. Ez az ige a mi nevünkre címezve és fenyegető hangsúllyal ugyanezt hirdeti ma nekünk: *Emberek, egyház! Jó lesz vigyázni, mert Isten Isten!* Mit jelent ez? Azt, hogy ő a *szabad Isten!* Nincs kötve senkihez. Tesz, amit tesz. Nem megvesztegethető bálvány! Nem is szorul senkire. Ha népe elhagyja, gyűjt másikat. Azt vet el s azt hív magához, akit akar. Mindig lesz népe! Ha kell, nélkülünk is! b) „*Dolgozó Isten!* Nem Arisztotelesz „hortyogó” istene (Luther). Nem meddő gondolat, posztulátum, vágyálom, nem a túlvilág tétlen lakója, hanem állandóan cselekvő Isten. Mindig, mindenben vele van dolgunk. A természet és a történelem egész nyüzsgő, mozgó valósága az ő aktivitását hirdeti. c) *Dolgoztató Isten!* Munkára, aktivitásra teremtett. Akaratának engedelmes életet vár tőlünk. Jaj, ha elspekuláljuk a tettek idejét! Jaj, ha nem dolgozunk, mert „úgyis ő cselekszik mindent”! Jaj, ha úgy dolgozunk, mintha ő tétlen volna! Gyü-

mölcstelen életünkkel magunk írjuk ítéletünket! d) *Türelmes Isten!* Ért-
hetetlenül sokat tud várni és túrni (lásd: egyháztörténet s a magunk éle-
te!) Néha évtizedeket ácsorog ajtónk előtt. Visszautasítható! A kényszer
nem kenyere. Kér, hív, biztat, riaszt, de nem húz ránk kényszerzubbonyt.
Ha nem, hát nem! Türelméből élünk! e) *Kikerülhetetlen Isten!* Menekül-
ve is utána futunk. Ő van „valamiképp minden gondolatnak alján”, s
egyszer kiderül, hogy ő volt „mindig mindenben minden” (Ady). Ha igéje
egyszer belénk akad, mint halba a horog, nem bírunk vele halálig. Bű-
neink szégyene, bánata, rontása a legnagyobb mélységekben is az ő iga-
zát hirdeti. Akaratát követve lesz csak igaz emberi életünk. S mert mind-
ezt tudjuk, ezt kéri számon tőlünk egykor! f) *Győzelmes Isten!* Bűn, ön-
zés, halál nem tud kifogni rajta. Mindig húsvéton törí a fejét, és meg is
valósítja. Javíthatatlanul optimista. Élő Jézus, élő egyház, élő evangélium
— Tőle van „és csodálatos a mi szemünkben!” Nagy bátorítás ez nekem
is, az egyháznak is: van jövőnk — vele! De riasztó intés is: Ő nélkül
is győzelmes Isten!

Dóka Zoltán

Laikus kérdések és szempontok Mt 21, 33—46-hoz

Mi az összefüggés a példázat és az ószövetségi idézet (42—44. v.) között?
Mi a „kő” jelentése? Jézus a szegeletkőre vonatkozó szavával döntés elé
állítja a korabeli zsidó népet. A szegeletkő: Jézus. Az egész alapigében a
Krisztusközpontságára figyeltem fel. Azért kellett a reformáció, hogy az
egyházban ezt a Krisztusközpontságot észreveggyék. (36) — A mai ker-
esztyénséget, egyházat hogyan bírálja Jézus ezzel a példázattal? Itt az
egyház ítéletéről van szó. Az egyház története folyamán sokszor igen té-
vesen buzgólkodott. Keresztes hadjáratokat indítottak Isten nevében,
csak éppen Krisztust kerülték el. A Karamazov-testvérekből a nagy ink-
vizítor jelenete: az egyház maga akarja az embereket kormányozni,
Krisztusra nincs szüksége! (36) — Az egyház is számtalanszor elutasította
Isten hozzá küldött embereit, a keresztyén értelemben vett profétákat.
A reformáció korában éppen az volt a nagy kérdés, hogy hallgatnak-e a
keresztyének Isten akkori profétáira, a reformátorokra. Ma kik az egy-
ház profétái? A ma embere számára nem ilyen nagy proféták jelennek
meg. Az egyszerű, hozzá hasonló ember, aki tud Isten küldöttévé lenni,
közelebb áll hozzá. (36) — A reformáció megismétlődő döntés, állandó
jellegű kérdés. A XVI. században az akkori, szokássá vált keresztyénsé-
get támadta. Napjainkban a mai keresztyénséget figyelmezteti Krisztus
aktualitására: új állásfoglalás szükségességére Krisztus előtt a mi helyze-
tünkben. (36) — Jézus szavának mementója: nem lehet kizárólagos birto-
ka ma sem az egyháznak, egyes keresztyéneknek az Isten országa aján-
déka. Tőlünk is elveheti az Isten, ha nem fogadjuk el Krisztust életünk és
hitünk urának. Hallottam Luther mondásáról: Isten kegyelme olyan,
mint a futó záporosó. Ha nem becsüljük meg, más népre száll áldása.
Nem ezt kell-e látnunk, mint egyháznak, megszegyenülten abban a je-
lenségben, hogy az emberség, a humanizmus eszméit és gyakorlatát egy-
re inkább a nem hívő világ képviseli — másoknak, olyanoknak adatik,
akik „megtermik annak gyümölcseit”?! (36) — Eredetileg a zsidóságnak,
főként Izrael vallási vezetőinek szólt ez a figyelmeztetés, aztán különösen
a középkor végi egyházat intette a reformáció üzenetében, de ma sem le-
het úgy tekinteni, mint ami ne lenne időszzerű egyéni, de elsősorban kö-
zösségi szempontból. Tehát: Isten bennünket, mai egyházat figyelmeztet,

hogy vegyük nagyon komolyan a „szegeletkövet”, Jézus Krisztust, és ennek nyomán a „gyümölcstermést”. Legelső feladatunk tehát bizonyosságot tenni a testté lett Igéről, s ettől elválaszthatatlanok a szeretet cselekedetei egyéni és közösségi síkon. (12) — Az egyháznak kétségtelen a felelőssége a világ békéjéért, a nyomor felszámolásáért és általában a közügyekért, csak az a kérdés, hogy ennek milyen arányban és milyen „hangszerelésben” kell megnyilvánulnia az egyház nyilvános szolgálataiban, pl. a sajtóban. Volt, aki úgy vélte, hogy emberek Krisztushoz vezetése nem kap elég hangsúlyt és teret egyes szolgálatokban, akkor pedig mire építjük az etikai konzekvenciákat? Szó esett arról is, hogy a múlt súlyos mulasztásai miatt most nem győzzük, eléggé hangsúlyozni hitünk erkölcsi-magartásbeli következményeit. (12)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 23. VASÁRNAP

Mt 17, 24—27

A templomadót márciusban szokták beszedni, tehát általában húsvét előtt. Minden 20. évet elért izraelitának egy fél siklust kellett fizetnie. Ez a fél ezüst másképpen két drachmának felelt meg, értéke kerekén 20 forintra tehető.

Talán nem véletlen, hogy a kelletlenül fizetett adót Jézus római pénzben egyenlített ki, ezzel is hangsúlyozni kívánta a „fiak szabadságát”.

Mivel az ókori egyházállamban a közadó egyszerre minősült egyházi és állami adónak, az igéből bátran vonhatunk következtetéseket társadalmi kötelezettségeinkre vonatkozólag is.

Adótartozásunk a társadalom iránt

Az adófizetés is vallási kérdés? Noha a keresztyén etika ismer erkölcsileg semleges dolgokat, „adiaphora”, életünk minden lényeges kérdése kell, hogy erkölcsi alapon, Isten színe előtt dőljön el. A tanulás hűségére Ő ad indítást, a hivatásválasztásra túl az ajánló koponyaméreteken Ő nyom pecsétet, jelenléte meglátszik a munka hűségén és minőségén, eligazít az emberekkel való bánásmód mikéntjé tekintetében, hogy abból ne hiányozzék se az igazság, se a szeretet, megszenteli még a szórakozás örömét is. A szerelem veszélyes örvény nélküle, a házasság nagy szavak után ellobbant láng és kihűlt szívek vergődése, a pénz könnyen a sátán eszköze. És máris az adónál tartunk. Az adó egyenesen a közösséghez kapcsol bennünket, tehát sok másnál inkább Isten színe előtt számolandó el.

Világos, hogy az állam nem élhet meg adó nélkül, egyszerűen nem teljesítheti hivatását. Gondoljunk csak létesítményeire: lakóházaira, közintézményeire, iskoláira, kórházaira, szervezetére, mely személy- és vagyongarantálásunk megvédésére hivatott, milliárdok árán épített útjaira, sinein száguldó vasúti szerelvényeire, melyek szüntelenül rendelkezésünkre állnak. Ívlámpái nekünk világítanak, parkjai mindnyájunk virágos kertje, még parádéinak tűzijátéka is nekünk kedveskedik. Az adómentesség ígérete ezért legfeljebb választási kortesfogás lehet. Erre kellett gondolnunk, mikor a szomszédos Ausztria hajszálon függő új kormánya sietve kijátszotta minden kedvezmény-aduját.

Mivel az állam minden javát megosztja tagjaival, azért van az állampolgárságnak sok országban oly borsos ára az újonnan jöttek számára. Svájcban sokévi ott-tartózkodást, történelmi és nyelvvizsgát, és oly magas összeget kívánnak érte, ami csaknem 100 000 forintnak felel meg.

Az egyház számára, mivel szeretne lenni csak tiszta eszme és erkölcsi indítás, külön keresztek, hogy ő sem tud megélni anyagiak nélkül. Markáns történelmi leckék közben azonban meg kellett tanulnia, hogy mindig tévútra került, ha meggazdagodott, hitelvesztetté téve legszebb eszméit az emberek előtt és elvesztve belső lendületét. Viszont rajongásba tévedt, ha a felelős gazdálkodásról lemondott. Egyet meg kellett tanulnia: ke-zünkben a pénz sohasem lehet cél, hanem megszentelt eszköz Isten országának szolgálatában. Abban igazolta magát, ha otthonokat épített, melyekben elhagyottak melegedtek, ha motorján sok helyre eljutott az evangélium, ha munkáján kétségtelenül meglátszott a minden embert szolgál-ni kívánó altruizmus.

Honnan veszi az egyház szolgálatának anyagi fedezetét?

Sokszor csodából — az ige oly szépen szemlélteti ezt. Milliók csodálják meg a drezdai képtárban Tizian „Adógaras” c. festményét: Péter kezében a hal, szájában a státer, pontosan amennyi kell, két főre eső templomadó. Jézus arra tanította tanítványait, hogy ne legyen botjuk, az erőszak eszköze, ne legyen erszényük, a mammon kísértése, ne legyen két öltöny ruhájuk, merjék még élelmüket is arra a házra bízni, amelyben hirdet-tek az evangéliumot.

Nem trükk, de csoda, hogy az élő egyháznak mindig van anyyija, amennyire szüksége van. Az egyháztörténet tele van ennek illusztrációi-
val.

Moody, a keresztyén ifjúsági mozgalom megalapítója, mikor otthagyta a cipőkereskedő-segédi állását, alig volt valamije. Chicago legelrugaszko-
dottabb negyedeiben gyűjtötte gyermekbibliaköreinek rongyos kis hadát — cukrot osztogatott közöttük, ő maga pedig nem ebédelt. „Nekem nincs pénzem, neked nincs mit főzni ebédre, úgy látszik, Istennek nincs szük-
sége az én munkámra, és visszaküld a pulthoz”, — mondta egy alkalom-
mal feleségének. Aznap valaki 100 dollárt adott a munka céljaira. A munka kiterébélyesedett, a nagy vásárcsarnokban 30 osztályt nevelge-
tett, s élete végén egy papi szeminárium és egy laikusmunkás képző in-
tézet hirdette emlékezetét.

Egy modern Assisi Ferenc ábrája az angol Studd Károly, ki missziói munkájában azzal startolt, hogy négy utalványon szétküldte örökölt va-
gyonát, és kerékpáron vágott neki a missziói mezőknek. Kiterébélyesedő munkája Indiában, Kínában és Afrikában csakúgy, mint magában Ang-
liában, százezres tömegek lelkében hagyott mély nyomokat.

Státer a hal szájában: Nem ugyanez a csoda-e, ahogyan Schweitzer Al-
bert orgonahangversenyeivel előteremtette az afrikai kórház fenntartásá-
nak alapjait?!

Mégis szívesebben mondom így: munkából teremti elő a keresztyén ember az adógarast. Ez az egyetlen legális pénzkereseti mód. Ez a pecu-
nia: non olet. A munkát megáldó Isten teszi a csodát.

Ilyen módon áldozatból él az egyház, a hívek áldozatából. Győrótt pl. a városi kultúrház és az evangélikus szeretetház épült egy magános gazdál-
kodó adományából 1909-ben, kinek a város dízsírhelyen emelt emlék-
művet: Bálint Mihály.

Evangélikus egyházunk új korszakunkban törvényhozással is az önkén-

tesség alapjára mert állni. Sokszor aggódtunk, sokszor megszegyenültünk. Rá kellett jönnünk, hogy az egyház nem akkor pusztul el, ha elveszíti ingatlanvagyonát, hanem akkor, ha elveszíti hitét. Erre kell vigyáznunk, és ezért kell imádkoznunk.

Hozzászóláson dől el a dolog. Amit adsz, hogyan adod?

Az adófizetéstől való idegenkedésbe sok keserves emlék belejátszik: jobbágyság, dézsma, robot. Ellenéségesen behajtott vám és adó, mint „idegeneken”. (26. v.)

A kelletlenségre Jézusnak volt oka, hiszen éppen robbantani akarta a lejárt közösséget, mely fenntartási költségét kérte tőle. Ilyen fogcsikorgatva fizetett egész nemzedéke a rómaiak publikánusainak.

A hívős korrektség sem elégséges, amikor az ember köztartozásának ellenértékét fizeti meg ridegen. Míg az ember számára a közösség idegen, mindig a kibúvókon mesterkedik. Cinikusan mondja, a törvények csak arra valók, hogy kijátsszák azokat az emberek . . .

Ha az ügy enyém, semmi sem drága. Így iramodnak meg az első szeretet lendületével a templomépítő gyülekezetek (utódaiknak még vakolásra sem futja), és így bőkezű az ihletett tized. Ne a progresszív kulcs steigeroljon, hanem a buzgóság maga!

Pénznél többről van itt szó! A bibliai történet arányai túlnőnek a templomadó problémáján.

Tartozásunkat kell észbe vennünk népünk iránt. Nem elég a romantika, mellyel dicsérjük rónaságát és akácsorát, hanem építő összefogás, mellyel kivesszük részünket páratlan erőfeszítéseiből.

Tartozásunk a vívódó korszaknak, akadékoskodás helyett a humánus és nagyszerű dolgok szülési fájdalmát megrövidíteni.

Tartozásunk egyházunk és intézményei iránt. Eszmei fogalmazása tekintetében csakúgy, mint fenntartási gondjai tekintetében. Az édesanyát nem szabad 10 deka cukorkával kifizetni, az egyházat se próbáld. Jó összehasonlítással megvonni különféle kiadási rovataink arányát.

Végeredményben Istennek tartozunk, hiszen mindent Tőle kaptunk. Anyagi javaihoz tíz körömmel ragaszkodik az örökké tervezető, nagyra-vágyó ember — de ha bekopogtat hozzá a reménytelen betegség, ha bármimód rádöbben megszámlált napjaink mulandó voltára, kiténik a zsu-gorgatott vagyon gyakorlati értéktelensége és terméketlensége. A két világháború két inflációja során hány dagadt takarékbetétkönyv lett semmivé, amiből a hit és szeretet csodatornyai épülhettek volna fel a maga idején!

Megragadott egy magyar költő önmarcangoló tündőzése a Város felett, amint a toronyból kitekintve sorra elnézi, mi mindent alkottak az építő kezek: házak, utak, gyárak, gépek, tudomány és képzőművészet — mindezt nélkülüem, az én lírámnak mindebben nincsen szerepe. A pap eszmélődése is sokszor hasonló . . .

Kell, hogy a hívő keresztyén ember is napról napra feltegye magának a lelkiismereti kérdést: Tényező vagyok-e az objektív alkotásokban, a tudományos kutatások szellemi felhőkarcolóinak építésében? Karom kész-e segíteni a technikai csodában, szívem az új elhatározásokban, vagy nélkülüem épül a mellbevágóan egészen más világ?!

Nem nélkülüem! Szívem és munkám adom, s egyre azon vagyok, hogy lelkütem becses építőkö legyen a válságok közt épülő jövőben.

De hogy ne saját vállunkat veressük, tudatosítanunk kell, hogy a fundamentum bennünk és általunk is Jézus Krisztus: „Amely követ az építők megvetettek, az lett a szegületnek feje!” (Zs. 118; Mt 21,42; Cs 4,11; Rm 9,33; 1 Pt 2,6—8)

Böjtös Sándor

Mi az a két dragma? Miért szedték? Egyházi adó volt az, vagy valami világi adó? Mi az a státer? Bibliámban azt a feliratot olvasom, hogy „A templomadó”: milyen templom számára szedték ezt az adót? Ez a „templomadó” „dologi kiadások” fedezésére szolgál, vagy „személyi kiadások” fedezésére is? (16. a.) — Az ige két-drahma-szedőkről beszél. Mennyit kell fizetni? Mindenkinek két drahmát, vagy ki-ki annyit fizetett, amennyit akart? Milyen lehetett ott az adómorál? Hogyan értsük a két-drahma-szedők kérdését: „A ti Mesteretek nem fizeti a két drahmát?” Voltak olyanok, akik megtagadták a fizetést? Úgy tűnik, mintha Péter szégyenlené még ennek a feltételezését is. Vagy úgy kell a kérdést érteni, hogy voltak olyanok, akiknek nem kellett fizetni, és egyszerűen csak érdeklődtek, hogy Jézus is ezek közé tartozik-e? Jézus a kötelező egyházi adó ellen száll síkra? Vagy mindenféle egyházi adót helytelenít? Én azt gondolom, hogy Jézus az egyházi adó fizetését nem egyszerűen anyagi kérdésnek tekinti, hanem olyannak, amelyiknek igen fontos a vertikális összetevője. (16a) — Kik azok a „fiak”, akikre gondol, amikor azt mondja, hogy „a fiak szabadok”? Az egyház tagjaira? Rámutat arra, hogy ez is Isten-szolgálat, Istennek való engedelmesség, és példát is mutat az engedelmességre. Ha valaki, akkor Ő a „fiak” közé tartozik, mert Ő az Egyszülött Fi, Ő igazán „szabad”. Mégis önként vállalja az adófizetést. Arra ad példát, hogy nem kényszerből kell egyházi adót fizetni, hanem önként és készségesen. (16a) — A „szabadság”, amelyről beszél, a „fiak szabadsága” talán arra is utal, hogy majd eljön az idő, amikor nem lesz szükség egyházi adóra sem, amikor nem lesz semmiféle szükség, sem kööttség, sem korlát, hanem teljes, tökéletes szabadság. Akkor lesznek igazán szabadok a fiak. (16a) — Miért tételezik fel, hogy Jézus nem fizeti a templomadót? (Törvényen kívüli lovagnak gondolják? Isten fiának tartják, aki erre nem kötelezhető?) — Akkor is voltak adószedők és kötelező egyházfenntartási hozzájárulás? A fiak itt a hívőket jelenti, akiknek nem kell adót fizetni, szerintem ez pont fordítva van. (9c) — Miért folyamodott Jézus csodához? Nem lett volna egyszerűbb a zsebébe nyúl-ni? (9c) — A csodatétel Péternek, vagy az adószedőknek szól? Mit akart ezzel Jézus? Megmutatni, hogy ő az Isten fia? (9c)

SENTHÁROMSÁG UTÁN 24. VASÁRNAP

Fil 1,19—26

A textus az egyházi esztendőben

Pál számolt azzal a lehetőséggel, hogy esetleg rosszul végződik ügye, s szembenéz a halál lehetőségével. S nyilván ezért is lett ennek a vasárnapnak egyik alapigéjévé. Ugyanis az egyházi esztendő utolsó négy vasárnapja eschatologiks beállítotttságú: „Célegyenest igyekezzünk elhivatásunk jutalmára! Az élet felé!” — ez ennek a vasárnapnak a jellege. *A halál közelébe került apostol Jézus közelében néz szembe az élet és halál nagy kérdéseivel.* Bár a textus mondanivalója az előző versek összefüggésében gazdagabb ennél, mégis úgy gondolom, hogy nekünk most csupán erre a gondolatra kellene koncentrálnunk. Az ige hirdetés témája ez lehetne: *Nekem az élet Krisztus!*

Meditáció

1. Minden embernek az életében vannak olyan élethelyzetek, amikor aggasztóvá lehet a jövőendő. Ilyenkor jólesne minden kicsi fénysugár is, ami a sötétnek látszó jövőendőbe bevilágítana. Mindannyian ismerjük ezt egy súlyos betegség napjaiból, vagy egy nehéz helyzetből, amikor szorongatta szívünket és gondolatainkat: hogyan alakul tovább az életem, van-e megoldás, mit hoz a jövőendő? Erre kereste Pál is a választ, s ebben találta meg a feleletet: tudom, hogy ez nekem üdvösségre válik (19. v.). Figyelemre méltó, hogy maga Pál apostol is az Írásból meríti bizonyosságát, hiszen a LXX-ből idézi Jób 3,16-ot, s azt a maga helyzetére és életére vonatkoztatja. Benne van ebben a felismerésben az, hogy a keresztyén ember sem lát bele a jövő konkrét eseményeibe. Az Isten gyermeke is juthat nehéz helyzetbe, neki is vannak fájdalmai, testi-lelki próbatételei. Jézus a hívő beteg kórlapjára sem írja előre oda, hogy „te feltétlenül megfogsz gyógyulni, és makkegészséges leszel”. A keresztyén számára is olyan bizonytalan és előre nem látott a jövőendő, mint bárki más számára. Oe egyet biztosan tud: ha Krisztusra hagyja magát, minden az üdvösségbe torkollik.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a hívő ember fatalista, egy döntési lehetőségektől megfosztott, akarat és felelősség nélküli báb, egy mindenbe belenyugvó „sztoikus”, akinek a szívében már nincsenek kívánságok és reménységek. Nem, az ő szívében is él „feszült várakozás és reménység”. *De a hit bizonyosságával él a jövőendő bizonytalanságában.* Ennek a bizonyosságnak az alapja az a Jézus iránti igazi szeretet, amely abból a Szentlélek által munkált felismerésből születik, hogy ez a Jézus „szeretett engem és önmagát adta értem” (Gal 2,20) és Őbenne mindenmel megajándékoz bennünket az Isten, amire szükségünk van (Rm 8,32). Az apostolnak ezen a levelén különösen is átsugárzik a személyes Krisztus-hit melege és bizonyossága. Ne tartzuk pietista frázisnak, és merjük kimondani: *a Krisztushoz való személyes viszonyunk élet-halál kérdésünk*, a szó legteljesebb értelmében. Ez csupán akkor fut hamis pietista vakvágányra, ha ezt a hitet megpróbálnánk leszűkíteni a lelki élet belső körére, és elhallgatnánk a hitből fakadó szolgáló szeretet következményét és követelményét.

2. Ezzel a textussal való foglalkozásom közben, a közelmúltban három koporsó mellé kellett állnom. Az egyikben egy alig 10 éves korában leukémiában (fehérvérűségben) meghalt gyermek feküdt, a másikban egy 54 éves öngyilkos férfi, a harmadikban pedig egy 86 éves korában agyvérzésben elhunyt asszony. A maga teljes élességében vetődött fel a kérdés: Valóban nyereség a halál? Az első két esetben nyilvánvaló volt a válasz: nem! De még a harmadik esetben is, a 89 éves özvegyen maradt férj nem tudta „nyereségnek” tekinteni felesége elvesztését, akivel 64 éven át nagy szeretetben és békeességben élt együtt. S nem hamis vigasztalás-e, amikor egy sokat szenvedett ember halálakor azzal igyekezünk vigasztalni: neki már jó, nem szenved tovább, számára megváltás volt a halál. Valóban megoldja-e a biológiai halál és megsemmisülés életünk kérdéseit? Lehet jó a szenvedés megszűnése a beteg és hozzátartozói számára, de a halál önmagában még nem megváltás, s nem megoldása vagy megkoronázása és betetőzése az életnek. Nézzünk szembe mi magunk is őszintén, s próbáljuk meg gyülekezetünket is szembeállítani azzal a kérdéssel: értjük-e mi tulajdonképpen az Újtestamentum egyik legismertebb mondatát: „Nekem az élet Krisztus, és a meghalás nyereség!” Meggyőződés vagy csak megszokás énekelteti velünk: Krisztus, te vagy életem, Nyereség halálom... (556)?

Pál nem életuntságból, nem a jövődő félelmétől, sem a modern filozófiai halál-tisztelet nosztalgijából mondja nyereségnek a meghalást, hanem mert tudja, hogy Isten szeretetétől még a halál sem választja el. Semmiképpen nem lehet a 21. vers második felét kijátszani az elsövel szemben. Nála a Krisztushoz való viszonyban „lépcsőfokok” vannak, amelyeket nem lehet egymással szembeállítani vagy kijátszani egymás ellen. „Krisztusban hinni” és „Krisztusban lenni” ennek a földi életnek a relációjára vonatkozik. „Krisztussal lenni” — ezt a halál utánra érti, és a teljesség: „mindenkor az Úrnál lenni”. Ezeket a kifejezéseket mind magában foglalja ez a vallomása: Nekem az élet Krisztus! Ó az életet nem eldobni akarja magától, és nem is veti meg földi életét, mert már ebben az életben olyan kapcsolata van Jézussal, amit a testi halál sem tud szétörni, sőt inkább elmélyíti. Akkor majd úgy lesz Krisztussal, ahogyan ebben a földi életben még nem lehetett, pedig már itt is Krisztusban él. Ezért lehet az ő személyes halála minden frázis nélkül „nyereség”, ami után vágyakozik.

Vagyis csak teljesen Krsztusra hagyatkozó hittel lehet frázismentesen nyereségnek tartani a halált. Ebbe a halálba nem belemenekül az ember az élet gondjai és bajai elől, mint az öngyilkosok teszik. Még csak nem is tiszteli benne a nagy nihilt, mint néhány divatos nyugati filozófiai irányzat teszi. A halált egyszerűen elfogadja az ember az Isten kezéből. Természetesen a keresztyén ember számára is fájdalmas veszteség egy-egy szeretének elvesztése. S a keresztyén embert is megborzongatja a halál lehelete. Milyen lelkipásztori bölcsességgel mondta Blumhardt valakinek, aki különösen félt a haláltól: „Egészen rendjén van így, rémüljön csak meg ön a haláltól. Aki nem ijed meg tőle, amikor váratlanul jön, az nem keresztyén. Én is megijedek.” De rögtön utána bizonyosságot tett az illetőnek arról, hogy nem a halhatatlanság vagy a halál utáni továbbélés gondolata a halálból kivezető út, hanem a Jézusban való feltámadás. Ne menjünk el süket fülekkel e laikus kérdés mellett: „Mai halálesetekkel kapcsolatban várom annak a keresztyén reménységnek a kifejezését, ami vigasztalást jelenthet. Általában az örök életről keveset hallunk, az igehirdetések sokszor nem jutnak túl etikai kérdéseken.” (Lelkipásztor, 1969. okt. 622. lp.)

3. Az apostol szavain és életén nemcsak a személyes Krisztus-hit meleg sugárik át, hanem a másokért érzett szeretet felelőssége: is. Őt nemcsak a Krisztus szeretete szorongatja, de a másokért való gyümölcstermő munka szükségessége is. Személyes hitének a teljességre jutásánál is — amire pedig nagyon vágyakozik — fontosabbnak tartja a másokért való életet. Így mégis dönteni tud dilemmájában (22. v.). És személyes életét nemcsak Krisztus magasztalására tudja odaszánni, hanem a szolgálatra is. A másokért érzett és vállalt felelős szeretet megörzi az embert attól, hogy az élet tagadójává váljék. Megdöbbenően szépen fejezi ki Hajnal Anna „Igazolás” című verse a senkihez sem tartozó és semmiben nem hívő emberi élet csődjét: „mert te nem hiszel semmiben / csak evezel a Semmben / majd megunod nincs-szeretőd / elfárad két nincs-eveződ / és felborul nincs-csónakod / a nagy nincs-vízet úszhatod / míg aki végre felfedez: a halál csónakjába vesz. / Igaz haláloed igazol / majd sírba tesznek valahol / s fejfádra felírják neved / mivel haláloed partra tett.” — Az öngyilkosságok egyik jelentős oka éppen a „feleslegességi érzés”, amikor valaki arra a felismerésre jut, hogy én nem tartozom senkihez sem, engem senki sem szeret, én sem tudok törődni senkivel sem — tehát nincs értelme többé az életemnek. De ez a halálba menekülés nagyon távol áll Pál „nekem a meghalás nyereség” gondolatától! Mert Pál a halá-

lon át is Krisztushoz megy, és mégis inkább az életet választja, hogy másokon segíteni tudjon. Igehirdetésünkben rá kellene mutatni azokra a konkrét diakóniai lehetőségekre és kötelességekre, amelyekkel a Krisztus-hitünk gyümölcszeként másokért élve tartalmasabb lenne a mi saját életünk is. Például a gyülekezetben: közbenjáró imádság (19. vers), bizonyágtétel Krisztus erejéről, a gyászolók és halálfélelemben élők vigasztalása Isten igéjével, segítség az iszásokos meggyógyításában, magukra maradt öregek gondozása, betegek meglátogatása stb. A családban: hitvestársi és szülői szeretet elmélyítése, a szülői tiszteletadásra nevelés, haragos rokonokkal való megbékélés keresése és munkálása stb. Munkahelyen, lakóhelyünkön: nemcsak önmagunkkal és csak a magunk hasznával való törődés, hanem mások munkájának a segítése, mások megszólalása helyett becsületük megvédése, társadalmi munkákban és megmozdulásokban való aktív részvétel stb. A világ eseményeinek figyelemmel kísérése, a magunk és mások gondolkodásában levő előítéletek felismerése és legyőzése, pl. faji, társadalmi, gazdasági és politikai kérdésekben — hogy csak néhányat említsek. (Mindenképp maga tudja, hogy gyülekezetében mik az időszerű és égető kérdések.) Összefoglalóan: igyekezzünk Krisztus-hitünkéből fakadóan az élet igenlője és mindenütt „ember lenni az emberek számára”! (v. ö. Schweitzer: Keresst magadnak mellékfoglalókat! Ev. Élet, 1961. aug. 13.)

Ajánlott énekek: 556, 213, 770.

Sárkány Tibor

Laiikus kérdések és szempontok Fil 1,19—26-hoz

Mai fül számára rajongóan misztikusnak tűnik az a kijelentése: „Nékem az élet Krisztus, és a meghalás nyereség”? Mit jelent ez voltaképpen, nem jelenti a földi élet túlságos lebecsülését? Hogyan kell érteni azt, hogy neki az élet Krisztus? Krisztuson kívül, Krisztus nélkül nem lehetséges élet? Nem lehet életuntságnak sem felfogni, hogy a halált nyereségnek tartja, csak nagyon különbözik ez a szemlélet a mai ember egysíkú, a földi életre beállított szemléletétől. Nem szabad misztikusnak és rajongónak tartani Pált, hiszen a Gal 2,20 alapján érthető az, hogy mit jelent „nékem az élet Krisztus”. Ott fejt ki, hogy a testi életét a Krisztusban való hitben éli, és erre a Krisztus szeretete iránt érzett mélyeség hála készíti őt. Pál egyéni élete számára a testből való elköltözés lenne a kedvezőbb. (17) — Megkapó nagylelkűsége és önzetlensége, hogy a gyülekezeti szempontot egyéni érdeke elé helyezi. Nem ártana a papoknak is elgondolkodni ezen! Ez a megállapítás az egyetemes papság elve alapján minden gyülekezeti tagra vonatkozik. Tudnak-e a mai emberek önzetlenül, a közösség érdekében áldozatot hozni? (17) — Pál reményése az, hogy lesz bátorsága a Krisztus tetteit magyarázni, úgy, mint máskor. Ha él, életével tanúskodik Jézus mellett, ha meghal, akkor pedig halálával. Ő inkább a halált választaná, mert ott együtt lehet Jézussal, de azt is mondja, hogy az élete sokkal hasznosabb másokra nézve. (37) — Vasútállomásunkon egy héten belül ketten lettek öngyilkosok. Ismertem őket. Meg vagyok döbbenve. A halált az tartja nyereségnek, aki megunta az életet. Kudarc, csalódás, elviselhetetlen „zűr” terhétől akartak szabadulni, amikor a vonat kerekéi elé vetették magukat. Pálnak nemcsak sok munkája, hanem sikerei is voltak. Nem az életuntság beszél belőle, amikor a halált nyereségnek tartja. Úgy gondolom, hogy azért tud így nézni a rá váró halálra, mert elvégezte azokat a feladatokat, amelyeket Jézustól kapott. Én nem tudok ilyen nyugodtan szembenézni halálommal. Bi-

zonyára azért, mert sokkal többet is tehettem volna eddigi életemben annál, amit tettem. Többet és jobban. Szinte irigylem Pált ezért a nyugalmaért. (37) — Keveset értek ebből az ígéből, az örömet azonban kierzem belőle. Az apostol örül annak is, hogy élhet és dolgozhat szép munkájában, de annak is örül, ha meghalhat és még közelebb kerülhet Jézushoz. (37) — Vajon várjuk-e a halált, vagy csak a „születtünk, élünk, meghalunk” törvényszerűség tudomásulvételeként gondolunk életünk végére? Milyen jó Pál apostolnak, hogy a halált küszöbnek tekintette a Jézussal való együttléhez! Életünk mások Jézus-dicséretét, örömét gyarapítja? (37)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 25. VASÁRNAP

Jak 2,8—13

Valahányszor Jakab leveléből választott textus alapján készülünk igehirdetésre, teológiai gátlásokat kell legyőzni önmagunkban. Nem csupán Luthernek Jakab levelét elmarasztaló ismert véleményére gondolok. Gondolok elsősorban arra, hogy egész felfogásunkat erősen meghatározza a páli teológiai hagyomány, Jakab levele viszont független ettől a hagyománytól. Az ilyen fogalmaknak, mint: hit, cselekedet, törvény, más a szerepe Jakab levelében, mint a páli levelekben. A levél olvasása közben közelebb érezzük magunkat a szünoptikusokhoz (pl. a Hegyi Beszédhez), mint Pálhoz.

Jakab frontja

Jó segítséget nyújt az előítéletek feloldásához Sajtóosztályunk kommentársorozatában *Groó Gyula* „Jakab levele”. Érdemes újra elolvasni könyvének bevezetését, különösen a „Jakab és Pál” c. szakaszt (19—27. lap). Textusunk szempontjából is figyelmet érdemel megállapítása: „Jakab a kétszívű keresztyének ellen száll síkra (Jak 1,8; 4,8). Azok ellen, akiknél meghasad a keresztyén hit és élet, a keresztyén existencia egysége” (23. lap). „Az élet feladatai és felelőssége elől meghátráló keresztyéneket akarja az igazi, élő, gyümölcsstermő hit útjára vezetni” (25. lap). „Jakab parainézise minden, csak nem száraz moralizálás. Eszkatológikus feszültségben áll minden intelme: azért törekedjenek a hit cselekedeteire, a konkrét keresztyén életfeladatok teljesítésére, mert visszajő az Úr (Jak 5,7-kk). Jakab eszkatológikus horizontja semmivel sem szűkebb, mint Pálé!” (26. lap)

Willi Marxsen látja ugyan Jakab levelének kísértéseit, a hittől elkülönített etika és a hit pusztá világnézetté válásának kísértéseit, és ezért megértéssel fogadja, hogy Luther „szalma-levélnék” minősítette Jakab levelét. Mégis megérti és helyesli Jakab szándékát. „A hívőket (vagyis a gyülekezett tagjait) tettekre akarja készíteni.” „Célja végül is az, hogy a félreértett és eltorzított paulinizmust vissza vezesse a páli gondolkodás vonalára. A szerző arra akar rámutatni, hogy a keresztyén hit eleven, tevékeny, termékeny hit.” (Einleitung in das NT, Gütersloh 1963, 197—8. lap.)

A jövő fényében

Textusunk a jövő felé nyit kilátást. Egész atmoszféráját jól fejezi ki a Szentháromság utáni 25. vasárnap témája: „*Célegyenest igyekezzünk elhívásunk jutalmára: az ítélet felé.*” Jakab levelében — akárcsak az

egész Szentírásban — a keleti vallásoktól eltérő időszemlélettel találkozunk. Az idő egy meghatározott célpont, „ama nap” felé tart. Nem végtelen körforgás, ismétlődése magasabb (vagy alacsonyabb) szinten annak, ami már egyszer volt. A történelem jelenlegi menete véget ér az ég és föld mostani formájával együtt. A régi végleg lezárul, valami új kezdődik. Nem úgy tűnik el a régi, mint egy álom, ami talán nem is volt igaz. A régi úgy tűnik el, hogy kitűnik: mi volt benne érték, és mi szemét, mi volt igaz, és mi hamis. „Mindnyájunknak meg kell jelennünk (nyilvánvalóvá kell lennünk!) a Krisztus ítélőszéke előtt” — mondja a vasárnap bevezető igéje. *Napfényre kerülnek, élesen elválnak egymástól a most sokszor rejtett és összekeveredett dolgok. Ez az ítélet, a „krízis” lényege.*

Textusunkban különösen a 13—14. vers irányítja figyelmünket a jövőre. A 13. versben találkozunk a „krízis” — ítélet szóval. Nem azért irányítja figyelmünket a jövő felé Jakab levele, hogy a jelen feladatai elől a jövő ábrándképeibe meneküljünk. Az ítélet emlegetésével sem akarja a vallásos borzongás hangulatát felébreszteni. Inkább arról van szó, hogy a jelen visszasságait, az emberi együttélés egy bántóan kirívó jelenségét — a személyválogatást — állítja a jövő éles fényébe. Azért teszi, hogy szavainkat és cselekedeteinket felülvizsgáljuk és a visszaéléseket megszüntessük.

A személyválogatás

Az emberi együttélés kérdéseit egész konkrét helyen állítja a jövő fényébe Jakab levele — a keresztyén gyülekezetben. Itt egymástól nagyon különböző emberek találkoznak össze: jól öltözöttek és kevésbé jól öltözöttek, gazdagok és szegények, befolyással rendelkezők és egészen szürke emberek, magasabb műveltséggel rendelkezők és tanulatlanok stb. A találkozás alapja Isten irgalmassága Jézus Krisztusban. Benne Isten minden emberrel a maga szegénységében találkozik. A gyülekezet ezért nem a gazdagoké vagy a szegényeké, hanem az övé. Krisztus gyülekezete és nem ennek vagy annak az emberi csoportnak, rétegnek, vagy osztálynak a tulajdona. Micsoda nagy lehetőség és milyen nagy kísértés! A kísértés az, hogy a gyülekezetben mégis csak egyesek érzik otthon magukat. Olyan hagyományok és szokások alakulnak ki a gyülekezetben, amelyek torzítják az emberi együttélést. Létrejön a személyválogatás: az erőtelemek, a szegények háttérbe szorítása, megalázása. *Amilyen mértékben fellelkeznek meg a gyülekezet tagjai arról, hogy Jézus Krisztusban nincs személyválogatás, hogy mindegyikünket szegénységünkben talált meg a szeretetében gazdag Isten, olyan mértékben válnak szeretetlenné, irgalmatlanná, személyválogatóvá.* Mindez szokás, gyülekezeti etikett és hagyomány formáját is öltheti.

Gondoljunk a mi helyzetünkre. Hány falusi gyülekezet őriz olyan szokásokat, amelyek nagyon megnehezítik a városiasodó ember számára, hogy otthon érezze magát benne. Hányszor válik a gyülekezet azért az öregek gyülekezetévé, mert az emberi együttélés egész stílusa, az azt kifejező ízlés nagyban akadályozza a fiatalokat, hogy otthon érezzék magukat. Városi, vagy többségében értelmiségiekből álló gyülekezeteink hányszor válnak megközelíthetlenné egy-egy vidéki számára? Amikor a társadalmi fejlődés egyre inkább eltünteti a vidéki és a városi, az ipari dolgozó és az értelmiségi között a társadalmi korlátokat, sokszor gyülekezeteink tovább konzerválják azokat.

Gondoljunk az egyházra ökuménikus méretekben is. Miért látják Jézus Krisztus egyházát ma sokan a fehérek, a gazdagok, a jóllakottak, a kizsákmányolók egyházának?

Jakab levele azért állítja a személyválogatást az ítélet kiméretlen fényébe, hogy Jézus nevének a szépségét felragyogtassa, hogy elgondolkoztasson, hogy a keresztyének élete és gyülekezetükön belüli együttélése a jövő felé mutasson s szabaduljon irgalmatlan, embertelen szokásoktól.

Szavaink és cselekedeteink

Jakabtól távol áll minden álgyakorlatiasság. Nem játssza ki a gyakorlatot az elmélettel szemben, mondván: a tanítás, a dogma, az elvi meggyőződés nem számít, fő a gyakorlat. Nem véletlenül említi a cselekedetek felülvizsgálása mellett a szavak felülvizsgálásának szükségét. A szavak, a nézetek jelentőségét a levél 3. részében külön is hangoztatja. A megkülönböztető, személyválogató szokások és eljárások mögött hamis nézetek, torz felfogások rejtőznek. Ezeket is felül kell vizsgálni. *Felül kell vizsgálni a szépnek tetsző általánosságokat az „egyenlőségről” és „testvériségről”, ha azoknak nincs gyakorlati érvényük.*

A szabadság törvénye

A gyülekezetben lehetnek és bizonyosan vannak is jó hagyományok és szokások. *Jakab nem általában a szokások és a hagyományok ellen prédikál, hanem a rossz hagyományok és rossz szokások ellen. Ilyenek a személyválogatás következtében kialakult szokások.* Embertelen, irgalmatlan törvényé válhatnak ezek. A múlt erői elevenednek meg bennük. Ezért hirdeti: „irgalmatlan az ítélet azok ellen, akik nem cselekszenek irgalmasságot”. (13. v.) Keményen beszél, de meggyőződése, hogy a törvényé vált rossz szokásokból ki lehet szabadulni. A személyválogatás törvényszerűségét felülmúlja egy nagyobb, erősebb törvényszerűség — a szabadságé.

Ahol a szeretet lép porondra, ott új törvény lép életbe, a Krisztusé: egymás terhét hordozzátok! (Gal 6,2 — Pál is tud Krisztus törvényéről!) Ez a törvény királyi. „Azért királyi, mert aki betölti, királyi fényt és méltóságot nyer. Aki engedelmeskedik néki, az isteni jószág szolgálatába áll.” (Schlatter: Erläuterungen; Berlin 1965. Bd 9, 167.)

Szabadság törvénye. Könnyű és gyönyörűséges ige (Mt 11,30). Szabaddá tesz a régi törvényszerűségektől. Szabaddá tesz attól, hogy a parancsolatok közül ezt, vagy azt emeljem ki önigazságom bizonyítására (10—11. v.). Paragrafusok és személytelen normák helyett az élő Istennel kerülök szembe, aki irgalmasságában részesít és egyben irgalmasságának, ember-szeretetének szolgálatába állít.

Az irgalmasság diadala

Textusunk utolsó mondata az irgalmasság diadaláról szól. Az irgalmasság „triumfál” az ítélet felett (Thurneysen). Az irgalmasság „kivédi” az ítéletet (Groó). Erőteljes irgalmasság ez. Irgalmatlanul elítél minden irgalmatlanságot. Nem olcsó irgalom. Diadalát az ítélet, Isten bűneink miatt érzett haragja felett drága áron vívta ki. A Golgotára gondoljunk. A harc már eldőlt. Az irgalmasság győzött. Az emberiségé, az irgalmasságé a jövő. Az embertelenségnek nincs jövője. Ítélet alatt áll a személyválogatás is ezért. Aki felkarolja a másik embert elesettségében, szegénységében, tehetetlenségében, aki szolidáris vele — a jövő embere. Ne kételkedjék. Helyesen cselekszik (8. v.). Erről akarja meggyőzni Jakab levele.

Benczúr László

„Királyi törvény”, azt jelenti, hogy királyokra, vezetőkre is érvényes törvény, vagy azt, hogy ez a törvények közt a legnagyobb? (38) — Milyen személyválogatásra kell gondolnunk a 9. vers alapján? Jakab elsősorban a vagyoni különbség miatti személyválogatást ítéli el. De igen sok más különbség van ember és ember között: faji, műveltségi, vallási, de ezek alapján sem tehetünk különbséget? Bármennyire tárgyilagosak akarunk is lenni, akik közelebb állnak hozzánk, azoknak a hibáira, bűneire is hamarabb találunk mentséget. Lehet minden embert egyformán szeretni? (38) — Mi az egész törvény? A tízparancsolat? A mózesi törvények, a szertartási s egyéb előírásokkal együtt? A második törvénytábla sokkal népszerűbb, mint az első, pedig, aki belső meggyőződésből íéli Istent, az könnyebben eligazodik az emberek között is. Az ideges ember rendszerint nem idegrendszerileg, hanem lelkileg sérült. Nincs bizalmas belső kapcsolata Istennel, s ezért gyanakvó, türelmetlen, bizalmatlan, ingerült, ideges az emberek felé is. (38) — A szabadság törvénye különös kifejezés. Mintha ellentét lenne Jakab és Pál szóhasználata között. Pál azt írja, hogy nem tudjuk a törvényt betölteni, s ezért kárhoztat minket. Jakab szerint megtarthatjuk a törvényt. Ő mást ért törvény alatt, mint Pál? A Krisztusban hívó ember életében más törvénytörvény érvényesül. Neki nem kell szükségszerűen a bűnt cselekednie. Ez a szabadság törvénye? (38) — Az irgalom nem azonos a kegyelemmel. Bensőségesebb, melegebb annál. Az irgalmatlanság tárgyilagos, sőt eltúlzó, rideg. Az irgalom elnéző, mentséget kereső. Megkönnyebbül az, aki iránt gyakorolják. Annak, aki irgalmasságot gyakorol, sokszor vállalnia kell azt is, hogy neveltségesé válik, mások lenézik és megvetik. Faluhelyen elterjedt az a nézet, hogy aki szívből megbocsát, és irgalmas ahhoz, aki megbántotta őt, az nem jellem. (38) — Az irgalmasságot sokan csak látványos szeretetszolgáltatnak gondolják. Pl. vak átvezetése az úton, betegápolás, árvízkarosultak segítése. Ez a szolgálat könnyebb. Az tud irgalmas szívvel élni az emberek között, aki már tudja, hogy Isten irgalmas őhozá. Az irgalomban mindig van olyan vonás, hogy a meg nem érdemelthez fordul, ahhoz, aki a legjobban rászorulna az ítéletre. (38) — A 10. vers olyan alapvetően keresztyéni és totális, hogy ki kellene találni, ha nem lenne benne a Bibliában. A keresztyén él tformában nem csip-csup előírások megtartásáról, hanem totális engedelmességről van szó. (18) — Mi az a „szabadság törvénye”? Szabadság is, meg törvény is. Aki ma filozófiát hallgatott, ebben kemény ellentmondást lát. (18) — Mit jelent a gyakorlati keresztyén életben az, hogy „dicsekedik az irgalmasság az ítélet ellen”. Mai nyelvhasználatunkban érthetetlen meghatározás. De ha arra gondolok, hogy a 10. vers a törvény által való megigazulás lehetetlenítését akarja dokumentálni, ha arra gondolok, hogy a törvény öl, a Lélek, ami megelevenít, hogy az egész törvény csak arra való, hogy a nyakamba vetett kötéllel a kereszt alá rángasson, akkor megértem, hogy mit jelent az én számomra, hogy mit is jelent „a szabadság törvénye által megítéltetni”. (18) — Milyen szabadság törvényéről van szó? A Jézus Krisztus által szabadokká tették szabadságtörvénye ez? Csak azok állnak a törvény alatt, akiket Krisztus megszabadított? A szabadság törvénye alatt állók kemény ítélet alatt vannak? Mi keresztyének nem vagyunk súlyosabban felelősek a világban dúló háborúkért és faji gyűlöletért, mint a többi ember? Reményik Sándor: „És lenn a gomolygó völgyi boróban, Az emberben, a szürke szomorúban, Nem látjuk többé az Isten fiát.” (18)

Az Evangélikus Sajtóosztály Irattejesztésében kaphatók

Biblia (bőrkötésben)	— — — — —	90,— Ft
Családi Biblia	— — — — —	150,— Ft
Újszövetség	— — — — —	40,— Ft
Énekeskönyv (nagyalakú)	— — — — —	40,— Ft
Agenda	— — — — —	128,— Ft
Keresztelési emléklap	— — — — —	—,50 Ft
Esketési emléklap	— — — — —	—,50 Ft
Anyakönyvi kivonatok	— — — — —	—,50 Ft
Zárómérleg nyomtatvány	— — — — —	1,— Ft
Költségvetési nyomtatvány	— — — — —	1,30 Ft
Istentiszteleti rend	— — — — —	4,— Ft
Kis Káté	— — — — —	3,— Ft
Konfirmációs Káté	— — — — —	10,— Ft
Igés falitábla	— — — — —	8,— Ft
Szolgálati napló	— — — — —	11,— Ft
Anyakönyvi ívek	— — — — —	1,60 Ft
Korál I.	— — — — —	55,— Ft
Korál II.	— — — — —	65,— Ft
Konfirmációi emléklap	— — — — —	2,— Ft
Karner: Isten, világ, felebarát	— — — — —	4,— Ft
Istentiszteleti meghívó	— — — — —	—,10 Ft
Káldy: Bevezetés az Újszövetségbe	— — — — —	30,— Ft
Hitvallási iratok I.	— — — — —	45,— Ft
Hitvallási iratok II.	— — — — —	45,— Ft
Groó: Az élet kenyere	— — — — —	5,— Ft
Pröhle: Ökumenikus imádságok	— — — — —	2,— Ft
Karner: Testté lett Ige	— — — — —	45,— Ft
Úrvacsorai ostya	— — — — —	3,50 Ft
Ottlyk: Istentisztelet — Emberszeretet	— — — — —	17,50 Ft
Örömhír	— — — — —	70,— Ft
Pálfy: Jeremiás I.	— — — — —	60,— Ft
Ottlyk: Hűség Istenhez és népünkhöz egyházunk történelmében	— — — — —	82,— Ft
Pröhle: Lukács evangéliuma	— — — — —	78,— Ft
Vető: Tapasztalati valláslélektan	— — — — —	68,— Ft
Nagy: Egyház a mai világban	— — — — —	85,— Ft
Jávor: Csendes percek	— — — — —	12,— Ft
A reformáció öröksége és kötelezése	— — — — —	22,— Ft
Egyházi Törvények	— — — — —	25,— Ft
Koren: Irgalmadat éneklek	— — — — —	35,— Ft
Pálfy: Jeremiás II.	— — — — —	62,— Ft
Túrmezei: Így lesz az áldás	— — — — —	38,— Ft
Koráliskola II.	— — — — —	50,— Ft
Káldy: Új úton	— — — — —	135,— Ft